

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

Agresivita a šikana na základní škole

An aggressivity and bullying at Basic School

DIPLOMOVÁ PRÁCE

TEREZA PALÁTOVÁ

4. ročník – učitelství pro 1. stupeň ZŠ
(2002 – 2006)

Knihovna JU - PF

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Renata Jandová

České Budějovice, duben, 2006

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

67
tridela

27 -04- 2006

PODĚKOVÁNÍ

Čestné prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Renaty Jandové a s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.“

V Českých Budějovicích dne 27. 4. 2006

.....
Tereza Palátová

PODĚKOVÁNÍ

Na úvod své diplomové práce bych chtěla poděkovat všem těm, kteří mi věnovali svůj čas a radami a pomocí napomohli tomu, abych tuto práci zdárně dokončila. Chci poděkovat za vstřícnost všem pedagogům na základních školách, kde mi bylo umožněno provedení mého dotazníkového výzkumu. Ráda bych samozřejmě poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Renatě Jandové bez které by tato diplomová práce nevznikla.

DĚKUJI

ANOTACE

Autorka: Palátová Tereza
Téma: Agresivita a šikana na základní škole.

DIPLOMOVÁ PRÁCE 2006

Diplomová práce je zaměřena na problematiku šikanování na základní škole. Zabývá se sledováním příčin tohoto sociálně patologického jevu, formami a zvládáním tohoto problému. V práci byla využita citace z literatury předních odborníků na šikanu u nás i v zahraničí. V praktické části jsem zpracovala přehled projevů agresivity a šikany na ZŠ formou dotazníku, který byl zadán vzorku 200 respondentů.

Tato diplomová práce je určena především všem stávajícím i budoucím pedagogům a samozřejmě rodičům všech dětí, protože žádné dítě není imunní proti tomuto problému.

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Renata Jandová
Katedra: Pedagogiky a psychologie

AN ANNOTATION

Author: Palátová Tereza

Topic: An aggressivity and bullying at Basic School

DIPLOMA WORK 2006

The diploma work is concentrated on problems of bullying at Basic School. It deals with following causes of this social pathological phenomenon, its forms and getting over this problem. Quotations from the literature of well-known experts on bullying in our country and abroad were used in the work. In the practical part I compiled the survey of displays of the aggressivity and bullying at Basic School by the form of a questionnaire that was presented to 200 respondents.

This diploma work is defined to all contemporary and future pedagogues and of course parents of all children because no child is immune from this problem.

The head of the diploma work: Mgr. Renata Jandová

The department: pedagogy and psychology

OBSAH:

1. UVOD	9
2. CÍLE PRÁCE	10
3. AGRESIVITA	12
3.1. Pojem agrese	12
3.2. Druhy agrese	13
3.3. Pojem agrese	14
3.4. Historie	16
3.5. Agresivita a média	17
3.6. Agresivita z pohledu psychologie	22
3.7. Vývojové fáze agrese	27
3.8. Projevy agrese a jeho intenzita	28
3.9. Změny agrese v čase	29
4. ŠIKANA	31
4.1. Pojem šikany	31
4.2. Definice šikany	31
4.3. Šikany	32
4.4. Výskyt šikany	32
4.4.1. V zaměstnání	32
4.4.2. V škole	34
4.4.3. Ve společnosti	34
4.5. Typy a formy šikany	37
4.6. Zvláštnosti šikany dětí a mládeže	40
4.7. Prevence šikany	41
4.8. Výchovná opatření vůči agresivnímu chování	42
4.9.1. Fyzická osobnost charakteristiky agresivního chování	43
4.9.2. Fyzická osobnost charakteristiky agresivního chování	44
4.9.3. Výchovná opatření vůči agresivnímu chování	45
4.9.4. Trestní opatření	46
5. Závěr	49
6. CD	50

Motto:

„Zlo mezi lidmi je vykonáváno:

1. lidmi

2. na lidech, tj. špatnými lidmi na lepších lidech. Je to lidská záležitost a je na lidech, aby si to spravili.“

Josef Čapek

OBSAH:

1. ÚVOD.....	9
2. CÍLE PRÁCE.....	10
3. AGRESE, AGRESIVITA.....	12
3. 1. Pojem agrese.....	12
3. 2. Druhy agrese.....	13
3. 3. Pojem agresivita.....	14
3. 4. Historie.....	16
3. 5. Agresivita a média.....	17
3. 6. Agresivita z pohledu genetiky.....	22
3. 7. Vývojové fáze agresivity.....	27
3. 8. Projevy agresivního chování u dětí mladšího školního věku.....	28
3. 9. Zvládání agresivity ve škole.....	29
4. ŠIKANA.....	31
4. 1. Pojem šikana.....	31
4. 2. Definice šikany.....	31
4. 3. Šikanování.....	32
4. 4. Výskyt šikany.....	32
4. 4. 1. V zaměstnání.....	32
4. 4. 2. V armádě.....	34
4. 4. 3. Ve škole.....	34
4. 5. Typy a formy šikany.....	37
4. 6. Zvláštnosti šikany u dětí a mládeže.....	40
4. 7. Vývoj šikany.....	40
4. 7. 1. Stádia procesu vývoje šikany.....	42
4. 8. Příčiny šikany.....	43
4. 9. Agresor.....	47
4. 9. 1. Typy iniciátorů šikany.....	51
4. 9. 2. Rizikové osobnostní charakteristiky protagonistů šikany.....	54
4. 9. 3. Výchovná opatření vůči agresorovi dle školních předpisů.....	55
4. 9. 4. Trestní oblast.....	56
4. 10. Oběť.....	59

4. 10. 1. Charakteristika obětí.....	60
4. 11. Šikana a rodiče.....	68
4. 11. 1. Pomoc rodičů.....	69
4. 12. Zvládání šikany.....	71
4. 12. 1. Prevence šikany.....	71
4. 12. 2. Diagnostika šikany.....	76
4. 12. 2. 1. Přímé známky šikany.....	77
4. 12. 2. 2. Nepřímé známky šikany.....	77
4. 12. 3. Vyšetřování šikany.....	78
4. 12. 4. Postih šikanujícího.....	80
4. 13. Programy proti šikanování.....	81
4. 13. 1. Nevládní organizace.....	81
4. 12. 2. „Ze zákona“ pomáhající instituce.....	84
5. PRAKTICKÁ ČÁST.....	88
5. 1. Cíl praktického výzkumu.....	89
5. 2. Hypotézy.....	90
5. 3. Charakteristika zkoumaného vzorku.....	91
5. 4. Charakteristika používaných metod.....	92
5. 5. Vyhodnocení dotazníků.....	93
5. 6. Vyhodnocení jednotlivých otázek.....	101
5. 7. Ověřování platnosti hypotéz.....	106
5. 8. Závěr.....	108
6. LITERATURA.....	109
7. PŘÍLOHY.....	111

1. ÚVOD

V této diplomové práci se zaměřím na oblast, která mi, jak bych si přála, bude v dohledné budoucnosti velmi blízká, to znamená na agresivitu a šikanu na základních školách (ZŠ). Je to téma v poslední době velmi medializované a diskutované. Co chvíli ve večerních zprávách slyšíme o brutalitě dnešních dětí, které se nezastaví téměř před ničím. Co je k tomu vede, co předchází jejich činům? Odkud se ta agrese bere? Kde všude se můžeme se šikanou setkat? Jaké jsou příčiny šikany? To je jen nepatrná část otázek, na které se pokusím v této diplomové části zodpovědět.

V kapitole nazvané AGRESE, AGRESIVITA se vysvětlují pojmy agrese a agresivita. Dále se zabývám historií agrese, zkoumám, zda mají na agresivitu vliv média a dívám se na agresivitu z pohledu genetiky. Popisuji vývojové fáze agresivity, projevy agresivního chování u dětí mladšího školního věku a zabývám se tím, jak zvládat agresivitu ve škole. V kapitole nazvané ŠIKANA rozebírám pojem šikanování, kde všude se můžeme se šikanou setkat, vymezuji typy a formy šikany, zvláštnosti šikany u dětí a mládeže. Popisuji příčiny šikany a stanovuji vlastnosti agresorů a obětí šikanování. Uvádím zde možnosti zvládání šikany, prevence, diagnostiky. Nakonec jsem zařadila výčet organizací, které tvoří programy proti šikanování.

2. CÍLE PRÁCE

V úvodu teoretické části této diplomové práce se věnuji objasněním teorie agresivity, jejím vývojovým fázím a zvládáním agresivního chování, historii agresivity a dále nahlížím na agresivitu z pohledu genetiky. Zabývám se problémem šikanování v obecné rovině, tzn. příčiny šikany a její fáze. Stanovila jsem vlastnosti agresorů a obětí šikany. Dále jsem se věnovala šikaně z hlediska prevence, její zvládání, a programy proti šikanování v souvislosti s možnostmi ZŠ.

3. AGRESE, AGRESIVITA

3.1. POJEM AGRESE

TEORETICKÁ ČÁST

3. AGRESE, AGRESIVITA

3. 1. POJEM AGRESE

Slovo agrese je odvozeno od latinského slovesa *aggredior*, což značí „přistupovat, přikročit k něčemu, podniknout, obrátit se k někomu, napadnout udeřit“, a do našeho jazyka se dostalo prostřednictvím francouzštiny.

Dnes rozeznáváme *tři zřetelně odlišné náplně tohoto pojmu*:

1. **První význam** zůstal blízko původnímu významu napadnout a používá se ho v politice k charakterizování protiprávního ozbrojeného útoku nebo přepadení jednoho státu jiným. Týká se tedy společenského jevu, a lze jej proto vysvětlovat jen na podkladě společenských věd.
2. **Ve druhém významu** se tohoto pojmu používá k označení reakcí lidského jedince. Prostřednictvím S. Freuda a psychoanalýzy, přes soubor poznatků o chování se dostal do hovorové řeči a charakterizuje širokou škálu individuálních reakcí, které mají bezprostřední nebo podmíněný vztah k ubližování jiným.
3. **Ve třetím významu** se pojmu agresivní používá k charakterizování zvířecích projevů chování, které mají ve vnitrodruhových či v mezidruhových potyčkách funkci pro zachování druhu.

Mohrig, W.: Zlý jako zvíře, Horizont, Praha, 1987, strana 12

Agrese:

- tento motiv lze chápat jako tendenci k ničení nebo poškození; je spojen se snahou ublížit, a proto bývá u člověka doprovázen často postojem nepřátelství
- je vrozenou reakcí na překážku nebo může být jako naučená instrumentální reakce, často bez doprovodu vzteku a nepřátelství
- její formy mají různou podobu, od fyzického napadení až po vysmívání, ironii, kritiku, nadávání a intrikování, pomlouvání, hrozby atd. Obecně je agrese

reakcí na frustraci, zvláště pak ohrožení uspokojování důležitých potřeb. Je-li agresivní chování znemožněno, dochází obvykle k přesunu na náhradní objekt.

(Černoch, F. a kol., Šikaně stop!, AVIS, Praha, 1999, str. 66)

Agrese:

- nepřátelství, útočnost či výbojnost v jednání vůči určitému objektu, útok na překážku (osoba, předmět) na cestě k uspokojení potřeby; jsou rozlišovány čtyři stupně:
 1. bez vnějších projevů, probíhá pouze v myšlení,
 2. projeví se navenek, např. nadávkou či hrubým slovem,
 3. destrukce, projeví se bouchnutím dveří, rozbíjením předmětů,
 4. fyzické napadení druhé osoby

3. 2. DRUHY AGRESE

agrese altruistická – zaměřená k ochraně druhých

agrese anticipující – agresivní reakce s cílem hájit vlastní teritorium vůči vetřelci

agrese indukovaná – agrese vyvolaná nejčastěji s úmyslem zkoumat agresivní chování

agrese instrumentální – agresivní projevy, které jsou výsledkem učení, zkušenosti; agrese, která byla osvojena projevy, které okolí svými reakcemi posílilo

agrese přesunutá – agrese zaměřená proti organismu nebo objektu, který není zodpovědný za podněty, které spustily agresivní chování; termín často užíván klinickými psychology v souvislosti s obrannými mechanismy

(Hartl, P.: Psychologický slovník, Jiří Budka, Praha, 1993, strana 7, 8)

Agresi není jednoduché definovat, protože tento pojem zahrnuje mnoho různých aktivit, které vyjadřují tendenci útočit, napadat, respektive i poškozovat, ničit.

Zaútočit lze na někoho pěstmi, ale i slovy, zničit lze někoho fyzicky (zranit, zbít, usmrtit), ale i sociálně (zničit jeho pověst pomluvami, intrikami apod.). Útočit lze na někoho s úmyslem poškodit ho či zničit, ale také jen přinutit k něčemu demonstrací síly: agrese může, ale nemusí být vždy provázena pocity nepřátelství útočník vůči jeho oběti. Agresivním aktem je však také už pouhé vyhrožování.

Obecně znamená agrese útočení či napadání, které může mít mnoho různých forem a přinejmenším dva různé psychologické důvody:

1. násilím odstranit, zničit překážku na cestě k cíli
2. demonstrovat hrozbu, sílu, převahu, a tím vyvinout tlak na toho, jemuž je tato demonstrace adresována.

V prvním případě je agrese spojena s pocity vzteku a postoji nepřátelství, v druhém jde o čistě instrumentální akt (sociální techniku).

Je třeba zásadně rozlišovat dva druhy agrese:

1. „zlobnou agresi“, která je reakcí na frustraci a je doprovázena pocity vzteku, nenávisti a postoji nepřátelství (hostility), a
2. „instrumentální agresi“, vystupující bez uvedených pocitů a postojů jako naučená sociální technika.

Zlobná agrese směřuje k poškozování, případně ničení svého objektu, cílem instrumentální agrese je pouze vyvinutí tlaku na její objekt. Zlobná agrese má zřejmě pudový původ, instrumentální agrese je naučená.

(Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie, Academia, Praha, 1997, str.9)

3. 3. POJEM AGRESIVITA

Agresivita:

- útočnost
- tendence projevovat nepřátelství ať už slovně nebo útočným činem
- tendence prosazovat sám sebe, své zájmy a cíle bezohledně, nemilosrdně až brutálně
- tendence ovládnout sociální skupinu, získat takové postavení, které umožňuje vnucovat jí určité názory, rozhodovat o její činnosti a osudu jednotlivých členů

(Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J.: Pedagogický slovník, Portál, Praha, 1995, str. 17)

- tendence k útočnému, nepřátelskému jednání vůči druhé osobě, kolektivu, instituci (státu), agresivnost, útočnost, výbojnost

(Akademický slovník cizích slov, Academia, Praha, 1998, str. 28)

Agresivní sklony se u člověka utvářejí – na základě instinktivní výbavy – v prvních letech života.

Módní psychiatr světového jména a zároveň guru nového věku Stanislav Grof dokonce říká: „Krutost se kterou lidé někdy jednají, není dost dobře vysvětlitelná jako reakce na cokoli, co dítě potká od narození.“ Žádná událost v běžném životě není podle něj tak zlá, aby se v ní dala hledat příčina brutality, s jakou se setkáváme třeba u některých sadistických vrahů. Jedině síla prožitků ve chvílích, kdy se lidský plod prodírá porodními cestami a přitom cítí, že mu jde o život, může prý vysvětlit hrůzy agrese, kterou je člověk schopen použít proti svému bližnímu: **Když je člověk doopravdy zlý, tak vlastně znovu prožívá, aniž o tom ví, svůj porod a chová se, jako by mu šlo o život.**

Řada vlivných psychologů tvrdí, že agrese je naučená, to znamená, že si ji osvojíme na základě zkušenosti.

Člověk je agresivní proto, že se naučil, že se to vyplácí, zejména že se agresí můžou zmocnit žádoucího předmětu nebo si vynutit od druhých služby, na nichž jim záleží.

Agresivnímu jednání se podle těchto badatelů učíme na základě vlastní zkušenosti nebo zprostředkovaně, na základě toho, co vidíme kolem sebe, např. na obrazovce, kde agrese bývá odměňována a oslavována.

Zvlášť účinnou „školou“ agrese bývá, když je dítě doma krutě trestáno nebo i bezdůvodně týráno a vidí, s jakým uspokojením tak rodiče prosazují svou moc.

Z dítěte se stává vysoce agresivní člověk postupně, a to tak, že si pamatuje ty způsoby svého vlastního jednání, které vedou k úspěchu.

Když například uhodí bratříčka, který mu nechce dát bonbon, a skutečně se tak bonbonu zmocní (a užije si ho – to je důležité, to je ten hlavní úspěch), uloží si tento způsob jednání do paměti pro příští použití.

Z úspěšných způsobů jednání si vytváří zásobárnu malých „scénářů“ pro různé situace. Když nastane nějaká situace, kterou už zná nebo situace podobná známé situaci, kterou zažil nebo viděl, vybere si ze své zásobárny scénářů a rozhoduje se (často velmi rychle), který má použít, aby dosáhl svého uspokojení.

Když dopustíme, aby mělo dítě úspěch se svým agresivním jednáním, vytvoří si mnoho agresivních scénářů, které často používá. Další agresivní scénáře si vytváří podle toho, co vidí kolem sebe hlavně v rodině, ale také ve školce, a samozřejmě na obrazovce, zvláště když před ní tráví několik hodin. Svoje scénáře si dítě stále procvičuje, když se podle nich řídí v praktickém životě a když je používá ve fantazii a ve hře.

3. 4. HISTORIE

Agresivita a násilí na světě existují od doby, co před třemiapůl miliardami let začal život jako takový bojovat o své bytí. Tehdy „rozeznaly“ první jednobuněčné organismy „McDonaldův princip“, který je pro náš svět mnohem příznačnější, než většina z nás tuší: Že je totiž daleko praktičtější a pohodlnější spokojit se s jakousi „rychlou stravou“, než si potravu pracně vařit.

A tak prostě začali organismy vysávat jiné organismy. Tento způsob výživy se znamenitě osvědčil a existoval po miliardu let.

Potom se vyvinula vyšší třída živých organismů. Sinice (modrozelené řasy), které známe z biologie, ničili nepřátele jedem – a jejich nepřáteli byly skoro všechny ostatní živé organismy. Tím jedem byl kyslík, který byl z hlediska jednobuněčných organismů smrtelný, protože do té doby žily bez kyslíku. Tím se radikálně změnil jak celý povrch zem, tak i atmosféra.

V platnosti vstoupil zákon žrát, nebo být sežrán. Na tom se nic nezměnilo, ani když se před čtyřmi až pěti miliony let bytost podobná opici pokusila ze čtyř nohou postavit na dvě zadní a vydat se na nebezpečnou cestu z afrického pralesa na savanu. Ve vývoji našich předků byli kamenování, války, křížová tažení, loupení, vraždění a pronásledování na denním pořádku.

Ani „velcí duchové“ – filozofové, teologové, přírodovědci a umělci – svými poznatky, požadavky, apely a duševními výkony nedokázali zabránit násilí mezi lidmi, jež si vyžádalo stamiliony mrtvých. Mírumilovní lidé znovu a znovu kázali svým současníkům o životě bez násilí a v míru. Jejich úsilí však většinou nebylo korunováno úspěchem – anebo jen nakrátko. Za čas vypukly znovu spory, bratrovražedné války a nové boje o moc.

Ohlédneme-li se zpátky, nepanovalo snad nikdy tak pokojné období, jakým je posledních padesát let. Avšak když si vzpomeneme na nedávnou válečnou situaci na územní bývalé Jugoslávie, uvědomíme si, že někdy lze dosáhnout míru jen pomocí násilí.

Nežřídka byla a jsou válečná střetnutí vyvolávána či podporována „ušlechtilými“, tedy vznešenými cíli. Tak třeba křížové výpravy, náboženské války a násilné pokřesťanštění ve jménu Ježíše Krista způsobily mnoha lidem nesmírné utrpení. Ani „muž s vyplazeným jazykem“, Albert Einstein, nejslavnější vědec tohoto století, před necelými sto lety netušil, že jeho krásné vzorce povedou mimo jiné také k tomu, že roku 1945 dvě atomové bomby vymažou ze světa naráz 130 000 lidí. A to ještě nemluvíme o pozdějších následcích, jaké tyto výbuchy měly.

Generace prarodičů a praprarodičů asi před šedesáti lety rozpoutaly zničující válku – anebo proti ní nic nepodnikly - , během níž přišlo krutým způsobem o život šedesát milionů lidí. To všechno se stalo necelých třicet let po první světové válce, již padlo ve jménu císaře za obět deset milionů lidí.

Erb, H., H.: Násilí ve škole a jak mu čelit, Amulet, Praha, 2000, strana 18-20

3. 5. AGRESIVITA A MÉDIA

Hodně se uvažuje o tom, zda má na narůstajícím sklonu k násilnostem vinnu televize a video. Jistě, všichni se díváme příliš často na televizi a příliš málo se pohybujeme. Televize nám však často přináší také potěšení, je důležitým zdrojem zábavy a hlavním zdrojem informací o světě.

Vliv televize na člověka je rozhodně obrovský: Kdosi vypočítal, že dvanáctileté dítě už vidělo v televizi a na videu v průměru *čtrnáct tisíc vražd!* Bylo dokázáno, že sledování násilných činů trvale mění náš postoj k násilí – svádí k lehkomyšlnosti.

Jelikož je pro lidi – a pro děti zejména – zřejmě těžké rozlišovat mezi filmem a skutečností a jelikož ve filmu (především také v kreslených filmech!) oběti násilí nakonec vždy vesele vstanou a hrají dál, většina lidí ze všeho nejdřív ztratí lidský soucit, neosvojí si schopnost vnímat utrpení, smrt jako realitu. Silnější triumfuje. Kdo chce něčeho dosáhnout, musí umět udeřit a nesmí být malicherný. Bez brutality to nikam nedotáhneš! Kdo projevuje soucit, je ztracen! Pošťuchovat se a prát se není k ničemu, cenu má jen tvrdý boj zblízka a naprosté zničení protivníka.

Děti, které se často dívají na takové násilné scény, se chovají agresivněji. Otřesné je také, že mnohé násilné činy spáchané ve skutečnosti jsou napodobeninami filmových výjevů. Situaci ještě zhoršuje, jsou-li děti často ponechány samy sobě a nemohou si o tom, co viděly, promluvit s rodiči. Především menší děti doopravdy věří, že to, co se odehrává před jejich očima, je skutečností. Pak je jen pochopitelné, že to má obrovský vliv na to, jak se naučí svět chápat a rozumět mu.

Kromě toho se v televizi předvádí víc násilných činů, než kolik se jich stává ve skutečnosti. To může na druhé straně zvětšit bojácnost dětí, protože za každým křovím vidí násilníka. I to ovlivňuje všeobecné klima v naší společnosti a polarizaci bojácných a těch, kteří mají k násilí sklon.

Škodlivost násilí v běžných „akčních“ filmech pro dětský psychický a mravní vývoj je dávno vědecky prokázána stejně bezpečně jako škodlivost cigaret a jiných návykových látek pro lidský organismus. Hlasy, které se přesto dosud tu a tam zvedají na jeho obhajobu, svědčí jednak o alergii na autoritu, jíž trpí naše společnost, jednak o dlouhých prstech velkých peněz; obchod s mediálním násilím je neobyčejně výnosný a jeho lobby má leckdy ve zkorumpované politice nemalý vliv. Citlivá vzdělaná matka, která pozoruje projevy dětí zírající na obrazovku s touto náplní, ovšem nepotřebuje vědu, aby poznala, zda jde, či nejde o škodlivinu, stejně jako ji nepotřebuje pionýrský vedoucí, který na schůzce jen stěží získává pozornost chlapců

a dívek, plně zaujatých dlouhým probíráním včerejšího televizního krváku. Přesto se najdou učitelé, kteří akčními filmy vyplňují hodiny suplování, a ředitelé, kteří trpí jejich předváděním ve školní družině.

Mediální násilí často svádí k přímému napodobování, jak dobře vědí policejní vyšetřovatelé. Kromě toho působí pustošivě na celý citový život, který se pod jeho vlivem oplošťuje a degeneruje směrem k primitivismu: holé pudy vytlačují kulturu. Některé děti působením takové podívané inklinují k agresi, jiné k vystupňovanému strachu z agrese, k úzkostnosti.

Jak mediální násilí, tak pornografie snižují citlivost dětí ke kultuře (k tomu co kultivuje, tj. zušlechtuje), oslabují smysl pro kázeň a řád, pro hodnotné a čisté lidské vztahy, pro duchovní dimenzi života. Co nejvíce omezit konzum zboží patří tedy i k prevenci šikany.

Rozumí se, že nelze z televize dělat obětího beránka a přehlížet jiné, ještě silnější faktory rozvracející dětský citový život i schopnost navazovat a udržovat hodnotné mezilidské vztahy: uvolnění až rozpad rodinných vazeb, ideologie konzumu a fetišizace trhu jsou z nich nejviditelnější.

(Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995, strana 85)

Podle výsledků jednoho dlouhodobého průzkumu, pořádaného vědeckými pracovníky Kolumbijské univerzity v New Yorku, násilí v televizi zcela jistě rozvíjí agresivitu dětí. Tato studie, sledující vzorek 707 dětí po dobu 17 let, je nejrozsáhlejší studií, která byla dosud uskutečněna. Americká televize ukazuje během večerního vysílání dětem denně průměrně sedm vražd a tři až čtyři násilné činy.

Čím delší čas tedy bude dítě trávit před televizní obrazovkou, tím větší bude pravděpodobnosti, že se začne chovat násilně. Vědci z Kolumbijské univerzity shromáždili údaje o počtu hodin, které děti ve věku kolem třinácti a čtrnácti let denně věnují televizním programům; pak prozkoumali informace, které jim poskytla policie a FBI, aby zjistili, do jaké míry se děti podílely na násilné trestné činnosti. Výsledek byl jasný – téměř třetina dětí, které v průměru sledovaly televizní program více než tři hodiny denně, spáchala nebo spáchá ve věku mezi šestnácti až dvaadvaceti lety

nějaký násilný čin. Chlapci se přitom nechají ovlivnit víc než dívky. Chlapec, který se dívá na televizi v průměru déle než tři hodiny denně, se bude podílet na spáchání dvaadvaceti vážných násilných činů (tj. násilí proti druhé osobě, které má za následek zranění) oproti pouhým devíti těmto činům v případě chlapce, který nesleduje televizní programy déle než hodinu denně.

„Jistěže je třeba přihlédnout i k ostatním faktorům, jakými jsou sociálně ekonomické prostředí a rodinná anamnéza každého jedince,“ upřesnil Jeffrey Johnson, profesor psychologie na Kolumbijské univerzitě, v časopisu Science. „Ale i když toto vše vezmeme v úvahu, televize se jeví jako jeden z faktorů, který v dítěti nejvíce determinuje zakořenění násilí.“

Vědci v této souvislosti poukazují na dvě nehody, které se nedávno staly ve Spojených státech. Třináctileté dítě se upálilo zaživa, když se snažilo provést jeden kaskadérský kousek, který vidělo v televizi; dvanáctiletý chlapec připravil o život svého šestiletého kamaráda, když si hráli a snažili se přitom napodobovat „catch“, druh zápasu ve volném stylu. Dívky jsou televizí ovlivňovány mnohem méně. Z dívek sledujících televizi déle než tři hodiny denně se dopouští delikventních činů pouze 12,7 %.

A tento problém se zhoršuje, protože zjišťujeme, že televize vyvolává násilí dlouhodobě. Počet hodin strávených u televize v dětství může dlouhodobě ovlivňovat i osobnost dospělého až do věku 30 let! Televize totiž trvale mění způsob, kterým jedinec vnímá svět. Především otupuje citlivost. Čím více násilných činů v ní děti opakovaně zhlédnou, tím méně litují jejich oběti. Kromě toho televize předkládá obraz světa nebezpečnějšího, než ve skutečnosti je. Dospívající mládež má proto sklon reagovat na problémy, s nimiž se setkává, rovněž s nepřiměřenou agresivitou.

Konečným důsledkem je imunizace vůči násilí a lhostejnost vůči zraněným osobám.

Tato studie zdůrazňuje rovněž škodlivé účinky televize na dospívající mládež, která může být zasažena stejně jako děti. Je dokonce ještě zranitelnější, protože vývoj nervového systému není v tomto období úplně dokončen a chybí životní zkušenosti, které dospělým umožňují zachovávat si nadhled.

Když si uvědomíme, že 56% amerických dětí má vlastní televizi ve svém pokoji, jeví se předchozí závěry jako velmi odstrašující. A vývoj u nás začíná jít stejným směrem jako v USA.

(AGRESIVITA DĚTÍ, Edwige Antier, PORTÁL, PRAHA, 2004, str. 71)

Jedním z nejčastější argumentů proti zákazům, které by bránily zpřístupňovat dětem mediální násilí a pornografii, je známá pravda, že „zakázané ovoce nejlíp chutná“. Je třeba dodat, že „ovoce“ toho druhu, o jakém je řeč, se tehdy, je-li zakázáno, přece jen zpravidla méně konzumuje – a méně škodí. Jestliže si například chlapci potají pouštějí kazetu s „akčním“ filmem, o kterém vědí že by jej rodiče nebo respektovaný učitel označil za svinstvo, je to psychologicky a pedagogicky něco zcela jiného, než když rodič či učitel dotyčný krvák hltá spolu s nimi.

Vést děti k tomu, aby užívaly média všeho druhu v rozumné míře a rozumným způsobem, je stále naléhavějším a těžším úkolem rodinné i školní výchovy. Teorie a metodika výchovy k inteligentnímu a kritickému diváctví je dnes jednou z nejdůležitějších pedagogických disciplín. Její význam ještě poroste s rostoucí atraktivností, kterou média mají díky stále dokonalejší technice a díky tomu, že stále rafinovaněji využívají psychologických poznatků o tom, jak lze – bez ohledu na jakoukoli etiku – upoutat pozornost diváka.

Televize nás však ovlivňuje ještě jinak: V předvečerních pořadech, které už mají zčásti kultovní charakter a jsou tak oblíbené u dětí a mladistvých, se jako norma nabízejí luxusní výrobky. Tak třeba mladá rodina žije v obrovském, nádherném bytě zařízeném nejdražším nábytkem a vybaveném nejlepšími televizory, hudebními věžemi nejvyšší třídy a tak dále a tak dále. Většinou jsou všichni představitelé také slušně oblečení a jezdí senzačními auty.

To všechno vyvolává přání mít to také, nebo dokonce představu, že to je docela normální výbava pro docela normální život. Nic nesvědčí o tom, že všechny tyto věci musejí být zaplacený tvrdě vydělanými penězi. A že to v docela normálním životě může trvat mnoho let, než si člověk na tu či onu věc našetří. Auto stojí pořád ještě několik průměrných ročních příjmů, značkový nábytek, který v těchto filmech

vidíme, stojí mnoho průměrných měsíčních platů. A jak může člověk získat takové věci „jen tak“? Když je ukradne, nebo si na ně peníze „nějak opatří.

Týž původ má mezi mladistvými hojně rozšířené vymáhání peněz na ochranu nebo součástí oděvu. Žáci a žákyně bývají stále častěji nuceni odevzdávat násilníkům drahé části ošacení, luxusní boty či jiné předměty, které mají určitou značku nebo jsou právě v módě.

Erb, H., H.: Násilí ve škole a jak mu čelit, Amulet, Praha, 2000, strana 35

Podobně se uvažuje o tom, zda mohou u některých mladistvých vyvolávat násilí oblíbené hudební proudy. Demolované koncertní sály a hysteričtí fanoušci, kteří se vybíjejí v pouličních rvačkách, jsou průvodním jevem mnoha extrémních skupin stejně jako texty oslavující násilí či vyjadřující nenávist k cizincům, homosexuálům a ženám. V mnoha skladbách se dokonce zpívá o vraždách. Některé skupiny takové písně nejen zpívají, ale také si to myslí. A jejich fanoušci pořvávají s nimi, protože si prostě myslí totéž.

Podobné scénu můžeme zažít také při sportovních utkáních, zejména při fotbalu. Fotbal a určitý hudební styl jsou spolu často úzce propojeny. Vědci říkají, že i hudba jako taková může vyjadřovat násilí. Projevuje se to v různých rovinách: V její hlasitosti, ve zkreslení, v pravidelných rytmech, v záplavách tónů a zesilování basů. To vše vyvolává v našem těle účinek, který si pravděpodobně vůbec neuvědomujeme. Za určitých okolností mohou u některých lidí vhodné rytmy jakoby vyřadit z činnosti rozum a podporovat sklon k násilí.

3. 6. AGRESIVITA Z POHLEDU GENETIKY

Oddělit úlohu genů od vlivu prostředí u tak složitého chování, jako je agresivita, není jednoduché.

Jelikož jsou děti výslednicí genů i výchovy svých rodičů, je obtížné rozlišit příčiny jejich chování. Stejní rodiče poskytují geny i výchovu, takže lze stěží rozhodnout, co z toho je důležitější.

Nejlepší metodou, jak to zjistit, je sledovat děti, které byly odděleny od svých biologických rodičů krátce po narození a byly vychovány geneticky nepříbuznými rodiči. Jestliže dítě dopadne podobně jako jeho biologičtí rodiče, pak je to zřejmě vlivem genů. Jestliže se spíše podobá rodičům, kteří ho vychovali, je to patrně vlivem prostředí. Tento experiment probíhá dost často – říká se mu adopce.

Nejdůkladnější adopční výzkumy ve Spojených státech prováděl Remi Cadoter a jeho kolegové, kteří po 20 let zkoumali více než tisíc rodin. Sledovali děti, jejichž biologičtí rodiče měly problémy se zákonem, alkoholem nebo soužitím s druhými lidmi, a srovnávali je s dětmi, jejichž rodiče podobné problémy neměli. Všechny děti byly od svých biologických rodičů odloučeny hned po narození nebo krátce potom a byly adoptovány pokrevně nepříbuznými rodinami. Základní otázka zněla: Jsou adoptované děti podobné spíše svým biologickým rodičům, kteří jim dali geny, nebo spíše rodičům, kteří je vychovali a poskytli jim „prostředí“?

Odpověď byla – ani jedno z toho a obojí zároveň. Na děti s neproblematickými geny mělo domácí prostředí malý vliv. I když se jejich adoptivní rodiče rozvedli, zneužívali alkohol, brali drogy nebo měli jiné problémy, tyto děti dopadly podobně jako děti vychovávané v dobrých rodinách. Některé dopadly lépe, jiné hůř, ale poměr byl normální a nezměnil se vlivem domácího prostředí. Jinými slovy, jestliže byly geny „dobré“, nebyla výchova příliš důležitá.

Když však byly geny „špatné“, hrála výchova důležitou úlohu. Bylo-li domácí prostředí špatné, měly děti s problematickými geny velkou nevýhodu. V těchto domácnostech agresivita dětí a dospívajících dramaticky rostla. Míra špatného chování, například lhaní, krádeže, záškoláctví nebo vyloučení ze školy, byla až o 500% vyšší. Počet slušných dětí byl vzhledem k počtu problematických dětí velmi nízký. Agresivní a asociální chování dramaticky vzrostlo pouze u dětí se „špatnými“ geny a špatnými domácím prostředím.

Ukázalo se, že se nedědí špatné chování nebo agresivita, ale spíše genetická citlivost na prostředí. Geny nečinily ony děti asociálními a agresivními, ale náchylnějšími k tomu. Špatné semeno pěstované v dobré půdě má celkem slušnou šanci vyrůst ve zdravou rostlinu. Špatné semeno ve špatné půdě však nevzklíčí. Lidská přirozenost reaguje na výchovu, ale reaguje také na její nedostatky.

Dítě, které je od přirozenosti agresivní, je tak vlastně vystaveny dvojímu nebezpečí, protože jeho chování může narušit rodinné prostředí.

V jednom extrémním případě adoptoval manželský pár, který už měl vlastní malou holčičku, čtyřletého chlapce mimořádně špatného původu. I s takhle malým měli velké problémy. Už týden po adopci manželé volali do adopční agentury a chtěli ho vrátit. Po konzultaci s odborníky si ho však – ač se zdráháním – ponechali. Jeho chování však vyvolávalo četné hádky a spory mezi manžely, kteří se za dva roky nato rozvedli. Později konečně dostali chlapce ze svého domu – zastřelil jejich dceru a byl poslán do vězení.

Ačkoli geny a jimi ovlivňované chemické procesy v mozku jsou důležité, nejsou to jediné faktory určující zlost a agresivitu. Dokonce i jednovaječná dvojčata, která mají úplně stejné geny, se mohou stupněm své agresivity výrazně lišit. Proč? Přirovnějme si mozek ke svalu. Geny určují jeho možnost být velký a silný, ale pouze cvičením se takovým stane. Woody Allen, i kdyby se snažil sebevíc, nikdy nebude mít stejnou postavu jako Arnold Schwarzenegger, protože k tomu nemá potřebnou genetickou výbavu. Arnold však je takový svalovec nejen díky svým genům, ale také proto, že strávil tisíce hodin zdviháním činek.

Stejný princip platí pro mozkové mechanismy, které určují zlost a agresivitu. Geny důležitým způsobem ovlivňují to, jak snadno se někdo rozčílí, ale to, jak se někdo ve skutečnosti chová, závisí pouze na jeho emocích a myšlenkách – zvycích naučených cvičením a opakováním. Učit se ovládat a usměrňovat zlost je celoživotní úkol. Začíná už v dětství a první lekce poskytují rodiče a sourozenci. Nemluvně sledují, jak jeho starší sestra dupe nohama a dostává záchvat vzteku. Když rodiče dají holčičce to, co si nářkem vynucuje, nebude mimino logicky zkoušet stejnou taktiku? Vážnější projevy agresivity se objevují už v poměrně útlém věku a velmi závisí na tom, jak lidé na rozzlobené dítě reagují.

Hrubé a negativní zacházení s dětmi má zcela opačný účinek než pozitivní rodičovská výchova. Čím více je zacházení s dítětem založeno na konfliktech a trestech, tím agresivnějším a asociálnějším se dítě stane. K negativní výchově patří nejen řvaní, trestání a zakazování, ale také ignorování dětí, které občas bývá

považována za opak tvrdé výchovy. Rodiče, kteří vyjadřují: „Vzdávám to, dělej si, co chceš,“ kapitulovali před špatným chováním a vysílají dítěti nejasné a zmatené signály. Negativní rodičovská výchova má na špatné chování dětí statisticky větší vliv, než má pozitivní výchova na chování dobré. Příležitostné okřiknutí dítěte nebo i zasloužené naplácání na zadek nezpůsobuje dítěti trvalé následky. Nebezpečné je ale sklouznout k negativním výchovným zvykům, protože špatná rodičovská výchova má na dítě nejsilnější vliv.

Bohužel zdaleka největší vliv na děti mají rodiče, kteří je bijí a zneužívají. Tento negativní vliv je dobře zdokumentovatelný a nepopíratelný. Jeho účinky jsou brzy zřejmé. Děti, které byly doma zneužívány, byly v mateřské školce dvakrát agresivnější. A následky jsou trvalé. U dětí, které byly zneužívané nebo zanedbávané je velká pravděpodobnost, že budou v dospělosti zatčeny pro násilné trestné činy, než u dětí, které zneužívány nebyly.

Ačkoliv zneužívané děti vědí, co je to bolest, nejednají s ostatními laskavě, protože nemají schopnost vcítit se do druhého. Když normální děti ve věku od jednoho do tří let uvidí zraněné nebo plačící dítě, většina z nich reaguje se zájmem, soucitem a empatií. Zneužívané děti reagovaly s obavami nebo rozčilením a občas dokonce trpící dítě napadly. Zneužívané děti zpočátku plačící dítě ignorovaly, když však nepřestávalo naříkat, začaly ho fyzicky napadat. Agresivní děti se chovaly tak, jak to viděly u svých rodičů. Pokud jim v tom něco nezabrání, budou se podle tohoto vzoru chovat celý život.

Ze všech faktorů, které ovlivňují agresivitu, násilí a asociální chování, nejsou nejdůležitější geny ani výchova rodičů. Nejdůležitější není typ mozku dané osoby nebo zda byla v dětství zneužívána. Nejvíce záleží na tom, kde se geograficky nachází.

Přestože lidé v centrech měst mají stejné geny jako lidé na venkově, městská kriminalita se vymyká kontrole.

Hamer, D., Coperland, P.: GENY A OSOBNOST, Portál, Praha, 2003, strana

Někteří psychologové považují lidskou agresi jen za naučenou. Pudovou podstatu lidské agrese kromě S. Freuda zdůraznili zejména etolog K. Lorenz (1963) a psycholog A. Storr (1968).

Základním argumentem je původní biologická účelnost agrese, která je u zvířat nepochybná (agresivní obrana teritoria a další). Agrese vystupuje v tomto smyslu jako evolučně vyvinutá strategie chování u sociálně žijících živočichů. U člověka se původní fyzická forma agrese kultivovala, byla usměrňována (např. v určitých druzích sportu), hrubé formy byly společensky desaprobovány a trestány (např. fyzické napadání druhých), objevovaly se zjemnělé formy (např. ironie, dobírání si někoho) a specificky lidské způsoby napadání (nevěcná kritika, pomlouvání, intrikování apod.), k nimž patří i verbální formy (vyhrožování, nadávání, spílání).

Agresivní tendence jsou doprovázeny i charakteristickými výrazovými projevy, které poukazují na pudový (vrozený) základ agrese, jak je např. zatínání pěstí, charakteristické útočné nahrbení trupu, strkání a další projevy, které jsou zřejmě reziduí původní brachiální formy agrese.

Agrese je odreagována v bojových hrách, v soutěžích, v „boji“ o společenský status a prestiž, v usilování o moc a ovládání druhých, je však nutné rozlišení agrese a dominance; první vystupuje jako prostředek druhého, ale dominance, snaha prosazovat se, ovládat druhé, nemusí být nutně spojena s agresí.

(Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie, Academia, Praha, 1997, strana 10)

V dětství má významnou roli učení nápodobou, je důležitým prostředkem socializačního vývoje. Děti mají tendenci napodobovat chování různých lidí ve svém okolí, dokonce i tehdy, když by jim nemělo přinést žádné okamžité uspokojení. Tato tendence je projevem obecné zvědavosti, uspokojuje potřebu orientace a pochopení pravidel, která ve světě platí. Dítě se učí rozumět chování lidí ve svém okolí a činí tak i nápodobou, která je mu prostředkem relativně aktivního pochopení skutečnosti.

Předškolní děti si s oblibou hrají „na něco“ a tak se učí různým variantám chování i pohledu na svět z jiného hlediska, z pozice různých rolí. Děti se nevšímají

jen projevů chování jiných lidí, resp. dětí, ale i důsledků, jaké jim takové chování přineslo. Tuto tendenci ilustrují experimenty A. Bandury (1965).

Bandura nechal děti předškolního věku pozorovat film, v němž se jedno dítě chovalo velmi agresivně k loutce v životní velikosti (tlouklo ji, kopalo, apod.).

Jedna skupina dětí potom viděla, jak toto dítě bylo za své chování potrestáno dospělým, a u druhé skupiny tomu bylo naopak. Dospělý dítě nepotrestal a dokonce je pochválil a dal mu odměnu (bonbóny a limonádu). Třetí skupina neviděla žádné důsledky agresivního chování.

Po tomto úvodu byly všechny tři skupiny dětí ponechány samy v herně, kde si mohly dělat, co chtěly. Měly k dispozici různé hračky, mimo jiné také podobnou panenku, jako viděly ve filmu.

Děti, které získaly zkušenost, že agresivní chování může být odměněno, se samy významně častěji chovaly agresivně. Děti, které viděly, jak byla agrese potrestána, se tak nechovaly a agresivní chování nenapodobovaly.

Sociálním zpevněním nebo odtlumením zde byl trest nebo odměna poskytnutá modelovému dítěti.

(Vágnerová, M.: Základy psychologie, strana 91)

3. 7. VÝVOJOVÉ FÁZE AGRESIVITY

Při včleňování do fyzického světa lze rozeznat tyto tři fáze vývoje (podle myšlenek švýcarského psychologa dr. Zuzáka).

- 1.) Od 0 do 5, 6 či 7 let probíhá tzv. fáze **TĚLA**. Po narození jsou pro dítě nejprve nejdůležitější ty činnosti, které souvisí se zajištěním samotné existence, tj. dítě musí jíst, pít, zažívat a vyměšovat. Později kolem 3 let dítě zkoumá, jak působí fyzikální síly světa na jeho tělo, proto se rádo pohybuje, prozkoumává prostor, hází předměty. Hlavní aktivitou je tedy pohyb, explorace prostoru, zkoumání účinků gravitace. V této fázi jsou pro dítě velmi důležité doteky, hlazení, ale i přeměřené fyzické zvládání období prvního vzdoru.

2.) Od 5, 6 do 13, 14 let mluvíme o tzv. fázi **POCITU**. Dítě samo ukazuje, že už má pocity, snaží se např. hezky malovat, zpívat, recitovat, hrát divadlo. Prožívá pocity sympatie a antipatie při pohádkách, později i při bajkách, rytířských příbězích. Tyto pocity již dokáže přetvářet v obrazy, rozvíjí se fantazie, obrazotvornost, vytváří se pojem krásna, což je hlavní úkol předškolního a mladšího školního věku: naučit se vnímat krásu. Po 4 roce věku dítěte by mělo začít převládat např. při zvládání vzdoru místo fyzického ovládnutí působení citové: „Jsi hodný, máme tě rádi, když budeš zlý, nebudeme tě mít rádi...“. Jde o snahu vyvolat pocity radosti či naopak pocity viny, které by se měly stát regulátorem dětského chování.

3.) Období od 14 do 21 let nazývá dr. Zuzák fázi **MYŠLENÍ**, kdy se formuje úsudek, logické myšlení. Pro pubescenta resp. adolescenta je důležitá tzv. otázka pravdy, kdy dopívající ostře vnímá rozpor činů a slov ze strany dospělých. Nejde ani tak o pravdu z hlediska informace, rozumu, jde o něco hlubšího, co vnímá adolescent intuitivně, svým podvědomím, jde o otázku pravdivosti člověka, opravdovosti lidské existence.

Pokud všechny tyto fáze proběhnou v klidu, bez narušení, vytváří se vědomí vlastní identity, vědomí vlastního JÁ, je završena tzv. **INTEGRACE OSOBNOSTI** (spojení těla + citu + myšlení).

Narušení ve fázích vývoje podmiňuje vznik agresivity. Výzkumy ukazují, že u agresivních dětí došlo v některé z těchto fází k nezvládnutí, k selhání.

Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Pedagogické centrum Plzeň, Plzeň, 1997, str. 9

3. 8. PROJEVY AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ U DĚTÍ MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

Agresivně jednající dítě má snahu prosazovat se na úkor ostatních. Nerespektuje jejich práva a případné oprávněné požadavky. Rádo ponižuje a sráží sebedůvěru ostatních (vysmívá se, pošklebuje, upozorňuje na nedostatky druhých).

Někdy silou dosáhne svého, ale často začne být vnímáno záporně, s jistým odstupem. Děti si s ním odmítají hrát, bojí se ho, jeho reakce jsou pro ně nečitelné, překvapivé. Agresivně jednající dítě dosáhne často jediného – dočasně se zbaví napětí, uleví se mu, ale většinou jeho požadavky splněny nejsou.

Často dochází k záměně cílů – místo aby dítě dosáhlo svého, je spokojeno, že pokročilo, že zvítězilo nad druhým. Jeho pohled na sebe sama málokdy odpovídá skutečnosti. Potřebuje své nezdarů přeměnit samo pro sebe na úspěch. Nedostane hračku, kterou chtělo, nevyhraje v běhu, tak alespoň přepere vítěze nebo mu něco pokazí, rozbije, zničí. Uleví se mu.

Projevy agrese mohou mít mnoho podob, i když u dětí tohoto věku jsou relativně dosti přímé či přímočaré. Děti ještě nejsou schopné své pocity příliš dlouho držet na uzdě a vymýšlet nějakou rafinovanou odvetu či pomstu a odkládat ji na později. Když mají tedy agresivní pocity, dají jim volný průchod. Nejčastěji to jsou agrese verbální – různé pošklebky, říkanky, nadávky, nebo se jedná o přímé agrese fyzické. Řídce se projevují agrese rafinovanější – skryté štípání, tahání, šťouchání, ničení věcí, kažení radosti druhého a podobně.

(Šulová, L., a kol.: Problémové dítě a hra, Raabe, Praha, 2004, oddělení D, str.4)

3. 9. ZVLÁDÁNÍ AGRESIVITY VE ŠKOLE

Nejprve je nutno rozumět příčinám vzniku agresivity. Abychom mohli reagovat na dětskou agresivitu, musíme ji nejprve pochopit a abychom pochopili, musíme nejprve znát její příčiny

Vždy je nutné odsoudit čin, ale neodsoudit osobnost dítěte. Je důležité, uvědomit si, že zcela určitě prodělal nějaký defekt ve výše uvedených fázích vývoje, za který vůbec nemůže a že je – jako každý člověk – individuum, které nutno respektovat (i s jeho agresivitou). Učitel by se měl dívat na každého (i problémového) jedince s úctou, občas pomyslet na to, že neexistuje korelace mezi úspěchem ve škole a v životní praxi, že děti kázeňsky i prospěchově problémové bývají často v životě úspěšnější než premianti třídy.

Ve výchově agresivního dítěte je velmi důležité pokusit se nalézt na něm něco kladného: máš sice tyto záporné vlastnosti, ale máš také tyto klady a na těch je nutno stavět, ty je nutno rozvíjet. Ne ničit to zlé, to je obvykle velmi obtížné a mnohdy to vůbec nejde. Ale vždy se pokusit objevit a rozvíjet to dobré, kladné, to bývá snazší a mnohem účinnější. Pedagogický optimismus by nás měl dovést k tomu, že každé dítě má alespoň jednu kladnou vlastnost. Jde jen o to včas ji objevit.

Při zvládání dětské agresivity v rodinách i ve školách je nutno cílevědomě, trpělivě a s vytrvalostí pracovat na všech třech úrovních. Nejúčinnější jsou tzv. opakované společné činnosti, společné zážitky. Nejprve v oblasti **tělesné**: společná práce, pohyb, sport. Pak na úrovni **citové**, zážitkové: např. společně modelování jednoho výtvarného díla, společné hry apod. A konečně na nejvyšší úrovni **myšlení**: nacházet v diskusích společné názory, postoje, hodnoty.

Tím dochází k zesílení výchovného působení na všech třech úrovních a pokud dojde k integraci, posílí se tím celá osobnost. Dr. Zuzák s trochou nadsázky uvádí tento paradox: agresivita, čí lépe její zvládání, je tak vlastně hybná páka vývoje lidstva...

Vzpomeňme jen, jak je v pohádkách veden hrdina obvykle ke zkouškám na výše uvedených třech úrovních: jak obstojí na poli tělesném (musí být vytrvalý), duševním, citovém (musí být trpělivý) a konečně na poli myšlení (musí mít myšlenku, jasný cíl, být cílevědomý).

Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Pedagogické centrum Plzeň, Plzeň, 1997, str. 13

VÝCHOVNÉ ZÁSADY VEDENÍ AGRESIVNÍHO DÍTĚTE

- 1.) Určete vždy přesné hranice dříve, než budete vyžadovat jejich dodržování.
- 2.) Když jste agresivním dítětem vzpurně vyzváni na souboj, reagujte s důvěryhodnou rozhodností. Je nesmírně důležité, aby dospělý rozhodně a bezpodmínečně zvítězil.
- 3.) Rozlišujte úmyslnou neposlušnost, agresivitu a dětskou nezodpovědnost, nezralost. Není možno trestat děti např. za typickou dětskou zapomnětlivost či velmi bohatou fantazii. Jako příklad uvedeme tzv. „dětské lži“, kdy dítě skutečně neví, co je realita a co si vymyslelo. Zde je třeba vykázat velkou trpělivost.

- 4.) Po konfrontaci děti ujistěte o své lásce (v rodině), o své úctě (ve škole) a vysvětlete jim svůj postoj, nechte se vést láskou, kladným citem důvěry v pozitivní vývoj dítěte.
- 5.) Nepožadujte od dětí nemožnosti. Velkých chyb v citovém vývoji dítěte se dopouštějí především rodiče, jestliže trestají dítě za to, že v jednom roce nedodrží hygienu, že v šesti letech neumí dobře číst apod. (Dobson, 1995a)
- Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Pedagogické centrum Plzeň, Plzeň, 1997, str. 20**

4. ŠIKANA

4. 1. POJEM ŠIKANA

Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, po nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.

(Agresivita a šikana mezi dětmi – Pavel Říčan, str. 25)

4. 2. DEFINICE ŠIKANY

« Metodický pokyn MŠMT (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy) definuje šikanu takto:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrášovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“

(http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html)

« Definice šikany, se kterou pracují v posledních letech přední britští badatelé:

Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížně, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.

(Agresivita a šikana mezi dětmi – Pavel Říčan, str. 26)

« Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi.

(Michal Kolář, Bolest šikanování, Praha, Portál 2001, s. 27.)

4. 3. ŠIKANOVÁNÍ

Je jednou z nejzávažnějších deformací sociálních vztahů, rolí a norem života, projevující se zpravidla ve svévolném donucování, omezování, zastrašování, ponižování a týrání druhých osob. Šikanování slouží k zajištění osobního pohodlí a k získání neoprávněných výhod na úkor šikanovaného, k osobnímu materiálnímu obohacování nebo k uspokojování specifických potřeb.

(Černoch, F., a kol., Šikaně stop!, AVIS, 1997, str. 67)

4. 4. VÝSKYT ŠIKANY

4. 4. 1. V ZAMĚSTNÁNÍ

Sexuální obtěžování nebo také „harašení“, jak se u nás říká, už není ve světě středem pozornosti. Na pořad dne se dostává napadání, deptání a šikanování, pro něž se v angličtině a ve světě používají dva termíny – mobbing a bullying.

Napadání neboli mobbing (z anglického „to mob“ – obtěžovat, dotírat) představuje soustavné útoky na pracovišti proti určitému člověku. Ten je krok za krokem zaháněn do úplné izolace. Je pomlouván, ponižován, napadán a osočován. Nikdo si nakonec netroufá s ním pohovořit nebo si sednout ke stejnému stolu v jídelně, aby se nedostal do podobné situace.

Mobbing může zahájit vedoucí, kolega na pracovišti, ale i podřízený. Je to velmi účinná zbraň, která člověka dokáže vyhnat z práce, nebo je-li odhodlán zůstat, často končí na psychiatrické klinice.

Podle expertů je nejhorší situace ve státních službách a v odvětvích, která snižují stavy zaměstnanců. Tam mohou podobné praktiky snadno likvidovat psychicky labilnějšího konkurenta. Mobbingu věnuje v současné době pozornost i Mezinárodní červený kříž.

Ve Velké Británii se spíše používá termín bullying, což je tvrdší forma útoku a odpovídá asi naší šikaně. Oběťmi se nestávají jen slabí jedinci. V řadě případů je to právě naopak. Stačí napadnout nebo jen zpochybnit rozhodnutí vedoucího. Člověk dostane cejch černé ovce a za chvíli s ním nikdo nemluví ze strachu, aby také neupadl v nemilost. Kolega se bojí, že by mohl přijít o místo, a tak začne očerňovat spoluzaměstnance. Může jít o zveličené skutečnosti, ale i o pusté pomluvy, které způsobí, že se ostatní začínají oběti stranit nebo ji napadat. Postižený buď odejde sám, nebo skončí na psychiatrii. Někdy vyřeší případ ředitel, který pracovníka, s nímž nikdo nechce spolupracovat, propustí.

Druhý pohled na věc je zcela opačný. Silní jedinci podobné útoky prostě přežijí. Jsou to lidé na svých místech. I v ekonomice platí zákon přirozeného výběru.

(časopis Psychologie, Prevence sociálně nežádoucích jevů, 12/2004, III. ročník, strana 13)

4. 4. 2. V ARMÁDĚ

U nás se v posledních letech běžně užívá slovo šikana v trochu jiném smyslu, a to k označení nešvaru, který se povážlivě rozmohl v armádě: Nováčci („bažanti“) jsou zde často krutě fyzicky týráni, všemožně ponižováni, zneužíváni a vydíráni ze strany „mazáků“.

(Agresivita a šikana mezi dětmi – Pavel Říčan, str. 25)

Některé formy šikany běžné dříve v AČR, jejich popis a výskyt. Jednotlivé formy šikany jsou rozděleny na ekonomickou (E), psychickou (P) a fyzickou (F):

Forma šikany	Nejčastější způsob provedení
Sahara - E	Na tento povel musí šikanovaný voják okamžitě donést šikanujícímu nápoj.
Bufet - E	Šikanovaný musí na povel "bufet" zabezpečit agresorovi jídlo, bez ohledu na denní nebo noční dobu.
Deka - F	Slouží k "umravňování" nepohodlných nebo "neposlušných" jedinců. Oběti se přehodí přes hlavu deka nebo spací pytel a poté ji skupina trýznitelů bije a kope. Represe nezřídka končí, až když oběť nejeví známky odporu.
Diskotéka - P	Spočívá v násilném probuzení a následném tancování šikanovaných.
Motokros - P, F	Oběti šikanování jsou přinuceni uchopit ramínko na šaty coby řídítka terénního motocyklu, na záda si naložit plnou polní a prohánět se po vytyčené "závodní dráze".
Koloběžka - F	Spícímu vojákovi se dá mezi prsty u nohou papír, který se posléze zapálí.
Transfuze - F	Týrání objektu šikany, kdy se po úderech do nosu provádí "odběr krve". Krev se odchytává do ešusu a v některých případech ji musí postižený také vypít.
Kukačka - P	Šikanovaný je přinucen zavřít se do skříně, na povel otevřít dveře a kukat jako kukačka v hodinách.

(Černoch, F., a kol., Šikaně stop!, AVIS, 1997, str. 30)

4. 4. 3. VE ŠKOLE

V současné době se stále častěji píše a mluví o šikaně mezi školními dětmi, jež dovedou spolužáka řezat a pálit nebo stejně surově ponižovat, když mu např. nadělají do školní brašny, nutí ho sníst či vypít něco odporného, políbit botu, zbít nebo zkopat menší dítě apod.

Takovéto případy jsou spolehlivě doloženy, jsou ovšem řídké a bylo by chybou upínat se na ně jako senzacechtiví novináři a situaci dramatizovat. Většinou jde o mnohem méně závažné ubližování, jež ovšem také nesmíme podceňovat. Mezi tyto

obvyklé, všední projevy šikany patří fackování, kopání, ničení věcí, lití vody do aktovky, rozšlapání svačiny, vyhození čepice z okna, hrubé nadávky, obnažení atd. Současný „podnikatelský“ duch obohacuje rejstřík agresorů o vydírání.

(Agresivita a šikana mezi dětmi – Pavel Říčan, str. 26)

Kdy se vůbec objevil problém šikany na školách?

Šikana ve škole je jistě stejně stará jako škola sama, děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovaly slabším. Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské nectnosti.

Nás ovšem především zajímá, zda a jak šikany přibývalo (opačný směr vývoje, ubývání, nikoho ani nenapadne předpokládat) v posledních několika desetiletích, kdy existuje přibližně stejný školský systém.

Pro přesnou odpověď na tuto otázku by musely být k dispozici srovnatelné číselné údaje z minulosti a současnosti, které samozřejmě získat nemůžeme. Máme jen dohady a odhady. Když se ptáme starších lidí, velká většina nic takového nepamatuje. Silný samozřejmě ubližovali slabým vždycky, ale ve škole byla rozhodně mnohem přísnější kázeň. Děti si nemohly vůči učitelům dovolit ani zlomek toho co dnes. Navíc ve školních budovách bývalo patrně i méně prostorů, kde bylo možno uniknout dohledu pedagogů, tedy i méně příležitostí k šikaně.

Ve starých internátních školách britského impéria bývala šikana častá a tuhá. Mladší chlapci tam bývali podřízeni starším, museli jim posluhovat (jako u nás dříve na vojně bažanti mazákům) a bývali ponižováni, bití i jinak trýznění.

V posledních desetiletích agresivita mládeže celkově stoupá, jak víme např. ze statistik násilných trestných činů. Lze rozumně předpokládat, že šikany přibývá stejně jako jiné agrese. Odpovídá to také zkušenostem starých pedagogů, kteří si jsou značným vzestupem obojího jisti. Někteří z nich upozorňují také na nový jev, který je překvapuje – krutost bez prožitku vzteku či nenávisti i bez sadistického uspokojení, tzv. nemotivované násilí. Chlapec například kopne do břicha dívku,

kteřou skoro ani nezná a nic proti ní nemá, jen tak ... Podle jednoho amerického výzkumu udalo 25% dětí strach ze šikany jako jednu ze svých nejvážnějších obav souvisejících se školou.

(Agresivita a šikana mezi dětmi – Pavel Říčan, str. 16, 17)

Existuje plynulý přechod mezi nevinným škádlením a surovým posměchem, mezi trochu hrubší legrací a vážnou brutalitou, mrzačící tělo i duši.

Dalším problémem je to, že šikana, a to i velmi závažná, většinou zůstává před dospělými dlouho utajena, často se na ni vůbec nepřijde. A mnohdy i učitelé, kteří tuší, že se v jejich třídě někomu ubližuje, raději o věci mlčí. Často si pomyslí, že to patří k životu a že si to děti musejí vyřídit mezi sebou. Navíc většina učitelů vidí v šikaně – někdy právem – své selhání, nepřizná ji rodičům a nesvěří se s ní ani kolegům, tím méně řediteli. Když se tedy ptáme učitelů, zda se ve třídě, kterou mají jako třídní učitelé na starosti, vyskytuje šikana, dostáváme velmi často rozpačitou negativní odpověď.

Teoreticky je škola místem, kde byste měli být v bezpečí a v pohodě. Jste mezi lidmi, které znáte, uzavření před vnějším světem, a s dospělými, kteří jsou místy sice protivní, ale v podstatě jim na vás záleží a mají s vámi ty nejlepší úmysly.

Nicméně od každodenních situací, ve kterých obvykle můžeme udělat spoustu opatření, abychom se vyhnuli jakýmkoliv nebezpečným situacím, se prostor školy trochu liší. Už tím, že ve škole většinou nemáte moc možností na výběr – musíte do ní chodit, musíte být při vyučování ve třídě (pokud nemáte povoleno chodit o přestávkách mimo školu) a poměrně přesně víte, kde a co budete celý den dělat. Podstatné je to, že do školy nemůžete nechodit, takže pokud se ve škole dostanete do nějaké problémové situace, řešení, že byste tam nechodili, nepřipadá v úvahu.

Tudíž zásadou číslo jedna je řešit problémy hned od začátku, abyste mohli chodit do školy beze strachu, že se vám něco hrozného přihodí.

(Jane Goldmanová – Jak si nenechat ublížit, str. 94)

Ve škole můžeme dokonce také hovořit o *šikanování učitele* ze strany žáků, kteří umí učiteli málo energickému, v jednání s lidmi neobratnému nebo

nesympatickému (třeba pro jeho náročnost a přísnost!) vytvořit nesnesitelnou situaci, znemožnit ho před kolegy nebo rodiči.

4. 5. TYPY A FORMY ŠIKANY

Šikanování nabývá mnoha forem. Ve fyzickém smyslu může znamenat třeba jen šťouchání do nějakého dítěte, ale i jeho strkání, bití, kopání, postrkování, až po údery nějakým předmětem.

Jsou známy případy, kdy takové party hodily oběť svého počínání do řeky nebo do rybníka, spouštěly ji hlavou dolů do toaletní mísy, zastrkávaly jí do těla nějaké předměty, shazovaly se schodů, zamykaly na záchodě, případně takovému nešťastnému dítěti uvázaly plastický sáček na hlavu. Někdy mohou takoví trýznitelé sáhnout i po zbrani. Jindy bývají terčem jejich zlomyslných kousků předměty ve vlastnictví vyhlédnuté oběti.

V některých případech si parta vzala na mušku dívku, kterou pak vysvlékla donaha a ponížila ji tak, že se pokusila o sebevraždu. Vysvlečenou ji v některých případech nutili pózovat před fotoaparátem.

Neméně devastující vliv mají na děti i slovní urážky. Takové děti si nezřídka musejí vyslechnout, jak jsou hloupé a ošklivé, musejí snášet výsměch, ústrky, dívat se, jak si na ně ti druzí ukazují prstem, trefují se do nich různými nemístnými žerty a vůbec je povšechně urážejí.

Za šikanováním může být skryt i rasový motiv. Dítě se pak stane terčem posměšků jen kvůli svému odlišnému rasovému původu.

Ve třídě může dojít dokonce ke kombinaci zneužití a šikanování v jakési „šikaně na druhou“. Je znám případ, kdy mezi spolužáky odmítané a zcela izolované dítě nevalného intelektu bylo naváděno a v podstatě i nuceno, aby „předvedlo, že nemachruje“ když tvrdí, že se učí karate. Mělo napadnout dalšího izolovaného spolužáka. Dítě pak s nadšením líčilo, jak když to učinilo, všichni kluci fandili a

povzbuzovali (karatistu) hlasitým voláním jména. Mimochodem vše skončilo na chirurgii.

Michal Kolář uvádí přehled konkrétních typů a forem agresí a manipulací:

Fyzická agrese a používání zbraní:

- Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí.
- Agresoři oběti sváží ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá.
- Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod.
- Oběť je vystavena hromadnému kopání.
- Je vystavena anonymnímu hromadnému bití.
- Je vystavena fackování.
- Je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi:

- Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím.
- Oběti je vyhrožováno po telefonu.
- Oběť je zastrašována zbraněmi: skutečnou pistolí, plynovou pistolí, vystřelovacím nožem
- Oběti je nadáváno.
- Agresoři urážejí rodiče obětí.
- Vysmívají se slabostem a handicapům obětí.
- Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení obětí.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi:

- Agresoři berou oběti peníze, zabavují jí výplaty.
- Trhají a ničí oblečení obětí.
- Přivlastňují si nejrůznější věci obětí.
- Trhají a ničí, případně ukradnou oběti učebnice, sešity.
- Oběť je agresory donucena "půjčit" svačinu.
- Ukradnou, popřípadě schovají oběti legitimace, lístky na oběd, peněženku s penězi...

Násilné a manipulativní příkazy:

- Oběť je donucována pít limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy.
- Je donucována čistit agresorům boty, líbat jim boty...
- Je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat fotografie
- ...

Brutální způsoby šikanování se jistě bolestivě dotknou každého. Potíž je v tom, že nejsou vidět, protože se dějí v nepřítomnosti pedagoga. Pro citlivější děti mohou být i zdánlivě bezvýznamné příhody utrpením, když se nedokáže svěřit rodičům nebo učiteli. Šikanu také můžeme chápat jako poruchu vztahů ve skupině. V podstatě jde o to, že šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti.

(www.pppor.zlinedu.cz)

Šikanovat ve škole může samozřejmě i učitel a to dokonce i tak, že si to snad ani neuvědomuje. Svě jednání pak halí do rámce spravedlivé důslednosti. Stačí, když si ve svém pedagogickém třeštění namluví, že neklid, nesoustředěnost, roztěkanost, hravost, labilita a nadměrně široký rozsah pozornosti, neobratnost, jakož i zbrkllost dítěte trpícího lehkou mozkovou dysfunkcí jsou projevem nekázně, přičemž kázeň lze nejlépe obnovit poznámkami typu: „Dnes opět nedával pozor v hodině matematiky.“ Obdobných poznámek může dostat dítě několik každou hodinu.

Obdobně lze šikanovat v souvislosti s nedostatečnou znalostí čtení u dyslektika nebo s věku nepřiměřenými chybami v psaní u dysortografika. Z tělocviku se sice obvykle nepropadá, ale narazí-li nešika na méně empatického tělocvikáře, může nastat podobná situace. V těchto případech mnohdy hraje roli především neinformovanost, leckdy i antipatie vůči žákovi nebo jeho rodičům.

**(Tomáš Novák, Věra Capponi, Grada, Sám proti agresi
Praha, 1996, strana 47)**

4. 6. ZVLÁŠTNOSTI ŠIKANY U DĚTÍ A MLÁDEŽE

Šikany mezi dětmi a mládeží mají svůj kolorit a svéráz. Kořeny problému a mechanismus jsou však stejné jako mezi dospělými. Rozdíly můžeme vidět pouze na vnější úrovni. Jde o jinou mozaiku agrese, nižší intenzitu brutality, oslabenou účinnost manipulace, zkrátka menší výskyt, tzv. dokonalých šikan.

Dospívající agresori odchovaní akčními filmy se ovšem snaží dospělým někdy vyrovnat, nebo je rovnou překonat.

Podobně jako existuje „přitvrzení šikany směrem od dětí a mládeže k dospělým, existuje naopak určité „změkčení“ od mládeže k dětem. Dětské šikany jsou oproti šikanám mládeže více náladové, méně úporné a propracované, připomínají spíše „štvanici“ než „mafiánskou mašinerii“. Přesto i tady pracuje skupinová dynamika podle svých zákonitostí a závažnost nemoci se odráží ve vývojových stupních destrukce. **Dětské šikany se dají rozhodně lépe odhalit a také se jednodušeji napravují.**

Určitá specifika existují i šikan nejenom vzhledem k věku, ale i ve vztahu k pohlaví a prostředí. Praxe nasvědčuje tomu, že u dívek je výskyt šikanování oproti chlapcům nižší. Přinejmenším těch brutálních. Mezi dívkami převažují psychické formy násilí.

(Kolář, M.: Skrytý svět šikanování, Portál, Praha, 1997, strana 27)

4. 7. VÝVOJ ŠIKANY

Začíná to u nadávek...

„Ve škole jsme měli holku, co si na mě pořád vymýšlela nějaké nadávky a snažila se mě ztrapňovat. Pokoušela jsem se ji ignorovat, ale nešlo to. Prostě mě to hrozně štválo. Zašlo to tak daleko, že jsem nechtěla chodit do školy a začala si vymýšlet různé výmluvy, simulovala jsem a chodila za školu. Nakonec se to na mě celý sesypalo a já musela říct mámě, o co jde. Máma pak zašla do školy a řekla jim to – v podstatě proto, aby mě vysekala z toho chození za školu – nevím, co udělali, ale to šikanování přestalo. Byla to hrozná úleva a já jsem si říkala, že jsem to měla někomu říct už dávno, a ne se s tím tak dlouho trápit sama.“

Naďa, 14

„Tehdy jsem přišla do nové školy a můžu vám říct, že mi okamžitě bylo jasné, kdo je v té třídě šikanuje. Když to ta dotyčná zkoušela na mně – jako že prý jsem ošklivá a smrdím a tak – řekla jsem si, že když to tak nechám, bude to dělat pořád. Takže jsem se jí vysmála do obličeje a řekla jsem jí: „Hele, dívala ses ted' někdy do zrcadla? Možná bys měla – není to nic moc!“ Všichni se smáli a ona už mě nikdy neotravovala. Myslím, že si dovolí jenom na ty, co jsou slabší než ona. To, co jsem udělala, mi navíc pomohlo získat kamaráda.“

Pavčina, 14

Slovní napadání – když na vás někdo pokřikuje směšnými přezdívkami, nadává vám, utahuje si z vás nebo se vás snaží ztrapnit – může být často stejně nepříjemné jako napadání fyzické.

Když to zajde dál...

„Bylo jich asi šest nebo sedm a párkrát se do mě navezli tak, že jsem byla samá modřina, sem tam i monokl a tak. Tátovi jsem říkala, že to mám z basketbalu, ale bylo mi jasné, že mi to moc nevěří. Pak jsem jednou viděla v televizi pořad o holce, co ji šikanovali, a při jedné rvačce ji ubodali k smrti. Říkala jsem si, že ted' si nejspíš tam někde nahoře říká, že jim nikdy neměla dát šanci, aby ji šikanovali. Takže jsem to hned druhý den nahlásila a i když to ještě chvíli trvalo, než se všechno urovnalo, už se mě nikdy nedotkli, takže jsem fakt ráda, že jsem to udělala.“

Kateřina, 15

(Jane Goldmanová – Jak si nenechat ublížit, str. 96)

Šikanování je proces, který se vyvíjí postupně v několika stádiích. Je však třeba si uvědomit, že následující rozdělení do pěti vývojových stádií se používá především z didaktických důvodů. V praxi není možné vysledovat a určit přesně hranice mezi jednotlivými stadii, protože ta v sebe různě rychle přecházejí, překrývají se a splývají.

Zda zůstane pouze u těch nejmírnějších forem, nebo se proces rozvine až do podoby dokonalé šikany, záleží jen na přístupu okolí hlavních aktérů.

4. 7. 1. STÁDIA PROCESU VÝVOJE ŠIKANY

I. Ostrakizmus

V počátečným a nejmírnějším stadiu se jedná zejména o izolaci postiženého jednotlivce. Dítě – oběť nemá žádné kamarády a nikdo jej nebere vážně. Komunikace probíhá převážně znevažujícím způsobem. Oběť je zesměšňována, má hanlivou přezdívku apod. Na její účet se dále konají různé „přátelské“ legrácky a vtípky a když se ohradí, je jí vytknuto, že nerozumí legraci a nemá smysl pro humor.

II. Přitvrzování manipulace

Agresor mapuje situaci a testuje, kam až může zajít. Zkouší takzvaně přitvrdit a manipulace nabývá podoby tělesných útoků. Posléze agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší nejen pocit uspokojení, ale i obdiv a respekt ostatních dětí, což jej samozřejmě dále povzbuzuje.

III. Nukleový základ

Ve třetím stadiu se sympatizující jedinci s agresorem spojí a vytvoří společnou strategii výběru obětí. Šikanování tak nabývá na organizovanosti. Rozdělení rolí je již pevné a pokud se nyní nevytvoří silná pozitivní podskupina, jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šikanování stalo normou celé skupiny.

IV. Mlčící většina

Ve čtvrtém stadiu dochází k přijetí norem agresorů a chování této skupinky se stává zákonem pro ostatní děti, které je ze strachu poslouchají, případně přisluhují. Sílí tlak ke konformitě na dosud neangažované členy skupiny, kteří se nakonec většinou aktivně zapojují. Hlavní roli hraje samozřejmě strach, že pokud by zůstali stranou, mohli by na sebe upoutat pozornost agresorů a dostat se tak do pozice obětí.

V. Dokonalá šikana

Šikana je nyní předmětem zábavy pro celou skupinu, která dokonce agresory za pobavení odměňuje potleskem. V tomto stadiu lze pozorovat psychickou manipulaci ve velmi propracované podobě. Kupříkladu je-li oběť vyvolána k tabuli, již

při prvních slovech třída propuká ve smích. To se logicky projeví na výkonu dítěte u tabule a špatná známka na sebe nenechá dlouho čekat. Očekávání třídy je tak vrchovatě naplněno. Psychické rozpoložení přihlížejících se podobá rozpoložení obecenstva římských cirků při gladiátorských zápasech. tomu nezdá se napomáhá i pedagog, který v neuvědomělé snaze zavděčit se třídě obětí sám ironizuje. Na úkor obětí se dále spřádají nejrůznější intriky, dochází ke stálému nárůstu zdokonalování násilí.

(LENKA LOVASOVÁ, ŠIKANA, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005, strana 6)

VÝZNAM VÝVOJOVÝCH STUPŇŮ PRO PRAXI

Znalost vnitřního vývoje šikanování nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy.

Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stadia) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého stadia) onemocnění skupiny.

Aby byla celková léčba šikanování účinná musíme přísně rozlišovat základní stadia onemocnění. V případě, že bychom reagovali pouze na vnější projevy šikanování a nerespektovali zvláštnosti jednotlivých stadií, potom by naše snaha pomoci vyzněla nahodile a velmi rizikově.

(SKRYTÝ SVĚT ŠIKANOVÁNÍ, Kolář Michal, Portál, Praha, 1997, strana 41)

4. 8. PŘÍČINY ŠIKANY

Šikana má více příčin. Některé jsou patrné na první pohled, jiné odhalíme teprve tehdy, když jdeme do hloubky problému.

Velice důležité je nelitovat času a důkladně pátrat po příčinách, proč se dítě – agresor chová tak, jak se chová, a proč se jiné dítě dostalo do pozice oběti. Je logické, že teprve na základě podrobné analýzy příčin se nám může podařit řešit případy šikany opravdu kauzálně.

Čtyři hlavní motivy příčin agresivního chování:

1.) *Tlak kolektivu*

Jedinec je nucen, aby se choval tak, jak společnosti očekává; např. chlapec má být mužně tvrdý, nikoli změkčilý, nemá se bát ránu dostat a v případě potřeby ji i dát. Je-li jedinec pod konstantním tlakem „být takovým, jakým má být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden a systematicky připravován (v minulosti výcvik šlechtických chlapců se zbraní, dříve armádní výcvik, tělesná výchova), vnímá, že jedinci v tomto procesu slabí či dokonce neúspěšní jsou zpravidla terčem pohrdání a posměchu.

Podle C. G. Junga má problém ještě hlubší niterní motiv. Například u mužů pod tlakem k mužnosti, kdy se v jejich duši nachází zároveň i nemužská (tedy ženská) část, může v některých situacích docházet k vnitřnímu rozporu. Racionální složka osobnosti nabádá ke striktní převaze mužského elementu a přizpůsobení se mu, ale zároveň „ženská část“ duše se vzpírá a nabádá k opačnému chování, které by ovšem dle racionální složky vedlo k selhání a pohrdání ostatními. Vzniká zde tedy vnitřní tlak, který důsledně drží ženskou složku při zemi. Pak se ovšem objeví někdo, kdo tento postup vzhledem ke své ženské součásti duše nezvolil (je tedy jemný, něžný, někdy i změkčilý, zkrátka „nechlapský“) a jeho chování v jedinci s vnitřním tlakem vyvolává touhu tento tlak „upustit“ a být také takovým - „ženským“. To je ovšem pro racionální složku nepřijatelné („pomysli na ten posměch a pohrdání!“). Tohoto pokušení podvolit se vlastní duši se tedy nejlépe jedinec pod tlakem zbaví, když onoho „zženštilého sraba“ poníží a zesměšní.

2.) *Touha po moci*

Přání ovládat druhého ať už za účelem prospěchu (nabytí hmotné věci, peněz...), či uspokojení vlastního ega (někdo je nám vydán na milost a nemilost). Touha po moci je spíše „přiživujícím motivem“ k výše uvedenému. Přání ovládat druhého člověka je silné i ze zcela racionálních (nikoli však správných) důvodů. Ovládáme-li nějakého jedince či ještě lépe skupinu jedinců, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosáhnout jakéhosi uspokojení.

3.) *Motiv krutosti*

Psychoanalýza předpokládá, že vidět někoho trpět působí jedinci potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu.

Tento motiv je často považován za spíše okrajový. Samozřejmě by bylo scestné považovat děti za nevyléčitelné choré devianty, ovšem dle psychoanalytiků dřímá určitý sklon k sadismu v každém jedinci a někdy stačí předvapivě málo k jeho probuzení. Při šikaně je tento prvek osobnosti uspokojen – „vychutnám si utrpení druhého“. Samozřejmě se v kolektivu může vyskytnout psychicky nemocný jedinec a násilí na slabších dětech má pak skutečně patologické příčiny, ale tyto případy jsou vzácné.

4.) *Zvědavost, experiment*

Týrání funguje do určité míry jako pokus. Agresor je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach.

Řečeno opět slovy psychoanalytika, agresor cítí, že týrání a ponižování obětí takzvaně duševně obnažuje, což v něm vzbuzuje zvědavost podívat se až na její dno.

Aby se však šikana mohla plně rozvinout, je zapotřebí, aby byly splněny následující tři podmínky:

1. přítomnost potencionálního šikanujícího agresora;
2. přítomnost potencionální oběti šikanování;
3. přítomnost takového klimatu skupiny, které šikanování připustí, respektive mu nezabrání.

(Lovasová, L.: Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005, strana 11)

Se zvědavostí souvisí i nuda a touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích, po senzaci. K týrání bezbranného vede primitivní a zkažená mysl (při nedostatku soucitu a mravních zábran) prostě touha pobavit se, mít nějaké to „vzrůšo“.

Někteří lidé stále ještě zastávají názor, že je šikanování nedílnou součástí růstu a dospívání, tedy něčím, čím si musí každé dítě projít, aby pak obstálo ve tvrdých a nelítostných zkouškách každodenního života. Podívejme se však poněkud

hlouběji, čemu se děti „naučí“, akceptujeme-li šikanování jako něco, co je zde „pro jejich dobro“.

Oběti poznají, že:

- samy nemají žádnou hodnotu;
- se jemnost a laskavost nevyplácí;
- je přípustné vyřazovat z kolektivu osoby odlišného chování;
- si může vylepšit vlastní život na úkor někoho jiného, slabšího než vy;
- je vaší chybou, nedovedete-li si poradit s lidmi, kteří vám znepříjemňují život;
- musíte zapadat do kolektivu, i kdyby byl jakýkoliv;
- je nutné sebezapření;
- nemají naději zvítězit;
- se nevyplácí tyto problém někomu oznámit;
- jsou na světě jakoby omylem;
- je lépe lidem nevěřit;
- je třeba tento negativní jev zakrývat lhaním;
- je lépe být submisivní;
- nezbývá než žít stále ve strachu.

Pachatelé se naučí:

- jednat s lidmi z pozice síly;
- že hrubá síla je lepší než inteligence;
- že vás nikdo nezastaví, budete-li dost agresivní slovně nebo fyzicky;
- že určité situace je nejlépe řešit zlobou a naháněním strachu;
- že podněcování jiných ke stejnému zlu si vybudujete základ autority;
- netrpělivému a netolerantnímu jednání;
- že je přípustné lidi odlišného chování prostě likvidovat;
- že mohou vnucovat svou vůli jiným lidem;
- že mohou jiné lidi ovládat zastrašováním;
- pohrdat slabostmi jakéhokoliv druhu;
- že mají právo napadat kohokoli, kdo je slabší než oni sami.

(Elliottová, M.: Jak ochránit své dítě, Portál, Praha, 1995, strana 81)

4. 9. AGRESOR

Jaké jsou děti, které šikanují své vrstevníky? jaké mají vlastnosti, z jakého prostředí pocházejí, jak se staly takovými, jakými jsou? Zcela prakticky: Podle čeho je poznáme? A co od nich můžeme čekat v budoucnosti, až dospějí?

Otázka „jací agresori jsou“ má smysl právě tehdy, jestliže můžeme předpokládat, že sklon k šikanování není něčím krátkodobým, ale že má určité trvání, stabilitu v čase. Existují doklady, že tomu tak skutečně je. Dítě, které začne šikanovat, v tom velmi často pokračuje, a to i v jiném prostředí. Pokud je například přeloženo na jinou školu, projeví se tam po čase stejným způsobem, příležitost si obvykle najde. Čím se tedy aktéři šikany vyznačují?

Pokud jde o fyzickou stránku, platí nejčastěji, že jde většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, silné, obratné, a to zvláště pokud jde o chlapce. Nemusí tomu tak ovšem být vždycky. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. Agresor může pro svůj záměr získat skupinu, proti jejíž převaze je oběť bezmocná. Může dokonce šikanu vymyslet a zorganizovat, aniž by se sám oběti dotkl.

Bylo by také nesprávné podezírat všechny tělesně silné děti ze sklonu šikanovat. Velká většina tělesně zdatných jedinců je neagresivní, respektive průměrná, to znamená, že se nedopouští agrese ani častěji, ani méně často než ostatní; to platí i o tom druhu agrese, který nazýváme šikanou.

Pokud jde o duševní vlastnosti, je třeba vyvrátit dosti rozšířený omyl, že si typický agresor šikanou „kompenzuje mindrák“, že je navenek tvrdý právě proto, že trpí pocity méněcennosti, že závidí svým druhům úspěchy ve školní práci, že se cítí nešťastný. Že mu lze pomoci, jestliže porozumíme právě této nebo nějaké jiné jeho skryté bolesti. Takových agresorů je nejvýše pětina (Britové Stephenson a Smith hovoří v této souvislosti o zvláštním typu „úzkostného agresora“). Výzkumy ukázaly, že agresor má sice v průměru o něco horší prospěch než ostatní děti. To však nebývá příčinou jeho násilnictví. Šikany se dopouštějí nejčastěji sebejistí, neúzkostní chlapci a děvčata bez problémů.

Pro šikanující děti je typická touha dominovat, ovládat druhé a bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Ublížovat druhým je pro aktéra šikany radostí. Lze mluvit o sadistických sklonech, ovšem v širším smyslu, než jak sadismus chápou sexuologové (krutost jako prostředek sexuálního ukojení).

Pro praxi je důležité vědět, že agresivita, která představuje sklon překračovat danou skupinu pravidel soužití mezi lidmi, je často spojena se sklonem překračovat i další pravidla: ničit věci ze zlomyslnosti nebo pro zábavu, nerespektovat soukromé vlastnictví a podvádět. Například o tom, zda se malý asociál bude provinovat spíše násilím nebo spíše podváděním, rozhoduje většinou příležitost, tělesná síla a inteligence, kterou potřebuje podvodník, nikoli však rváč. V žádném případě u něj nepočítejme se zvláštními ohledy, použije jakýchkoli výmluv, aby dosáhl svého, a bude při tom často velmi obratně mísit lež s pravdou. Svědomí, které je s přibývajícím věkem dítěte stále důležitější složkou osobnosti, je u těchto jedinců zakrnělé.

Zvláštním typem je přívrženec agresora, který není iniciativní při napadení oběti, ale připojí se z konformity – a nejednou ze strachu, že by se jinak sám mohl stát obětí šikany.

Badatelé se shodují v tom, že se agresivita vytváří v předškolním věku. Podle některých autorů již v prvních letech života. Určitou roli hrají temperamentové dispozice, zejména vznětlivost a impulsivita (silné popudy k náhlému, nepromyšlenému jednání, které jedinec špatně ovládá) a malá citlivost k možným následkům jednání. Tyto vlastnosti však samy o sobě nevedou k agresivitě. Musí k nim přistoupit určitý způsob výchovy, respektive zacházení s dítětem. Nejvíce patrně dítě poškodí nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství, prudké výbuchy negativních citů nebo dokonce nenávist. K tomu je často přidruženo fyzické i psychické násilí: bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování. Další rozhodující „ingrediencí“ je tolerance k násilí, jehož se dítě dopouští vůči vrstevníkům ve školce, škole nebo na hřišti (také vůči sourozencům). Běžná je dokonce přímá podpora a pochvala za násilné jednání, v němž rodiče vidí

normální prostředek k dosahování cílů při jednání s druhými lidmi, zvláště mimo rodinu. Měj ostré lokty, co můžeš urvat, urvi, zadarmo ti nikdo nic nedá! Bývá to výchova malého dravce.

Podle nepotvrzeného, ale mezi našimi pedagogy dnes rozšířeného a věrohodného zdůvodňovaného názoru pochází řada dětských agresorů z rodin nové podnikatelské „elity“. Mívají úspěšné, rychle (často nepoctivě) zbohatlé rodiče, kteří bývají svou prací plně absorbováni a dětem se nevěnují, zato je rozmazlují astronomickým kapesným.

(Agresivita a šikana mezi dětmi – Pavel Říčan, str. 34)

CHLAPCI A DÍVKY

Každému připadá jasně, že agresivita je spíše výsadou chlapců, kteří mají rádi hry plné násilí a jsou také mnohem častěji než dívky iniciátory trestných činů. Přesto pozorujeme, že agresivita dívek narůstá. Rodiče je nevědomky odmalička podporují. Dívky jsou vedeny k nové ženské identitě, směsici koketnosti a emancipace. Malá nebojácná dívka, posuzovaná kdysi spíše negativně jako „nevydařený chlapec“, je dnes oceňována jako šikovné dítě, které si (tak jako muži) lépe poradí s životními nesnázemi. Zarážející a zcela nové však je, že velmi obávané dokážou být už i dívky, kterým ještě není ani deset let. Obecně lze u nich pozorovat výrazný vzestup slovní agresivity vůči rodičům. Posléze k ní ve zvýšené míře přistupují i agresivní protispolečenské činy. Party výrostků, do nichž se sdružují ve městech, jim usnadňují cestu ke zločinnosti. Tato nová agresivita dívek je znepokojující, protože místo toho, aby přirozenou agresivitu chlapců tlumily, ji naopak provokují.

(AGRESIVITA DĚTÍ, Edwige Antier, PORTÁL, PRAHA, 2004, str. 70)

KDO JE TO TYRAN?

Tyrani bývají lidé v jakémkoli věku, jakékoliv konstituce a výšky a jakékoliv národnosti. Mohou být chudí i bohatí, vzdělaní i zaostalí, může jít stejně o muže jako o ženu. Každý tyran je jiný, ale něco mají společné:

1. Slovně nebo fyzicky napadají druhé.
2. Jsou podráždění, zlostní, nervózní a frustrovaní.

Kvůli těmto pocitům a jejich neschopnosti vyrovnat se s nimi napáchají někteří tyrani spoustu škod.

Šikanování může mít velice vážné důsledky. Některé oběti šikanování si nakonec ze zoufalství samy sáhly na život. Jako se to stalo na jihu Spojených států, kde by žák sedmého ročníku tak týrán čtyři roky trvajícím označováním za „tlustocha“ a „chodící slovník“, že si jednoho dne do školy přinesl pistoli, s níž smrtelně postřelil svého spolužáka a pak ji obrátil proti sobě. Jeho spolužáci o něm řekli, že „se prostě hodil k popichování“.

Existují dva hlavní druhy tyranů:

1. Extrovertní tyran

„Extrovertní“ tyrani jsou otevření, agresivní, aktivní a výřeční. Chtějí mít navrch – chtějí být pány situace. Zajímají se spíše o věci, které jsou mimo jejich osobu, než o vlastní myšlenky a pocity. Extrovertní tyrani jsou vzpurní a za svoji vzpurnost bývají obvykle kritizováni. Často mívají v dospělosti potíže. Někdy jsou považováni za „odpadlíky“.

Obvykle se projevují tvrdě a hrubě a cestu životem si razí s použitím hrubé síly. Uvnitř se však mohou cítit podřízeně, nejistě a mohou mít pochybnosti o sobě samých. Zavrhnou pravidla a směrnice a cítí potřebu bouřit se, aby dosáhli pocitu nadřazenosti a jistoty.

2. Introvertní tyran

„Introvertní“ tyrani nestojí o uznání. Ti se pokud možno skrývají. Nikdy se nebouří. Podřizují se společnosti. I oni však chtějí být pány situace. K jejímu ovládnutí však volí jiné cesty. Někdy prostě říkají „správné“ věci ve „správný“ čas, a někdy zase lžou nebo říkají polopravdy či říkají a dělají to, co podle nich druzí chtějí slyšet a vidět, aby se jim zavděčili. Vyvolávají v ostatních pocit, že to myslí dobře. Usilovně pracují na tom, aby se stali „miláčky učitelů“. Jsou často v šikanování tak dobří, že si vůbec neuvědomíme, že jsou ostatní jimi šikanováni.

Introvertní tyrani získávají moc na základě vychytralosti a klamu. Zdánlivě jdou s davem, ale protože zoufale touží vyniknout – získat co nejvíce, být nejlepší a dostat se nejvýš - , používají lež, klam i cokoliv jiného, aby dostali, co chtějí.

Terrence Webster-Doyle: Proč mě pořád někdo šikanuje (Rady, jak zvládat malé tyrany), Pragma, Praha, 2002, strana 19-21

Agresori – iniciátoři, jsou vždy ti „silní“, alespoň v dané skupinové konstelaci. To znamená, že to jsou žáci, kteří umí svůj strach ukrývat (i před sebou) a zneužívat strachu druhých. Jejich afektivní výbava (temperament, impulsivita...), kterou dostali do vínku, jim automaticky umožňuje při tělesné a psychické zátěži reagovat „silně“. Tváří v tvář konfliktům umí potlačovat nejistotu. Zápasy spojené s rizikem v nich vyvolávají jakousi euforii, která přehlušuje vnitřní neklid a strach. Tito psychičtí siláci byli zpravidla i fyzicky zdatní, přinejmenším ve srovnání s obětí. Občas mívali nějakou tu zkušenost s bojovým uměním, nebo se o něj „teoreticky“ (bojové a kung-fu filmy) zajímali a podporovali tím svou útočnost.

Vždy se u nich dala zaregistrovat nenápadná, i když nereflektovaná krutost – tedy skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti a masivní touha po moci. U menší skupinky agresorů se touha po ovládnutí spojená s násilím jevila jako kompenzace celkové neúspěšnosti. Hluběji v osobnosti těchto krutých bytostí bývala často obecná charakterová sadistická, případně sadomasochistická tendence.

Osobnosti agresorů – iniciátorů jsou často nejen duchovně a mravně, ale i psychicky nezralé. Souvislost lze vidět s častějším výskytem těžké citové deprivace nebo alespoň subdeprivace v rodině či náhradní rodinné výchově.

(SKRYTÝ SVĚT ŠIKANOVÁNÍ, Kolář Michal, Portál, Praha, 1997, strana 55)

4. 9. 1. TYPY INICIÁTORŮ ŠIKANOVÁNÍ

1. typ

Hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchající trestnou činností.

Vnější forma šikanování

- Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy

- Častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechetný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuální smyslu.

Vnější forma šikanování

- Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy

- Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování

- Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky.

Specifika rodinné výchovy

- V obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

(SKRYTÝ SVĚT ŠIKANOVÁNÍ, Kolář Michal, Portál, Praha, 1997, strana 55)

Při setkání s agresory je vždy zarážející, že nemají žádné vědomé pocity viny, netrápí se skutečností, že někomu ublížili, a zasloužený trest vnímali jako nespravedlivý. Těmto jedincům znásilňujícím slabé chybí jakýkoliv náhled na nemorálnost jejich jednání.

Na základě zkušeností dochází Dr. Michal Kolář k názoru, že morální slepota je působena na dvou úrovních:

- Na povrchní úrovni má charakter obrany sebepojetí
- Na hlubší úrovni, a jako základní zdroj morální slepoty se ukázala výrazná sobecká a soběstředná orientace.

OCHRANA SEBEPOJETÍ

Odborníkům je známo, že lidé pro ochranu svého sebepojetí udělají mnoho, někteří téměř všechno. Šikanující agresori, aby ubránili své sebepojetí a odvrátili

velkou úzkost z možnosti rozvrácení obrazu o sobě, různými způsoby popírají a vytěsňují realitu. Odmítají sami sebe vidět negativně jako nelítostné tyrany, kteří bijí a ubližují slabým a bezmocným spolužákům.

Velmi často zdůvodňují své chování odpověďmi typu:

„Strašně mě provokoval...“

„Pořád se na mě divně díval...“.

Tento způsob, kdy agresor svaluje vinu na oběť, lze většinou označit jako **racionalizaci**. V neuvědoměle působícím obranném mechanismu racionalizace se uplatňuje také manipulace vztahem příčina – následek. Člověk přikládá svým činům logické, osobně i společensky žádoucí (nebo alespoň přijatelné) motivy, tak aby se jevily jako přiměřené a rozumné. To mu umožňuje získat přijatelné zdůvodnění svého agresivního chování motivovaného odmítavými pohnutkami.

Takový postup klamného zdůvodňování je i častým úmyslným manévrem v různých situacích běžného života. Člověk svádí vinu na někoho jiného nebo dodatečně dokazuje objektivní nutnost určitého činu, aby si „zachoval tvář“ před druhými nebo před sebou. Někdy ani nejsou udávané důvody nepravdivé, avšak mají pocit skryt jiné, závažnější, které člověk nechce přiznat. (Balcar, 1983)

Přisuzování vlastních agresivních pohnutek a svého agresivního chování druhým (obětem) se v psychologii označuje termínem **projekce**. Projekce je jednou z dalších metod obrany sebepojetí. V podstatě se jedná o to, že obranný mechanismus slouží k odvrácení určitého prvku sebeuvědomění, který je s vlastním sebepojetím neslučitelný a vyvolává úzkost.

Neúnosný rozpor, který by vyvolalo rozpoznání některých vlastních, avšak i odmítaných pohnutek, myšlenek nebo vlastností, řeší člověk vytěsněním tohoto poznatku o sobě a jeho projevem v podobě přisouzení takového prožitkového obsahu lidem v okolí, na nichž může být „vnímán“, aniž by vyvolal vnitřní konflikt a úzkost. Tím se mění úzkost v ohrožení obrazu o sobě samém (před nímž není úniku) v prostý strach z okolí („jsou proti mně“), s nímž je snazší se vypořádat: ... i uplatněním vlastní agrese vůči nim přijatelným způsobem („když jsou proti mně, musím se bránit“). (Balcar, 1983)

SOBECKÁ A SOBĚŠTŘEDNÁ ORIENTACE

Základním zdrojem morální slepoty agresorů je jejich sobeckost a egocentričnost. Tito „siláci“ se považují za střed světa a z tohoto titulu si upravují mravní normy podle svých potřeb. Úcta k člověku je jim cizí a porozumět utrpení a bolesti bližního je nad jejich možnosti. Používají lidi jako věci, které lze využít, a jejich zúžený pohled skutečně vnímá šikanování jako „zábavu a legraci“. Svědomí se neozývá.

Mravní mantinely agresorů jsou pružné, a proto si vždy nacházejí přijatelné vysvětlení pro své nemorální a často i zákon překračující chování. Sami ani netuší, že jsou vedeni nutkavou potřebou rozpouštět vlastní strach a vytvářet falešný pocit bezpečí. Stimuluje je touha po moci a uspokojení z utrpení druhého.

Na otázku, proč to dělali, odpovídají vzácně shodně a zcela uniformně: „Měl jsme z toho srandu... Byla to pro nás legrace...“ je vlastně zbytečné se na to ptát, protože není v jejich možnostech reflektovat své skutečné motivy.

Při návštěvách některých odsouzených agresorů ve věznici pro mladistvé lze často slyšet: „Kdybych jenom věděl, že je to trestná činnost, nikdy bych to nedělal...“ Obávám se však, že většinou nejde o výčitky svědomí a soucit s obětí, ale o lítost nad tím, že se nedokázali vyhnout trestu.

Sobecko-soběšředná orientace je podstatnou charakteristickou a nutným podhoubím pro růst „zdatného uchvatitele moci a strůjce šikanování“.

4. 9. 2. RIZIKOVÉ OSOBNOSTNÍ CHARAKTERISTIKY PROTAGONISTŮ ŠIKANY

Osobnostní charakteristiky iniciátorů a obětí šikany, ale i členů skupiny, kde se šikanuje, jsou pro vznik a vývoj tohoto jevu velmi důležité. Svůj význam zde má i osobnost pedagoga.

Za nejvýznamnější rizikové faktory pro nastartování šikany ovšem můžeme považovat osobnostní charakteristiky jejích iniciátorů a obětí a jejich vzájemný vztah.

Někdy člověk může nabýt dojmu, že se mezi těmito protagonisty jedná o nějaký skrytý scénář zvláštní „spolupráce“. Jako by jejich vzájemné chování a jejich potřeby do sebe zapadaly. Souvisí to se zmíněnou hrou na „silné“ a „slabé“. V některých případech lze za touto hrou skutečně vysledovat obecnou nesexuální, charakterovou tendenci k vzájemné sadomasochistické závislosti tyрана a týraného.

Existují však i jiné spouštěcí varianty. Osobnostní charakteristiky agresorů a obětí zde ustupují do pozadí, respektive žádné „typické“ charakteristiky nejsou přítomny. Děje se tak v případech zaběhnutých tradic v učňovských internátech, dětských domovech, výchovných ústavech, věznicích a samozřejmě v minulosti na vojně. Šikana se stává trvalou součástí těchto institucí. Mechanismus šikanování jakoby začne žít samostatným životem. Nezáleží příliš na tom, kdo přijde a kdo odejde, šikanování zůstává zaběhnutým systémem předávaným z ročníku do ročníku.

(SKRYTÝ SVĚT ŠIKANOVÁNÍ, Kolář Michal, Portál, Praha, 1997, strana 48-54)

4. 9. 3. VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ VŮČI AGRESOROVÍ DLE ŠKOLNÍCH PŘEDPISŮ

Dle školního zákona je možno agresorovi (žáku školy) uložit tato výchovná opatření:

- napomenutí, důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné či nepodmíněné vyloučení ze školy pro závažné provinění proti školnímu řádu (to však platí pouze u středních škol, dle § 20 školského zákona nelze vyloučit žáka, který neukončil povinnou školní docházku), o vyloučení rozhodne ředitel školy, nejpozději do dvou měsíců co se o provinění dozvěděl, nejdéle však do jednoho roku, kdy k provinění došlo.
- snížení známky z chování,
- převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny,
- doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

4. 9. 4. TRESTNÍ OBLAST

Trestní stíhání může být problematické u agresorů, kteří nedovršili 15 let věku, jejichž trestní stíhání je nepřipustné.

V případě závažné trestné činnosti (trestné činy, za něž by připadal v úvahu výjimečný trest, např. vražda) těchto trestně neodpovědných agresorů starších 12 let soud uloží *ochrannou výchovu* ve zvláštních výchovných zařízeních, jejíž podmínky jsou stanoveny v § 84-86 trestního zákona (dále jen „TZ“); soud tak může učinit též, jestliže je to nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší patnácti let, která spáchala čin, který by byl jinak trestný.

Agresorovi je třeba spolehlivě dokázat, že spáchal trestný čin, proto je třeba pro účely případného trestního řízení uschovat všechny věci, které by mohly sloužit jako důkaz - lékařské zprávy, popř. znalecké posudky psychologa, rozbité věci, které byly poškozeny v souvislosti s šikanou, fotografie. Problémem vyšetřování šikany je její skrytá povaha, agresori mají mnohdy dobrou pověst mezi učiteli, šikana nemusí zanechat fyzické stopy, může se však projevit na psychice oběti, což může být vážným problémem při vyšetřování a dokazování šikany. Důkazem je mnohdy pouze výpověď poškozeného - oběti nebo znalecký posudek psychologa, neboť ostatní svědkové často odmítají vypovídat ve strachu z možné persekuce ze strany agresora.

Může se agresor dopustit v souvislosti se šikanou trestného činu?

Šikanózní jednání agresora může naplnit skutkovou podstatu trestných činů vydírání (§ 235 trestního zákona), omezování osobní svobody (§ 231), útisk (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221), loupež (§ 234), krádež (§ 247), poškozování cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204). U majetkových trestných činů je nutné, aby škoda způsobená trestným činem přesáhla částku 5 000 Kč, jinak se jedná o přestupek a čin bude projednán v přestupkovém řízení. Pachatel trestného činu je stíhán v trestním řízení prováděném dle trestního řádu.

Aby byl *pachatel trestně odpovědný*, musí být splněny tyto podmínky trestní odpovědnosti:

1. musí se dopustit protiprávního jednání (trestného činu), jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně a jež je společensky nebezpečné
2. protiprávním jednáním musí být poškozen či ohrožen právem chráněný zájem
3. mezi protiprávním jednáním a poškozeným zájmem musí existovat příčinná souvislost (jednání musí přímo způsobit škodlivý následek)
4. zavinění pachatele (úmysl, nedbalost)
5. pachatel musí v době spáchání trestného činu dovršit minimálně 15-ti let a být příčetný.

ODPOVĚDNOST ZA ŠKODU ZPŮSOBENOU TĚMI, KTEŘÍ NEMOHOU POSODIT NÁSLEDKY SVÉHO JEDNÁNÍ

(§ 422 Občanského zákoníku)

Pachateli šikany (škůdci) jsou mnohdy nezletilí, což může vést k tomu, že nebude splněna jedna z podmínek odpovědnosti a to dostatečná rozumová a volní složka pachatele - tedy že ten, kdo škodu způsobil, nebyl schopen rozpoznat protiprávnost svého jednání a rozhodnout se pro tu, která je v souladu s právem.

Po dětech (např. nižšího věku), kteří ještě plně nechápou důsledky svého jednání, by proto nebylo spravedlivé žádat náhradu škody.

Aby tímto faktem nebyl ohrožen nárok na náhradu škody poškozeného, stanoví občanský zákoník v § 422 odst. 1, že není-li ten, kdo způsobil škodu pro nezletilost nebo pro duševní poruchu, schopen ovládnout své jednání nebo posoudit jeho následky, odpovídá za škodu ten, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled.

Pokud nezletilý byl schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky, v reálu může jen stěží škodu nahradit, proto podle zákona odpovídá s ním společně a nerozdílně opět ten, kdo je povinen nad ním vykonávat dohled.

Subjekty odpovědnosti podle § 422 OZ jsou jednak ti, kdo zanedbali dohled (dozor), založený zákonem či úředním rozhodnutím, jednak nezletilí či ti, kteří jsou stíženi duševní chorobou.

Ti, kdo zanedbali dohled (dozor) jsou zejména rodiče, resp. osvojitelé, opatrovník pěstouni, osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy dle § 45 odst. 1 zákona o rodině. Navštěvují-li žáci školu, potom povinnost dohledu přechází na školu (v době vyučování, ale i o přestávkách, na školních akcích apod.).

Odpovědnost se pak může projevit v této formě:

1. *Dohlízející* (škola v době vyučování popř. rodiče) *tak nezletilci odpovídají společně a nerozdílně* (solidárně), jsou-li splněny předpoklady odpovědnosti jak u nezletilých, tak u dohlízejících (např. povinnost dohledu nad nezletilými trvá až do jejich 18-ti let), mezi sebou se vypořádají podle své účasti na škodě. (§ 439)
2. *Nezletilí (bez ohledu na věk) odpovídají výlučně*, pokud byli schopni posoudit následky svého jednání a ovládnout je, a ten, kdo měl nad nimi vykonávat dohled, prokáže, že náležitý dohled nezanedbal.
3. *Dohlízející je odpovědný výlučně*, není-li nezletilý vůbec schopen toto jednání ovládnout či posoudit jeho následky (např. velmi malé děti).

Ten, kdo byl povinen dozor vykonávat, se odpovědnosti za škodu *může zprostit*, pokud prokáže, že dohled nezanedbal. *Náležitým dohledem* se nerozumí stálé hlídání nezletilého, ale učinění přiměřených opatření, která je třeba posuzovat vždy v konkrétním případě.

Škola odpovídá poškozenému za škodu jako právnická osoba, ta pak následně vymáhá nárok na zaměstnanci, který dohled zanedbal v rámci pracovněprávního poměru. Škodu je potom možno vymáhat buď na škole (došlo-li by ke škodě v době, kdy škola měla povinnost dohledu) a pokud by se tato zbavila odpovědnosti (prokázala by, že nezanedbala dozor), pak přímo na pachateli, resp. jeho zákonných zástupcích.

Zvláštní druh odpovědnosti je uveden v zákoně č. 82/1998 Sb. *o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci* rozhodnutím nebo nesprávným úředním

postupem. Jedná se o zvláštní druh odpovědnosti, který nastupuje v případě vadného úředního postupu či rozhodnutí při výkonu veřejné správy (tj. buď státní správy či samosprávy). Ten by přicházel v úvahu zejména při výkonu veřejné správy ve školství, ale i v trestním řízení apod.

(http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html)

Šikana není jen záležitostí dvojice šikanující - šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá „podhoubí“ v tom, co se děje ve skupině jako celku. A nelze jí dobře rozumět, pokud nezkoumáme, jaký vztah k ní má celý kolektiv.

Na čí straně jsou sympatie třídy? To je základní otázka, a není jednoduchá. Většině dětí je samozřejmě agrese proti mysli, ale jde-li o agresi proti tomu, kdo jim není sympatický, kým pohrdají (zejména proto, že je „měkota“), mohou ji schvalovat. Agresor tedy může být dítětem sympatickým. Můžeme také usuzovat, že není-li agresor spolužákům sympatický, nedovolí mu ubližovat oběti.

(AGRESIVITA DĚTÍ, Edwige Antier, PORTÁL, PRAHA, 2004, str. 39)

4. 10. OBĚŤ

Nejdůležitější zjištění zní, že obětí šikany se může stát prakticky kdokoli. Šikana hrozí například dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu. Není ani vzácností, že se dítě stane předmětem nepřátelství skupiny pro nějakou svou přednost.

Může to být dítě přemýšlivé, příliš zralé a ušlechtilé na infantilní skopičiny svých spolužáků, pro svou povahovou jemnost neschopné „výt s vlky“, dítě s velmi dobrým vztahem k některému učiteli („šplhoun“) atd.

Častěji se však děti stávají terčem tohoto druhu agrese pro nějaký handicap a je dobré umět odhadnout, které z nich jsou zvláště ohroženy. Podobně jako je tomu u agresorů, bývá totiž toto ohrožení dlouhodobé. Dítě často trpí celé měsíce nebo i

léta, a to i když změni prostředí třeba přestěhováním celé rodiny. V novém prostředí si je šikana opět „najde“.

Nejjednodušší a nejlogičtější riziko spočívá v tělesné slabosti a neobratnosti oběti při fyzickém střetnutí, jednoduše řečeno v neschopnosti porvat se, resp. ubránit se napadení. Tělesná slabost však není v tomto smyslu osudem. Někdy stačí jadrně a od plic zanádat, aby agresor ustoupil. (Ovšem i to se musí umět!)

Pohrdání skupiny vedoucí k šikaně může postihnout i dítě ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají na oblečení, v němž by dítě bylo „podle módy“, ani na přiměřené kapesné.

Rasová odlišnost, především barva pleti, je v šikaně samozřejmě důležitým faktorem. Nevyhnete se pojmu rasově motivované šikany. Budeme o ní mluvit, jestliže je žák nebo malá skupinka žáků opakovaně bezbrannou obětí většiny, nikoli při rasově motivovaných jednorázových střetech.

(AGRESIVITA DĚTÍ, Edwige Antier, PORTÁL, PRAHA, 2004, str. 34)

4. 10. 1. CHARAKTERISTIKA OBĚTI

Pokud jde o psychické vlastnosti, bývá typická oběť šikany tichá, plachá, citlivá. Na běžné škádlení odpovídá často tím, že se stáhne, ustoupí. Mívá nízké sebevědomí, má sklon pociťovat zahanbení bez dostatečného důvodu, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, submisivně se podřizuje. Těžko se prosazuje mezi vrstevníky. Obětí se snadno stává dítě, které se ukáže jako velmi citlivé k běžnému posměchu, které snadno ztratí sebekontrolu a jehož chování, je-li dítě šikanováno, poskytuje přihlížejícím zábavnou podívanou.

Obětí se snadno stává outsider třídy, dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné se přidružit, podělit se o hračku, neschopné zaujmout, poskytnout citovou odezvu; dítě s protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí – i dospělých.

Oběti mívají také odmítavý vztah k násilí, například ve rvavých sportech (hokej, fotbal, nemluvě o boxu), kterým se vyhýbají, ačkoli právě jim by často velmi prospělo, kdyby se v takových sportech aspoň trochu „otrkaly“.

(AGRESIVITA DĚTÍ, Edwige Antier, PORTÁL, PRAHA, 2004, str. 37)

Oběť jedná jako osoba podřízená, která se stává sluhou a dělá to, co nadřazená osoba chce. Důvodem, proč oběť takto jedná, je její strach. Mezi tyranem a jeho obětí vzniká vztah „pán-otrok“ nebo „vůdce-následovník“. Oba se bojí, ale svůj strach ventilují odlišnými způsoby.

K charakteristice oběti patří:

1. Výraz obličeje: ustrašený, bázlivý, stydlivý, křehký, slabý, smutný, lítostivý.
2. Řeč těla: paže svěšené ochable podél těla, pokleslá ramena, třes, skloněná hlava, chvějící se nohy, rozklepaná kolena, špičky nohou obrácené k sobě, pohled sklopený dolů, celkové přikrčení.
3. Slovní projev: prohlášení typu – „Dám ti cokoliv, jen mě nebij.“ „Řeknu to na tebe mamince.“ „Ano, jsem smraďoch, a můžu už dostat zpátky tu čepici?“ Projevy, z nichž je možno zaslechnout: „Cítím se vůči tobě podřízeným, jsi silnější a lepší než já.“
4. Chování: tiché, stydlivé. Nadměrně ohleduplné jednání, neupoutávání pozornosti na vlastní osobu.

ZAČAROVANÝ KRUH

Dítě doma vždy nemusí mít tolik pozornosti, kolik potřebuje. Aby si tuto pozornost vydobylo, může začít hrát roli „Já chudáček malý“. Tímto způsobem šikanuje své rodiče, aby jim ho bylo líto a aby dělali to, co jej učiní šťastným, čímž si získává značnou moc. „Sebelítost“ využívá k manipulaci s rodiči.

S použitím slz a manipulace se dítě-oběť tímto způsobem dostává do pozice dítěte-tyrana. Jeho rodiče věří, že dítě je slabé a potřebuje ochranu. Ono však ve skutečnosti vůbec slabé není. Je naopak velice silné a mocné! Využívá své pocity k tomu, aby s ním rodiče zacházeli jako s „mimořádným“ a „nadměrně citlivým“ dítětem.

Tato manipulace však obvykle mívá i opačné účinky. Jakmile na sebe dítě vezme roli „mimořádného“ a „nadměrně citlivého“, bývá terčem tyranů, kteří jej začínají šikanovat. To zapadá do jeho role oběti, „Já chudáček malý“ se stává reálnější figurkou a rodiče jej chtějí ještě více ochraňovat.

Tomu se říká začarovaný kruh. Aby si dítě doma vydobylo moc a donutilo (a šikanovalo) své rodiče k tomu, aby dělali to, co chce, předstírá (hraje roli) slabého, ublíženého, křehkého a citlivého tvora. To přiláká nejen pozornost rodičů, o kterou mu jde, ale rovněž pozornost tyranů, kteří šikanují slabé a bezmocné „chudáčky“. Jeho rodiče jej pak ještě více chrání.

(Terrence Webster-Doyle: Proč mě pořád někdo šikanuje (Rady, jak zvládat malé tyrany), Pragma, Praha, 2002, strana 40)

Kdo bývá šikanován?

Vystihnout, jak vypadá oběť šikanování, je poněkud obtížnější než zachycení charakteristiky agresora.

Téměř každá skupina si najde nějakou tu menší oběť a kritéria tohoto „vyznamenání“ jsou velmi rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je mnohdy naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí stát kterýkoliv dítě.

Přesto na školách existují „typické“ oběti, které jsou opakovaně týrané. V žádném případě to nejsou nějakí defektní jedinci. Jsou to pouze „nejslabší ze slabých“. To znamená, že tyto děti vůbec neumějí skrývat strach a využívat strachu druhých.

Nejsilnějším „magnetem“ chronicky šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná bojácnost, která bývá v důsledku předcházejících zkušeností z vymývání mozku vystupňována do krajnosti. Důležitá je i jejich vrozená „slabá reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají strachu, panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí, přílišně sebekritičnosti...

V tomto smyslu žáci, kteří jakoby přitahují násilí, nemusejí být vždycky fyzicky slabí, nemusejí mít tělesný handicap. Zpravidla však bývají méně zdatní než agresori.

Někdy se ovšem stane obětí chlapec, který by mohl skály lámat, ale psychicky je zcela bezbranný. Jakýkoliv náznak agrese a měření sil ho viditelně vystraší. Od začátku se nedokáže vzepřít ústrkům. Přitom se jeho chování k dospělým nemusí jevit jako bojácné. Je to třeba dítě snaživé až vtíravé, někdy i halasné, a může u pedagogů vyvolávat rozmrzelost a někdy i nepřiměřenou přísnost. Vůbec potom nepostřehnou jeho nejistotu a volání o pomoc.

Existují rovněž určité charakteristiky, které zvyšují riziko, že někdo bude šikanován. Oběti bývají často nějak oslabené – mívají v širším slova smyslu tělesný či psychický handicap, případně se liší od skupinové normy a tím jsou v menšině. „Silní“ žáci doslova větrí, aby zpozorovaného oslabení zneužili pro svůj prospěch.

Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, nějaká mimořádnost ve vzhledu, například následky po operaci rozštěpu (což se nezřídka odrazí v ponižující přezdívce, například „Ptakopysk“) atd.

U psychických znevýhodnění se ještě vyskytuje opožděný duševní vývoj. Jestliže se mentální postižení projevuje dezorientací v sociálních vztazích, naivitou, těžkopádností, závislostí a zvýšenou sugestibilitou, je velké nebezpečí, že takový žák, známý například pod přezdívkou „Guma“ bude zesměšňován, ponižován a později tvrdě šikanován.

Riziková situace „mentálně nejslabšího žáka“ se vyskytuje na všech typech škol.

Oslabení, která obnažují dítě pro agresi „silných“, je celá řada. Může se jednat o depresivní stav nebo vyčerpání po dlouhodobé nemoci, ale i o nízký socioekonomický status rodičů.

Zvláštní kapitolou jsou oběti, šikanované po svou odlišnost od skupinové normy. Tito žáci jsou velmi různorodí, protože velmi rozmanité jsou i skupiny. Jejich

odlišnost může být jak ve směru pozitivním, tak i negativním. Zajímavé je, že každého „ochránce průměru a správnosti“ jakákoliv výraznější odlišnost nějakého člena dráždí ke „spravedlivé“ agresi.

Někdy se stává, že žáci kteří se snaží vzorně plnit požadavky a normy učitelů, jsou ostrakizováni. Premianti třídy jsou považováni za „šprty“, „šplhouny“...

Jinou variantou je rasová odlišnost. Například jediný Rom ve třídě mezi „bílými“ a několika skiny. Ten bývá za narušení „čistoty“ skupiny tvrdě ztrestán.

Těžkosti při typizaci obětí

Pro praktické potřeby prevence má význam vědět, něco o podskupinách a typech obětí. Existují:

1. oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
2. oběti „silné“ a nahodilé
3. oběti „deviantní“ a nekonformní

Dále rozlišujeme oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované, a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opětovaný vztah apod.

Situace však bývá v mnoha případech nepřehledná. Oběti mohou být velmi slušní žáci s dobrým prospěchem, ale všechno je jinak, když se obětí stanou vyhlášení darebáci a provokatéři. Tady je rozpletení problému, kdo koho napadl, kdo koho týral, velmi obtížné. Aby nebylo zmatků málo, stává se také, že oběť se současně agresorem.

I v nejobtížnější situaci se pedagog může držet jasného pravidla: *Žádný žák nesmí být týrán!*

(SKRYTÝ SVĚT ŠIKANOVÁNÍ, Kolář Michal, Portál, Praha, 1997, strana 56)

Co se týče rodinného zázemí, ukázalo se, že většina obětí má rodiče s velmi úzkostnou a přehnaně pečlivou povahou. Jsou to zejména overprotektivní maminky, které neustále žijí v obavách o své dítě, příliš jej omezují a kontrolují, čímž prohlubují jeho nesamostatnost a vzájemnou citovou závislost.

Druhým extrémem jsou rodiče, kteří své dítě týrají nebo zanedbávají. Takové dítě se pochopitelně chová jinak nebo vypadá jinak než ostatní a nemá šanci do kolektivu zapadnout.

Zvláštní jev lze někdy pozorovat u jedinců pocházejících z prostředí s takzvanou „spartánskou“ výchovou, kdy dojde k charakterové závislosti tyranu a týraného. Týraný zcela záměrně provokuje potenciální agresory a výsledná šikana je jeho cílem.

Situace se však někdy stává nepřehlednou, zvláště pokud je oběť zároveň i agresorem (např. neoblíbený žák – sám často šikanován, se připojí k šikaně dalšího žáka, aby si získal popularitu).

(LENKA LOVASOVÁ, ŠIKANA, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005, strana 14)

Hry, které způsobují zranění během školních přestávek

Děti by vám mohly vyprávět o hrách, které poskytují záminku skupině dětí, aby brutálně napadly spolužáka o školní přestávce nebo cestou ze školy. To umožňuje silnějším dětem demonstrovat svou sílu, jejímž prostřednictvím se prosazují, a slabším rozptýlit se ve skupině a obořit se na ty, které jsou ještě slabší. „Už v mateřské škole dnes větší děti porážejí menší na zem a ostatní toho využívají, aby kopaly do těch, co zůstali na zemi,“ dosvědčil ředitel tohoto školského zařízení ve Francii (Le Parisien, 21. listopadu 2001)

Tyto „hry“ se hrají už od základní školy.

Hra „šátkovaná“, kterou praktikuje dospívající mládež, se rozšířila i mezi žáky základní školy. V La-Seine-et-Marne našla jedna maminka kolem celého krku svého sedmiletého chlapce velký hematom. Vysvětlil jí, že dva z jeho kamarádů ve věku 6 a 7 let ho přivázali ke sloupu a dali mu okolo krku šálu, kterou pak stále více utahovali. Jonathanovi bylo 13 let, když na následky této „hry“ dne 19. 7. 2000 zemřel.

Proč děti akceptují tyto násilnické praktiky, které jim škodí? Mluví se o hledání silných emocí, poblouznění. Ale když posloucháme žáky prvního a druhého stupně, zdá se, že jde spíše o počáteční rituál, který jim umožňuje zapojit se do skupiny.

Chápeme, že děti, které mají potíže s tím, aby byly uznávány ostatními, mohou na takovou nebezpečnou hru přistoupit.

Vyhledávání příležitostí k individuálnímu zkoumání pocitů ve skrytu před zraky ostatních může v období dospívání dotlačit děti k tomu, aby takové pocity zkoušely samy na sobě. Odevzdávají se do rukou soudu a zahrávají si se smrtí, aniž by o ni záměrně usilovaly. Tento mezní postoj je velmi znepokojivý.

Jestliže chceme zabránit tomu, aby děti takové hry vyhledávaly a prováděly, musíme o nich mluvit se všemi dětmi, a to velmi brzy. Musíme jim vysvětlit, o co jde, jakmile začnou chodit do školy. Poukažme přitom na to, že těchto her se účastní jen „hloupé děti“, které se snaží získat převahu nad ostatními silou a jsou ochotny přitom překročit všechny meze. Je důležité varovat je před těmito praktikami ještě před pubertou, ale bez zbytečných podrobností, kterými by se některé, zejména psychicky nevyvážené děti mohly inspirovat.

(AGRESIVITA DĚTÍ, Edwige Antier, PORTÁL, PRAHA, 2004, str. 68)

Většina dětí, které se staly obětí šikanování, je prostě nešťastná. Šikanující je provokuje, neboť sám trpí jakýmsi problémem, a hledá si vhodnou oběť. Těmito oběťmi se často stávají inteligentní, jemní a kreativní jedinci ze slušných rodin, žádní rváči, ani děti se sklony k násilí. Pravou příčinou nejsou žádné vnější charakteristické znaky, jako příliš malá nebo naopak vysoká postava, tloušťka, pihy v obličeji, barva pleti, rzavé vlasy, brýle nebo vady v řeči, ač to někdy sám šikanující uvádí na vysvětlenou jako příčinu svého jednání. Ten si vždy na své oběti najde něco, co lze neustále připomínat, ale v podstatě mu bude vyhovovat jakékoli dítě, jestliže je bude mít zcela pod kontrolou. Šikanující sleduje cíl ponižovat někoho jiného, aby se pozornost ostatních soustředila na oběť, a ne a něj samotného.

Oběti jsou často šikanováním tak zdceny, že raději ani nikomu neřeknou, co se jim děje. Proto je třeba dětem dodat odvahy. Šikanování se, stejně tak jako jiným formám zneužívání dětí, daří v atmosféře tajemství. Existují určité znaky, které vám mohou napovědět, že cosi s dítětem není v pořádku.

Oběti šikanování mohou:

- bát se chodit do školy nebo ze školy;
- projevovat neochotu chodit do školy vůbec;
- dožadovat se, abyste pro ně do školy jezdily autem;
- na cestě do školy měnit trasu;
- zhoršit se ve škole
- pravidelně chodit domů s poškozeným oděvem nebo knihami;
- chodit domů vyhladovělé, protože jim šikanující sebrali peníze a obědy;
- projevovat nezúčastněnost, náhle začít zadržávat v řeči;
- pokusit se o sebevraždu nebo sebevraždou hrozit;
- křičet ze spaní; trpět noční můrou;
- mít na těle nevysvětlitelné modřiny, škrábance či řezné rány;
- neustále „ztrácet“ peníze nebo osobní věci;
- chtít stále nové kapesné nebo začít krást peníze (jimiž by se „vykoupily“ z moci šikanujícího);
- odmítat svěřit se s tím, co je trápí;
- začít šikanovat sourozence nebo jiné děti;
- projevovat neopodstatněnou zlobu vůči rodičům;
- uvádět nepravděpodobná vysvětlení jakéhokoli z výše uvedených chování.

(Elliottová, M.: Jak ochránit své dítě, Portál, Praha, 1995, strana 90)

Být šikanován je nesmírně nepříjemný zážitek a každý, kdo tenhle fakt jakkoli zlehčuje, to zjevně na vlastní kůži nikdy nezažil. Být obětí šikanování, to neznamená jenom snášet fyzickou bolest, snášet nadávky a urážky a denně se při cestě do školy trást strachy, co si na vás dneska zase vymyslí. Může to také znamenat, že vám klesne sebevědomí a člověk o sobě začnete pochybovat. Že budete mít pocit, že děláte ostudu své rodině, a možná také začnete proklínat všechny ostatní za to, že vám nijak nepomáhají.

Šikanování se vyskytuje ve školách proto, že se proti tomu nic nedělá. To není chyba jen těch individuů, kteří někoho šikanují, ale také jejich obětí, které o tom, že jsou šikanovány, nikomu neřeknou, a rozhodně také lidí, kteří o šikanování vědí, ale nic proti tomu nedělají, i učitelů, kteří si myslí, že šikana ve školách vždycky byla a vždycky tam bude. Ti, kteří někoho šikanují, v podstatě moc dobře vědí, že jim to

s velkou pravděpodobností projde, a svým způsobem za to můžeme my všichni. Takže čtěte dál a dozvíte se, co s tím, stanete-li se obětí šikanování, a co vy sami můžete udělat pro to, aby šikana zmizela jednou provždy – na vaší škole, na všech školách, všude.

„Když dospělého někdo praští, kopne, dá mu facku, strčí do něj nebo ho jakkoli jinak zraní, existuje pro to celá řada vznešených a seriózních názvů: ublížení na zdraví, přepadení, násilné napadení nebo těžké ublížení na těle. Když se něco takového stane dítěti nebo teenagerovi, většinou se o tom hovoří jako o šikanování. Skvělé, co? Jenže to je pěkný nesmysl. Každé fyzické napadení je stejně vážná věc jako jakékoli jiné. Kdyby vás někdo cizí zranil, copak byste se jen otrásl, nechali to být, nikomu to neřekli a šli dál? Je jasné, že ne! (Alespoň doufám, že ne). Nikdy byste neměli ignorovat takovou šikanu, kdy vás dotyčný napadne fyzicky, protože to je prostě příliš vážná věc. Nikdo nemá právo na vás vztáhnout ruku. Takže – takovouhle šikanu je vždycky třeba okamžitě ohlásit.“

(Jane Goldmanová – Jak si nenechat ublížit, str. 96)

4. 11. ŠIKANA A RODIČE

Rodiče agresorů se zpravidla vůbec nedovědí, že jejich dítě šikanuje jiné děti, protože se s tím doma samozřejmě nechlubí. Jestliže je škola informuje o takovém prohřešku, bývá to pro ně někdy příležitost k tomu, aby dítě nelítostně seřezali, což ovšem agresivitu spíše podpoří než oslabí. Mohou však také chování dítěte naopak uvítat jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě – jak oni věří – neztratí. Vůči kritice školy bývají arogantní, na obhajobu dítěte uvedou bez skrupulí cokoli, o čem si myslí, že by mohlo zapůsobit. Tak se vlastně stávají nepřímými účastníky šikany.

Rodiče obětí se o šikaně dovědí častěji než rodiče agresorů, protože některé děti se – přes typické – „A běda, jestli cekneš!“, jímž šikanování končí – doma svěří se svým trápením, nebo jsou příznaky šikany tak zřejmé, že se rodiče dovtipí, oč jde. Děti rodiče často prosí, aby nezasahovali, aby škole nic neoznámil – a ti jim často vyhoví. Budťo nevěří (nejednou právem), že učitelé jsou ochotni a schopni účinně zasáhnout na ochranu jejich dítěte, a dokonce se bojí, že svou stížností školu

pohněvají – anebo se domnívají, že šikana prostě patří k dětství, že je to něco, co se musí vytrpět. Někdy utvrdí dítě v tom, že se nemá bránit, aby agresory ještě víc nerozzuřilo, radí mu například, aby se ani slovně neohrazovalo. Dají-li se do lamentace nad tím, „jak je ta naše rodina ubohá, když nás i tohleto muselo potkat“, není to ovšem pro dítě žádné povzbuzení. Ve své bezradnosti mohou rodiče obvinít dítě, že si za to může samo (aby to náhodou „nebylo na nich“), a nerealisticky od něho žádat, aby si „to samo vyřídilo“. Pokud je to nad jeho síly, prohloubí se tím jen jeho pocit nedostatečnosti a navíc zůstává se svou úzkostí a bezradností samo.

(Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995, strana 42)

Rodiče by měli věnovat pozornost zvláště těmto známkám šikany:

- 1.) Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- 2.) Dítě nemá ani jednoho kamaráda, s nímž by tráвило volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- 3.) Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- 4.) Nechuť k tomu jít ráno do školy (zvláště když dříve dítě mělo školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- 5.) Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- 6.) Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- 7.) Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze sna, možná právě „Nechte mě!“
- 8.) Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- 9.) Dítě bývá doma smutně či apatické

(Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995, strana 50)

4. 11. 1. POMOC RODIČŮ

Co mají dělat rodiče, pokud zjistí, že jejich dítě je šikanováno:

A. Poskytnou dítěti maximální oporu

Rodiče by se měli zorientovat se ve vnějším obraze šikanování co, kdy, kde, jak. Do vyšetření a nápravy situace si s dítětem o vývoji situace povídat. V případě, že jde o pokročilé stádium šikany a dítěti hrozí nebezpečí, mělo by zůstat doma.

B. Navštívit ředitele a třídního učitele

Nejlépe je, když do školy zajdou oba rodiče. Úkolem setkání je:

- « Informovat pedagogy o tom, co jste se od dítěte dozvěděli
- « Zjistit, zda je škola schopna poskytnout odbornou pomoc, a podle toho se rozhodnout dál.

Důležité je zeptat se pedagogů, zda mají odborné zkušenosti, zda dokáží realizovat kvalifikovanou první pomoc, nebo dokonce léčbu celé skupiny. Zjistit jakým způsobem bude pedagog situaci vyšetřovat, jak najde vhodné svědky, jak bude chránit oběť, jakou metodu nápravy použije atd. Škola se může zachovat takto:

1. *Škola hraje poctivou hru, ráda by pomohla, přiznává však, že nemá odborné zkušenosti.*

Zde nelze pedagogům nic vyčítat. Nikdo je na podobné věci nepřipravoval. Nejlepší možnost je: Domluvit se na okamžitém vyhledání odborníka, který by s třídním učitelem spolupracoval. Škola by se neměla snažit o neodborné zásahy – například přeradit žáka do vedlejší třídy – tím se nic nevyřeší.

2. *Škola spolupracuje s odborníkem*

Pokud škola spolupracuje s odborníkem, je to nejlepší varianta. Je vhodné si v tomto případě domluvit účast na vytváření programu pomoci a způsobu informování o průběhu nápravy.

3. *Škola nejeví zájem nebo nejedná odborně*

Rodiče by měli odmítnout neodborný zásah. Měli by informovat inspektora a požadovat odbornou pomoc. Pokud je možnost, přeradit dítě na jinou školu. Také je možnost podat stížnost na školu nebo jejího zřizovatele, že nezabezpečuje základní práva dítěte. Lze to udělat na úrovni České školní inspekce, ministerstva, poradny specializované na práva dětí, soudu, prezidenta.

C. Možnosti dalších opatření

Navázat kontakt s odborníkem. Může jít o využití Linky bezpečí a linek důvěry nebo návštěvu pedagogicko-psychologické poradny. Další možnost je navštívit rodiče agresora a pokusit se s nimi domluvit. Rodiče by měli zajistit ochranu svého

dítěte na cestě do školy i ze školy. Pokud je šikanování závažné, lze podat trestní oznámení na agresory na policii.

4. 12. ZVLÁDÁNÍ ŠIKANY

Šikana je jako vřed, který nelze odstranit chirurgickým zásahem nebo mastmi a koupelemi, nýbrž jen léčbou celého organismu.

Šikanu nestačí odsuzovat, nestačí ji ani potírat. Především je třeba jí rozumět. Neexistuje totiž nějaký jednotný, vždy použitelný, vyčerpávající recept, co s ní, jak na ni. Každá škola, každá třída, každý případ šikany je trochu jiný a vyžaduje trochu jiný přístup a postup. Každá oběť i každý agresor jsou jedinečnou osobností, a navíc i každý učitel je jiný a musí „manévrovat“ podle toho, jak děti reagují na jeho osobní projev.

A tedy stejně jako lékař musí rozumět tomu, jak funguje zdravé i nemocné lidské tělo i duše, aby mohl přizpůsobit léčbu pacientově individualitě, tak i pedagog, a konec konců i rodiče musejí rozumět dětskému jednání, pochopit jeho příčiny a jeho smysl, aby dovedli šikaně předcházet, a když už se vyskytne, tak se s ní vypořádat a omezit škody, které způsobí, na minimum.

(Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995, strana 11)

Existuje jediná správná cesta, jak šikanování omezit. Je to důsledné vyšetření každého byt' sebemenšího podezření na takové chování a zveřejnění výsledků.

4. 12. 1. PREVENCE ŠIKANY

Boj proti šikaně a její prevence je jen jedním z množství úkolů, které škola má při vychovávání dětí. Zdá se však, že tento úkol má přímo zásadní význam pro celou vzdělávací činnost školy.

Jak ukazují zkušenosti ze zahraničí, pokud se podaří omezit šikanu, ubude také vandalského ničení předmětů, klesne počet krádeží a zlepší se i celkové prostředí, kázeň a pořádek ve škole, zvýší se spokojenost dětí s působením ve škole.

Učitel (a především ředitel školy) by měl vědět, že v dnešní době není žádná třída na žádné škole imunní. Měl by dbát na důslednou prevenci, od prvního ročníku sledovat všechny náznaky jakéhokoliv násilí, vytvořit ze své třídy nebo školy ostrov bezpečí a pohody, dětskou obec, kde silný chrání slabého, ve které platí právo a spravedlnost, ve které vládne důvěra k autoritě a vzájemná solidarita.

Dětská agresivita je problém celosvětový a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů.

Studie zaměřená na prevenci šikany v amerických školách shledala, že nejefektivnější způsob, jak bojovat s tímto fenoménem, je zapojit celou školu do speciálně vypracovaného preventivního programu. Tento program je sestaven z několika součástí, kterými jsou celodenní konference, setkávání rodičů s učiteli, pravidelné diskuze o šikanování v rámci jednotlivých tříd, ustanovení pravidel o vzájemných vztazích v každé třídě a konečně pořádáním koordinovaných skupinových sezení, kdy se sejdou iniciátoři šikany, oběti i svědci a hovoří o tom, co který účastník prožíval, snaží se vcítit do role svého protivníka apod.

Řešení, které by vedlo k celospolečenskému vymícení šikany, je velmi komplikované a dlouhodobé. Jak je uvedeno výše, šikana není pouze záležitostí omezenou na školní věk; je to problém související s budoucím jednáním všech zúčastněných jedinců, a to jak agresora, tak i oběti a svědků. Je nutné začít s výchovou již od útlého věku, vštěpovat dětem morální a společenská pravidla a vyžadovat jejich dodržování, neboť podle výzkumů lze tendence k šikanování vysledovat již u dětí v předškolním věku.

Mezi další možnosti, jak šikaně předcházet, patří:

- « vytvoření atmosféry otevřenosti a vzájemné solidarity;
- « stanovení jasných pravidel chování v kolektivu;
- « stanovení postupů v případech násilí mezi dětmi;
- « pravidelné diskuze na téma tělesné, etnické či kulturní odlišnosti;
- « vzdělání v oblasti lidských práv;

« cílené sledování přímých a nepřímých známek šikany.

(Lovasová, L.: **Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005, strana 19**)

Jednoduchou, ale účinnou prevencí šikany je dozor dospělých nad žáky. Čím více pedagogů je na chodbách během přestávek, v jídelně apod., tím méně možností mají agresori k šikaně. Mnoho ale záleží i na způsobu dozoru. Jestliže učitel stojí „ve strategické pozici“ na rohu chodby a celou přestávku se nepodívá do třídy, může se právě ve třídách dít cokoli, navíc hlídači, kteří postávají u dveří dají včas varovný signál, že se blíží dozor.

K prevenci šikany také patří pravidelná kontrola všech míst, například málo rušných zákoutí, kde by mohlo k šikaně docházet. Nemělo by být také problémem vyzvědět od dětí samých údaje o nebezpečných místech školní budovy.

Myšlenku zavést dozor pomocí videokamer může někdo vidět jako omezování osobní svobody a soukromí. Zjistila jsem však, pomocí výzkumného dotazníku, že by samotné děti tuto variantu přivítaly.

Variantou také může být, že ředitel svěří dobře vybraným žákům vyšších tříd úkol být jakýmsi rytíři, kteří chrání menší děti před šikanou.

Další možnou prevencí je naučit dítě zacházet se svým vztekem a agresivitou. K tomu nám dopomohou jednoduché hry a dramatizace, při kterých děti překonávají své negativní emoce a procvičují jednání, které neústí v konflikt, ale vede ke spolupráci. Děti se prostřednictvím her učí jednat podle pravidel a také dalším sociálním dovednostem.

POROZUMĚT SI A UMĚT USTOUPIT

Pomůcky: vlněné vlákno nebo silná nit (asi 6 m)

Dva jedinci, mezi nimiž vznikl konflikt, napnou asi šestimetrovou nit, která představuje jejich vzájemné spojení. Pak se střídavě říkají, proč pociťují v nitru takový vztek. Aby si lépe rozuměli, objasní každý také, jak by si přál, aby se s ním jednalo. Když si druhý účastník myslí, že může některé přání splnit, navine kousek vlákna na ruku a přitom se o krok přiblíží. Pokračují tak dlouho, až mohou všechny své sliby a ústupky zpečetit podáním ruky.

JAK SE ZBAVIT VZTEKU

Pomůcky: 6 stavebnicových kostek, dřevěné nákladní auto

Dva soupeři si přinesou nákladní autíčko a asi šest kostek ze stavebnice. První dítě položí jednu kostku na nákladní plochu a řekne jednou větou, proč podle jeho názoru došlo k hádce. Pak se stejným způsobem vyjádří druhé dítě. Když tak naloží všech šest kostek, promyslí si oba, co mohou udělat, aby zase vylepšili situaci. Pokaždé, když některého napadne nějaké řešení, může jednu kostku z nákladáku odebrat. Když jsou zase všechny kostky vyložené, rozhodnou se společně pro některou možnost řešení.

MALÍŘI PŘI PRÁCI

*Malování máme rádi ze všeho snad nejvíce,
proto štětcem napíšeme na tvá záda číslice.*

(Napíšeme druhému na záda ukazováčkem dvě až tři číslice.)

*Aby čísla vypadala hodně vesele,
puntíky jim přiděláme rovnou na těle.*

(Opatrně poklepáváme ukazováčkem na záda.)

*Obrázkům i kruhy velmi dobře svědčí,
hezké jsou jak malé, tak ty trochu větší.*

(Dlaněmi hladíme záda krouživým pohybem.)

KDYŽ KAPE VODOVODNÍ KOHOUTEK

*Když kohoutek špatně těsní, není správně utažen,
padají z něj stále kapky, celou noc i celý den.*

(Jemně poklepáváme záda špičkami prstů.)

*Než to jejich bubnování připraví nás o zdraví,
zavoláme odborníka, ať kohoutek opraví.*

(Ukazováček a prostředníček se procházejí po zádech.)

*Do práce se instalatér pustí hezky zvesela,
voda kape stále méně, až přestane docela.*

(Špičky prstů se po zádech pohybují stále pomaleji, až se nakonec úplně zastaví.)

*Kleštěmi pak ještě jednou musí mistr otočit,
a teď už snad doopravdy bude u nás zase klid.*

(Pohybujeme rukou krouživě po zádech.)

(Erkert, A.: Hry pro usměrňování agresivity, Portál, Praha, 2004)

KOLENAČKA

Veselá a dynamická hra, při které se oba trochu protáhneme a rozhýbeme se. Postavíme se čelem k sobě a na znamení se oba pokoušíme plesknout druhého libovolnou rukou přes levé nebo přes pravé koleno. Komu se to podaří, má bod. Oba se tedy zároveň bráníme a současně i útočíme na kolena soupeře. Hrajeme na pět nebo na deset bodů vítězných bodů.

NA HUGA

Jednoduchá situace je dána následujícím monologem:

A: Ahoj, neviděl jsi někde Huga?

B: Ne, toho jsem neviděl.

A: Škoda, tak děkuju.

B: Není zač.

Tento minidialog si sehraje v několika citových stavech – strach, hněv, smutek, radost, soucit, můžeme přidat: údiv, odpor, naivitu, odvahu, vlídnost a jiné. Potom také: vztek, agrese, závist, ...

JEDNOU TUŽKOU

Budeme spolu na jeden velký papír kreslit obraz, na jehož námětu se předem dohodneme. Může to být ryba nebo dům, krajina, zajíc, hrad atd. Máme na to deset minut a jenom jednu tužku. Tu uchopíme a držíme ji i při kreslení oba společně. Během kreslení se soustředíme a nemluvíme, teprve po uplynutí stanoveného času si můžeme nad kresbou povídat – o tom, kdo kreslil víc a kdo méně, ...

(Šimanovský, Z., Mertin, V.: Hry pomáhají s problémy, Portál, Praha, 1996)

4. 12. 2. DIAGNOSTIKA ŠIKANY

Je neuvěřitelné, jakou mívají lidé nechuť k tomu, aby nahlásili, že někdo někoho šikanuje. Mluví se o „práskání“, jako kdyby to bylo něco nemístného a nedůstojného. Okazuje se na nepsaný zákon, že do sporu mezi dětmi se nemají zatahovat dospělí. To je ale hloupost, kterou si vymysleli na svou ochranu ti, kdo někoho šikanují. A každý, kdo s tím souhlasí, je vlastně také chrání a usnadňuje jim život.

Když někdo ohlásí šikanu, neznamená to, že by byl slaboch nebo dítě. Naopak – dokazuje to, že se nebojí a že má dost sebevědomí na to, aby se šikanovat nenechal, a dost rozumu na to, aby si spočítal, že onen nepsaný zákon o nezasvěcování dospělých je jen snůška nesmyslů.

Tím nejtěžším na tom celém bývá, jak sdělit rodičům, co se děje (pokud to ještě nevědí). Je docela normální, že se oběti do toho moc nechce, protože nechce, aby z toho byli smutní, a tuší, že jim bude líto, když se dozvědí, že jejich dítě není ten nejoblíbenější člověk na celé škole, nebo dokonce že je nešťastné.

Ve skutečnosti šikanování nemá s oblíbeností nic společného. Rozhodně to není oběť šikany, kdo má nějaký problém, nýbrž je to ten, kdo šikanuje. A rodičům jde v každém případě hlavně o to, aby jejich dítě bylo v bezpečí a šťastné, to je zajímavá nejvíc.

Další věc, která odrazuje lidi od toho, aby se šikanou něco dělali je strach, že se jim ten, kdo je šikanuje, bude mstít. Samozřejmě se to může stát. Dotyčný se svého průšvihy nemusí nijak zaleknout a může se rozzuřit, ale to nemusí znamenat, že se šikanování ještě zhorší. Obvykle se k oběti potom už ani nepřiblíží. Nemáme pochopitelně nikde stoprocentní záruku, ale nestojí za to, aby oběť odradil od rozhodnutí něco s tím udělat strach, že to bude horší.

Dítě může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Vše probíhá méně nápadně a mírněji, než když se šikana děje bez přítomnosti učitele. Proto by měl mít učitel vždy otevřené oči. Aby zjistil, zda se dítě nestalo obětí šikany, musí se na ně aktivně zaměřit. K podezření mohou vést více či méně specifické varovné známky v jeho chování či chování jeho blízkého okolí. Varovné známky jsou rozděleny na takzvané

přímě a nepřímě. To jsou jevy, ze kterých můžeme vyvodit to, že dítě je šikanováno, i když nejsme přímými svědky ve chvíli, kdy mu jiné děti ubližují.

Přímé známky nám signalizují chování okolí vůči dítěti. Nepřímé známky signalizují chování nebo vzhled dítěte.

Jak přímé, tak nepřímé známky šikany mohou být různě závažné jednak samy o sobě, jednak v závislosti na tom, jak často se opakují. Některé známky mohou být samy o sobě nevinné, mohou patřit k běžnému dění ve třídě, na chodbě nebo na hřišti, při častějším výskytu však přesto půjde o známku toho, že dítě může být obětí šikany. Rozhodující je současný výskyt většího počtu těchto známek, jejich kumulace.

4. 12. 2. 1. PŘÍMÉ ZNÁMKY ŠIKANY

- 1.) Posměch: posměšně poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ apod. zranitelné.
- 2.) Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, případně pohrdavým tónem.
- 3.) Příkaz, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
- 4.) Honění, strkání, štouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- 5.) Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem).

4. 12. 2. 2. NEPŘÍMÉ ZNÁMKY ŠIKANY

- 1.) Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.
- 2.) Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.
- 3.) O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- 4.) Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené.
- 5.) Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- 6.) Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle.
- 7.) Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.

8.) Zašpiněný nebo poškozený oděv.

9.) Odřenin, modřin, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit.

(Pozor zejména na děti nově zařazené do třídy, přízrůsobovací konflikty nejsou vzácností!)

(Agresivita a šikana mezi dětmi – Pavel Říčan, str. 49)

4. 12. 3. VYŠETŘOVÁNÍ

Jednou z příčin, proč mají někteří kantoři sklon šikanu přes její závažnosti ignorovat – a tím jí dávat volnost – je jejich neschopnost jednotlivé případy prošetřit a kázeňsky zvládnout. Velmi často jim k tomu chybí jak odborná průprava, tak podmínky, ale také chuť.

Vyšetření šikany bývá obtížné, což ostatně platí i pro jiné přestupky, kterých se děti ve škole dopouštějí. Jde ovšem o rovnocennou součást učitelské práce. Jak si při tom pedagog počíná, má mimořádný výchovný význam, ať v kladném nebo záporném smyslu.

Pokud se dozvíme o konkrétním případě šikany, první důležitou zásadou je zachovat klid. Rozčilená reakce pedagoga může agresorovi umožnit dodatečnou vítanou zábavu a zlepšit jejich postavení, zvýšit náklonnost a prestiž, které mají u ostatních dětí. Zároveň však dáme jasně najevo nesouhlas s tím, co se stalo, a jednáme bezodkladně.

Metody, které má pedagog k dispozici při vyšetřování šikany, se v podstatě neliší od některých metod policejního vyšetřovatele. Jednáme samozřejmě laskavěji, šetrněji, ale principy jsou shodné.

Hlavní zásady správného postupu jsou:

1.) Chránit zdroj informací, neprozradit ho.

2.) Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.

- 3.) Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.
- 4.) Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.

Prakticky bude vyšetřování šikany, které obyčejně povede třídní učitel, vypadat například takto:

Učitel především promluví s tím, kdo ho o šikaně informoval, nejdřív ho nechá vyprávět vlastními slovy (povzbuzuje ho, aby mluvil co nejvíce). Pak se ho zevrubně vyptá na všechny podrobnosti a okolnosti: Co se dělo (přesně popsat!), kde se to dělo, kdo co dělal a říkal (pokud možno doslova), kdo u toho byl, co k tomu vedlo (co předcházelo), proč se přítomní chovali tak, jak se chovali atd. Při tomto rozhovoru se zaměříme na vztah informátora k oběti i k agresorů, zvážíme, zda je informace vnitřně konzistentní a věrohodná. Je-li referentem sama oběť, ujistíme ji svou podporou a ochranou, zeptáme se, jak si představuje naši pomoc, a podle možnosti k tomu v dalším postupu přihlídneme. Oběť potřebuje povzbuzení a naději. Vždycky ovšem myslíme i na to, že může jít o falešné udání. Není-li referentem oběť, je rozhovor s ní (k němuž je co nejméně nápadně pozvána) nejbližším dalším krokem. Oběť můžeme podle okolností požádat, aby sepsala, co řekla. Jestliže došlo k viditelnému zranění, je třeba je vyfotografovat, v případě potřeby neváháme angažovat lékaře a policii.

Následuje rozhovor s agresory, přesněji řečeno podezřelými. K tomu se nejlépe hodí vyučovací hodina, kdy má učitel volno. Během této hodiny si od každého nechá vyprávět, co se dělo, pak mu klade otázky a nakonec mu případně uloží, aby svou výpověď napsal. Dále vyslechne individuálně i děti, které šikaně přihlížely nebo o ní věděly, zejména ty z nich, které patří k nejslušnějším a o kterých předpokládá, že mohou poskytnout užitečné informace. V těchto rozhovorech co nejméně prozrazujeme a klademe konkrétní otázky (kdo, kdy, kde, jak, proč). Žádáme vysvětlení rozporů v tom, co dítě sděluje, a rozporů mezi výpověďmi. Není samozřejmě možné podat vyčerpávající návod k těmto rozhovorům, stejně jako není možné podat vyčerpávající návod k tomu, jak hrát šachovou partii. Je však důležité klást otázky tak, aby už v její znění byl obsažen předpoklad, že dítě určitou věd dělalo nebo vidělo. Ptáme se například: „Kde jsi byl, když Láďa kopal Pepíčka?! –

nikoli „Kopal Láďa Pepíčka?“ Málo užitečné bývají všechny otázky, na které lez odpovědět „Ano“ nebo „Ne“, případně se nabízí odpověď „Nevím“.

Při rozhovorech s agresory a s přihlížejícími musíme často čelit výmluvám, že šlo o „nehodu“, „pouhou legraci“ nebo „hru“. Ptáme se: Jestliže to byla nehoda, tak jak se děti snažily oběti pomoci? Jak projevily svou solidárnost? Jestliže šlo o legraci, smáli se všichni? Jestliže to byla hra, bavila všechny?

Než začneme takto „naostro“ vyšetřovat, zvážíme ovšem, jaká je naděje na usvědčení agresorů. Je-li příliš malá a nesouhlasí-li oběť s tím, aby byla záležitost zveřejněna, může být prospěšnější spokojit se s tím, že napříště uděláme pro ochranu oběti, co je možné, a získané informace uschováme pro použití v budoucnosti.

Nepropadněme spravedlivému hněvu natolik, abychom přestali být při vyšetřování šikany objektivní. Je dobře známo, že některé menší a slabší děti druhé nepříjemně provokují, dorážejí na ně slovně i fyzicky, až dojde k víceméně odpovídajícímu „trestu“. Co tedy na první pohled vypadá jako šikana, může být právě tato odvěta.

(Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995, strana 51)

4. 12. 4. POSTIH ŠIKANUJÍCÍHO

Bez ohledu na to, jaký postih zvolíme, neměli bychom zapomenout, že odsuzujeme šikanu, nikoliv šikanujícího. Postih je účinnější, pokud je veřejný a navazuje bezprostředně na událost šikanování. V závislosti na povaze četnosti šikany zahrnuje škála postihů mimo jiné napomenutí šikanujícího před žáky, požadování náhrady za poškozené věci, ponechání „po škole“, podmíněčné a nepodmínečné zhoršení známky z mravů, vyloučení ze školy, přeložení na jinou školu nebo oznámení případu na policii, popřípadě umístění dítěte do výchovného ústavu.

Postih je zvláště účinný, děje-li se za přítomnosti a se souhlasem rodičů, kteří by měli být, zvláště v závažnějších případech, informováni. Trest se však nesmí stát

hlavním aktem našich snah. Jeho smyslem není demonstrovat naši moc, ale snaha upozornit na nepřipustnost podobného chování a změnit chování šikanujícího dítěte.. Samoučelná aplikace násilí může vést k prohloubení jeho odporu a jeho izolace, a tím k nárůstu agresivity vůči nám i vůči oběti.

Součástí postihu by měla být nabídka ke spolupráci. Dítěti bychom měli dát najevo, že odsuzujeme to, co udělalo, ne jej. Individuálním pohovorem, nikoli obviňováním, mu přiblížíme pocity, které způsobil oběti, a zároveň se snažíme dozvědět další informace o zdrojích a motivacích násilného chování. Neopomenutelným zdrojem informací jsou i rodiče, jichž stanoviska nám mnoho napoví o postojích a hodnotách dítěte. Stává se, že rodiče šikanování ze strany svého dítěte popírají („náš Pepíček by přece nic takového neudělal“), nebo ho k šikaně přímo vedou („musíš jim ukázat, že jsi silnější“). Ačkoliv je použití postihů v těchto případech zvláště komplikované, měli bychom na svém stanovisku trvat i proti vůli rodičů.

Spojencem v působení na dítě může být zkušený psycholog z místní pedagogicko-psychologické poradny nebo jiný odborník, s kterým bychom každý vážnější případ šikanování na škole měly konzultovat. Škola by v žádném případě neměla ustoupit před sebeagresivnějším dítětem a jeho rodičem, majíc na paměti, že ochrana zdraví dětí ve škole je její zákonnou povinností.

Nikdy by se proto nemělo stát, že se jednomu násilníkovi bude přizpůsobovat celý kolektiv včetně učitelského sboru.

(Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, G plus G, Praha, 1999, strana 129)

4. 13. PROGRAMY PROTI ŠIKANOVÁNÍ

4. 13. 1. NEVLÁDNÍ ORGANIZACE (OBČANSKÁ SDRUŽENÍ, NADACE)

V systému prevence a řešení sociálně patologických jevů se uplatňují rovněž nevládní organizace a instituce, sdružení a nadace nabízející školám (někdy za úplatu, jindy zdarma) jak osvětovou činnost pro žáky, učitele, popř. rodiče v oblasti prevence a potírání sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, tak výcvik žáků

v oblasti sociálních dovedností (kurzy aktivity aj.). Tyto nevládní organizace doplňují činnost institucí veřejné správy a dalších subjektů.

Některé z nevládních organizací, sdružení, nadací a iniciativ se zapojují do boje proti šikanování např. formou přípravy učebních a jiných materiálů o šikaně, jejích projevech, příčinách, prevenci a řešení, jiné zase formou zhotovování a prezentace informačních videofilmů, popř. odbornou pomoc při přípravě televizního vysílání o problematice agresivity a násilí ve školách.

V následující části představím některé z těchto organizací a stručně popíši jejich činnost v oblasti prevence sociálně patologických jevů, zejména v oblasti prevence a řešení šikanování ve školách.

LINKA DŮVĚRY (BEZPEČÍ, JISTOTY) PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Jedná se o zařízení krizové intervence, které většinou pracuje při zdravotnickém zařízení. Dětem a mladistvým poskytuje anonymní telefonickou pomoc (zpravidla včetně možnosti osobního setkání) v krizových situacích. k přednostem telefonické krizové intervence patří snadná dostupnost, rychlost, nonstop provoz (v některých případech), anonymita, zjišťování reálné možnost setkat se s odborníkem (klient si mapuje terén), možnost znovu zavolat, možnost pro klienty, kteří z objektivních důvodů nemohou vyhledat pomoc osobně nebo pro ty, kteří jsou na rozpacích mluvit s pracovníky osobně.

Telefonáty jsou zpravidla nahrávány. O nejzávažnějších problémech sepisují konzultanti zprávy, přičemž záležitosti vážnějšího charakteru – jak je tomu např. u Linky bezpečí jejímž provozovatelem je nadace „Naše dítě“ sídlící v areálu bohnické psychiatrické léčebny v Praze 8 – vyhodnocuje tzv. analytická skupina (psycholog, pedagog, sociální pracovník, lékař).

Některá zařízení umožňují klientům i krátkodobý pobyt. Linky důvěry, bezpečí či jistoty jsou připraveny doporučit klientům další pomáhající instituce a zařízení (zajištění na další pedagogické, psychologické a zdravotnické služby).

PREV – CENTRUM

Jednou z organizací, která nabízí základním školám jak program primární prevence drogových závislostí, tak např. aktivity v oblasti prevence šikanování je Prev-centrum.

V roli aktivistů prevence často vystupují studenti vysokých škol, kteří se ani tak nezaměřují na předávání sumy informací a zkušeností, ale snaží se spíše povídat si s dětmi o tom, co je zajímavé, přitahuje. Formou diskusí a práce na bázi dramatické výchovy a sociálně psychologického výcviku se pokouší se ovlivnit postoje a chování žáků pozitivním směrem. Spolupráce se školou v oblasti šikanování se výrazně zaměřuje na pěstování a rozvíjení sociálních dovedností žáků.

Takovýchto organizací je celá řada a téměř každý měsíc chodí do školy pestrá nabídka jejich činnosti. Pedagogičtí pracovníci si mohou další informace vyhledat na internetu, popř. jsou v poslední době adresy těchto organizací uváděny na konci řady odborných publikací v rámci problematiky, které se věnují.

BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ

„Bílý kruh bezpečí“ (Sdružení pro pomoc obětem činnosti a jejich blízkým), které se mj. zaměřuje na prevenci kriminality, pořádá kurzy „ochrana dětí před šikanou“. Zabývá se též otázkami vlivu násilí v médiích na děti a mládež s tím související problematikou agresivity a násilí.

LATA

V současné době u nás také existují různé dobrovolnické programy pomoci rizikové mládeži, z nichž nejznámější jsou LATA (laskavá alternativa trestu pro adolescenty), organizovaná od roku 1992 a soustřeďují se na mládež od 15 do 20 let. Tato dobrovolnická pomoc vychází z myšlenky, že klient, který je ohrožen sociálním selháním, může mít prospěch z intenzivního osobního vztahu k člověku, který má o klienta zájem a přitom nedisponuje kriminálními sklony.

BIG BROTHERS, BIG SISTERS

Dalším dobrovolnickým programem je americká iniciativa „Big Brothers, Big Sisters“, která působí v České republice od roku 1996. Zaměřuje se na děti mladší 12 let. V České republice užívá projekt „Big Brothers, Big Sisters“ alternativního označení „PětP“. Oněmi Pěti P je vyjádřen zájem organizace poskytovat klientům Přátelství, Podporu, Prevenci, Péči a Pomoc. Program je určen dětem, které mají vážné konflikty v rodině, mají nevhodné kamarády pod. Lidé, která mají zájem o tuto

formu dobrovolnické práce procházejí výběrovým řízením, školením a jejich práce s klienty je pravidelně supervidována.

4. 13. 2. „ZE ZÁKONA“ POMÁHAJÍCÍ INSTITUCE

Pod tímto názvem jsou na mysli instituce, které jsou součástí oficiálního řetězce pomoci školám, které jsou nuceny se vyrovnávat s šikanou, popř. jinými projevy nekázně žáků. Výčet není úplný, obsahuje instituce, které „musí“ mít škola ze zákona k dispozici pro spolupráci s žáky s problémovým chováním, resp. které „nesmí“ škole odmítnout pomoc, pokud spadá věc do jejich kompetence.

Pojem pomáhající instituce je použit v širším slova smyslu, neboť do nich zahrnujeme jak MŠMT a jeho legislativní a jiné iniciativy na poli prevence a řešení šikanování ve školách, tak např. Policii ČR.

MŠMT

V srpnu 2000 byla ustavena při Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ČR skupina proti šikanování, jejímž smyslem je hledání promyšleného postupu proti šikanování na úrovni resortu školství jak v oblasti osvěty, metodiky a organizace prevence šikanování, tak v oblasti legislativy a ekonomických rozvah. Poté, co byla práce skupiny v roce 2001 ukončena, stala se problematika šikanování významnou součástí „Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na období 2001-2004“, která navázala na výsledky, analýzy, cíle a hodnotový rámec „koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 1998-2000“. Problematika šikanování je i součástí „Školního preventivního programu pro mateřské a základní školy a školská zařízení.

1. ledna 2001 nabyl účinnosti materiál z dílny MŠMT, kterým je „Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení“ č. j. 28 275/2000-22. Materiál stanovuje pravidla, jak má škola postupovat při prevenci, odhalování a řešení šikanování. Jeho součástí jsou přílohy obsahující příklady přímých a nepřímých znaků šikanování, informační letáky pro žáky základních škol, pro mládež a seznam doporučené literatury z oblasti agresivity a šikanování, včetně článků v odborných časopisech.

PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ PORADNA (PPP)

Pedagogicko-psychologická poradna tvoří součást pedagogicko-psychologického poradenství mj. pomáhá řešit výchovné problémy žáků. Zajišťuje pro školy odborné pedagogicko-psychologické služby. Provádí odborná vyšetření žáků, poskytuje metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům a výchovným poradcům ve školách.

PPP zajišťuje odbornou službu dětem a mládeži od 3 nejméně do 19 let, jejich rodičům, zákonným zástupcům, učitelům a vychovatelům. Činnost PPP se zaměřuje na komplexní psychologickou, speciálně pedagogickou a sociální diagnostiku, orientovanou na zjištění příčin poruch učení a chování a dalších problému ve vývoji osobnosti, výchovu dětí a mládeže. PPP zpracovávají plány aktivit prevence sociálně patologických jevů a drogových závislostí na území své působnosti a koordinují jejich realizaci. Pracují s rizikovými jedinci a s rizikovými skupinami žáků, pomáhají řešit problémy záškoláctví, šikanování, podvádění, agresivity, vandalismu, konflikty ve vztazích aj. Vydávají různé informační publikace, pořádají kurzy pro učitele mateřských, základních a středních škol, např. Terapie hrou a nedirektivní přístup v MŠ, „Základy intervenčních technik“ nebo „Sociálně psychologické techniky ve školní praxi“, které se zaměřují na zlepšení komunikace mezi učiteli a žáky, popř. rodiči, efektivní řešení problémů a prevenci sociálně negativních jevů.

STŘEDISKA VÝCHOVNÉ PÉČE

Zařízení tvoří součást systému pedagogicko-psychologického poradenství a spadající po školská zařízení pro výkon preventivně výchovné péče poskytují všestrannou odbornou preventivně výchovnou péči (preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc) dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, jakož i dětem propuštěným z ústavní výchovy, při jejich integraci do společnosti, pokud ještě neexistují důvody k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy ve speciálních výchovných zařízeních.

Střediska výchovné péče zajišťují prevenci a terapii sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Kromě poradenských služeb dětem, mladistvým, rodičům a učitelům poskytují klientům ambulantní a internátní péči (internátní oddělení mj. poskytuje jednorázovou pomoc v akutní životní krizi nebo bezvýchodné životní situaci maximálně po dobu 3 dnů – šikana ve škole, útěk z domova v době vysvědčení).

Střediska výchovné péče zpracovávají plán aktivit prevence sociálně patologických jevů na území své působnosti, přičemž koordinují jeho realizaci v rámci škola a školských zařízení. Usilují o to zachytit děti a mládež ve stádiu prvních signálů poruch a snaží se pomocí rady či systematické péče předejít vážnějším problémům. Tato pracoviště se zřizují při internátních zařízeních a úzce spolupracují se speciálními školami pro žáky se specifickými poruchami chování a příslušnými psychiatrickými odděleními. Rozvíjí se rovněž spolupráce s výchovnými poradci na školách, PPP, SPC, odbory sociálních věcí, diagnostickými ústavy a s dalšími orgány, které se podílejí na prevenci sociálně patologických jevů.

DIAGNOSTICKÝ ÚSTAV

Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte a) diagnostické, b) vzdělávací, c) terapeutické, d) výchovné a sociální, e) organizační, f) koordinační úkoly. Na základě výsledků diagnostických vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které tvoří součást komplexního vyšetření, zpracování diagnostický ústav komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb, stanovených v zájmu rozvoje osobnosti.

Časným důvodem umístění dítěte v diagnostickém ústavu je, když dítě-agresor šikanuje ve škole spolužáky. Do diagnostického ústavu se dítě posílá tehdy, když veškeré snahy o nápravu ze strany školy a spolupracujících pomáhajících institucí selhaly. S umístěním žáka do diagnostického ústavu, pokud k němu rodiče nedají souhlas, jsou v praxi často nemalé problémy. Škola se v takových případech musí obrnit velkou trpělivostí.

POLICIE ČR

Na policistu a policejní útvary má každý právo se obrátit se žádostí o pomoc, tedy např. ředitel školy, ve které žáci fyzicky napadli učitele, při šikanování úmyslně zranili spolužáka, zbraní ohrožovali život a zdraví své nebo ostatních. Policista a policejní útvary jsou v rozsahu své působnosti tuto pomoc poskytnout.

Z důvodu snahy o zlepšení spolupráce mezi školami a Policií ČR vyšel v roce 1998 ve věstníku MŠMT materiál, resp. informace pro školské úřad, školy a předškolní zařízení s názvem „Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané“ (Věstník MŠMT, roč. LIV, sešit 10, říjen 1998, s. 31-33).

PSYCHIATRICKÁ LÉČEBNA

V tomto zařízení se ocitají jedinci s vážně narušenou psychikou, osoby závislé na drogách, lidé s nezvladatelnou agresí, výraznými násilnickými sklony, sociopaté, pacienti s vážnými sexuálními úchylkami aj. Děti se nejčastěji ocitají na psychiatrických odděleních kvůli výchovným problémům, poruchám chování – agresivitě, násilnickým sklonům (šikana) či např. kvůli záškoláctví. Klienty psychiatrické léčebny jsou často oběti šikanování.

Umístění v psychiatrické léčebně je možné pouze na doporučení specialisty (lékaře, psychologa). V případě odmítnutí rodičů může o umístění rozhodnout pouze soud tzv. předběžným opatřením. Návrh soudu na předběžné opatření v součinnosti s orgánem péče o dítě a rodinu může dát lékař nebo psycholog.

(Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole, ISV, Praha, 2003. str. 169-182)

5. 1. Cíl praktického výzkumu

Cílem praktického výzkumu je zpracovat přehled projevů agresivity a šikany na ZŠ v konkrétní lokalitě formou metody dotazníku. Vymezení specifiky dané lokality i obecnější projevy, vytvoření vlastního dotazníku, který bude zadán u vzorku nejméně sto respondentů. Výzkum bude doplněn jednoduchým statistickým zhodnocením.

5. 2. HYPOTÉZY

H1

Předpokládám, že většina žáků 5. třídy ZŠ považuje za projev šikanování nejčastěji uhození.

H2

Předpokládám, že žáci z lokality nad 10 000 obyvatel byli alespoň jednou šikanováni více než žáci z lokality pod 10 000 obyvatel.

H3

Předpokládám, že se šikana vyskytuje nejčastěji cestou do (ze) školy.

H4

Předpokládám, že se šikana vyskytuje nejčastěji po vyučování.

H5

Předpokládám, že žáci převážně nebyli přímo u toho, když někoho šikanovali.

H6

Předpokládám, že většina žáků by oběti šikany pomohla.

H7

Předpokládám, že většina žáků si myslí, že je dobré požádat o pomoc učitele.

H8

Předpokládám, že nejčastěji šikanují žáci vyšších ročníků.

H9

Předpokládám, že převážně šikanuje skupina chlapců.

H10

Předpokládám, že nejčastěji byl agresor potrestán.

5. 3. Charakteristika zkoumaného vzorku

Pro účely této práce byl připraven předvýzkum 25 žáků 5. třídy 23. května 2005 v ZŠ Kralovice. Na základě tohoto předvýzkumu byly provedeny některé úpravy konečné verze dotazníku. Bylo vymazáno 5 otázek, na které děti neodpovídaly.

200 žáků 5. tříd základních škol bylo plánovaných jako výzkumný vzorek. V praktické části byl výzkum proveden v těchto počtech:

A) ZŠ v lokalitě do 10 000 obyvatel – malá města (Kralovice, Třeboň)

ZŠ Kralovice:

- počet obyvatel – 3 489
 - předvýzkum: 25 žáků 5. třídy (nebyly použity ve výzkumu)
 - výzkumný vzorek 58 žáků 5. třídy

ZŠ Třeboň:

- počet obyvatel – 8 857
 - výzkumný vzorek 42 žáků 5. třídy
-
CELKEM	100 žáků 5. třídy

B) ZŠ v lokalitě nad 10 000 obyvatel – velká města (České Budějovice)

- počet obyvatel – 99 347

ZŠ Dukelská České Budějovice

- výzkumný vzorek 31 žáků 5. třídy

ZŠ Kubatova České Budějovice

- výzkumný vzorek 36 žáků 5. třídy

ZŠ Rožnov České Budějovice

- výzkumný vzorek 33 žáků 5. třídy
-
CELKEM	100 žáků 5. třídy

Celkem: předtestováno 25 žáků a využito v diplomové práci 200 testovaných osob.

5. 4. Charakteristika používaných metod

Ke zjištění základních údajů pro zpracování jevu a následné využití v testových metodách byl využit vlastní **anonymní dotazník** o 21 položkách – 11x výběrová škála, 8x ANO – NE, 2x volná odpověď a 10x možnost doplnění odpovědi - viz. příloha č. 1.

dotazník - *psychol.* a *sociol.* soubor otázek předkládaný osobám ve standardizované podobě za účelem zjištění specifických údajů. Jedna z psychodiagnostických metod získávání poznatků o trvalejších charakteristikách osobnosti, o jejích povahových a temperamentových vlastnostech, zájmech, postojích, hodnotových orientacích ap. Každý dotazník musí splňovat řadu psychometrických požadavků, vztahujících se k výběru položek, způsobu kvantitativního vyhodnocování odpovědí, celkového zhodnocení pomocí norem získaných na reprezentativních výběrech osob z populace ap.

dotazníkové šetření, *sociol.* specifická technika terénního sběru informací bez přímého styku výzkumníka s dotazovanými (respondenty). Ti odpovídají na otázky standardizované podle cíle výzkumu, obsažené v tištěném dotazníku. Pomocí dotazníkového šetření se mohou získávat poměrně jednoduché a snadno statisticky zpracovatelné údaje i od velkého počtu jedinců navzájem vzdálených, protože dotazníkové šetření je vysoce formalizovanou a standardizovanou technikou.

(<http://www.vseved.cz/>)

5. 5. VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKŮ

KRALOVICE = 58 respondentů

Otázka číslo	A	B	C	D	E	F	G	H	Celkem
1.	31	27							58
%	53,4%	46,6%							100%
2.	15	24	21	22	46	18	2		148
%	25,9%	41,4%	36,2%	37,9%	79,3%	31,0%	3,4%		255,1%
3.	9	15	34						58
%	15,5%	25,9%	58,6%						100,0%
4.	9	15	6	28	6				64
%	15,5%	25,9%	10,3%	48,3%	10,3%				110,3%
5.	2	20	32	4					58
%	3,4%	34,5%	55,2%	6,9%					100,0%
6.	2	10	8	38					58
%	3,4%	17,3%	13,8%	65,5%					100,0%
7.	51	4							55
%	87,9%	6,9%							94,8%
8.	55	3							58
%	94,8%	5,2%							100,0%
9.	43	4	11						58
%	74,1%	6,9%	19,0%						100,0%
10.	37	40	9	36	17	14	2	2	157
%	63,8%	69,0%	15,5%	62,1%	29,3%	24,1%	3,4%	3,4%	270,6%
11.	54	3							57
%	93,1%	5,2%							98,3%
12.	17	39							56
%	29,3%	67,2%							96,5%
13.	1	56							57
%	1,7%	96,6%							98,3%
14.	3	4	5	46					58
%	5,2%	6,9%	8,6%	79,3%					100,0%
15.	10	19	0						29
%	17,3%	32,8%	0,0%						50,1%
16.	6	10	2	1	2				21
%	10,3%	17,3%	3,4%	1,7%	3,4%				36,1%
17.	6	4	3	5					18
%	10,3%	6,9%	5,2%	8,6%					31,0%
18.	19	2							21
%	32,7%	3,4%							36,1%
19.	10	10							20
%	17,3%	17,3%							34,6%

TŘEBONĚ = 42 respondentů

Otázka číslo	A	B	C	D	E	F	G	H	Celkem
1.	21	21							42
%	50,0%	50,0%							100%
2.	23	30	11	17	32	17	6		136
%	54,8%	71,4%	26,2%	40,5%	76,2%	40,5%	14,3%		323,9%
3.	9	19	17						45
%	21,4%	45,2%	40,5%						107,1%
4.	13	11	7	30	6				67
%	31,0%	26,2%	16,7%	71,4%	14,3%				159,6%
5.	6	23	26	2					57
%	14,3%	54,8%	61,9%	4,8%					135,8%
6.	0	4	11	26					41
%	0,0%	9,5%	26,2%	61,9%					97,6%
7.	36	6							42
%	85,7%	14,3%							100,0%
8.	42	0							42
%	100,0%	0,0%							100,0%
9.	24	5	13						42
%	57,1%	11,9%	31,0%						100,0%
10.	32	37	10	39	25	14	1	4	162
%	76,2%	88,1%	23,8%	92,9%	59,5%	33,3%	2,4%	9,5%	385,7%
11.	41	1							42
%	97,6%	2,4%							100,0%
12.	11	30							41
%	26,2%	71,4%							97,6%
13.	2	40							42
%	4,8%	95,2%							100,0%
14.	0	5	9	28					42
%	0,0%	11,9%	21,4%	66,7%					100,0%
15.	7	15	0						22
%	16,7%	35,7%	0,0%						52,4%
16.	9	3	3	0	1				16
%	21,4%	7,1%	7,1%	0,0%	2,4%				38,0%
17.	9	5	1	2					17
%	21,4%	11,9%	2,4%	4,8%					40,5%
18.	16	5							21
%	38,1%	11,9%							50,0%
19.	6	13							19
%	14,3%	31,0%							45,3%

MALÁ MĚSTA = 100 respondentů

Otázka číslo	A	B	C	D	E	F	G	H	Celkem
1.	52	48							100
%	52,0%	48,0%							100,0%
2.	38	54	32	39	78	35	8		284
%	38,0%	54,0%	32,0%	39,0%	78,0%	35,0%	8,0%		284,0%
3.	18	34	51						103
%	18,0%	34,0%	51,0%						103,0%
4.	22	26	13	58	12				131
%	22,0%	26,0%	13,0%	58,0%	12,0%				131,0%
5.	8	43	58	6					115
%	8,0%	43,0%	58,0%	6,0%					115,0%
6.	2	14	19	64					99
%	2,0%	14,0%	19,0%	64,0%					99,0%
7.	87	10							97
%	87,0%	10,0%							97,0%
8.	97	3							100
%	97,0%	3,0%							100,0%
9.	67	9	24						100
%	67,0%	9,0%	24,0%						100,0%
10.	69	77	19	75	42	28	3	6	319
%	69,0%	77,0%	19,0%	75,0%	42,0%	28,0%	3,0%	6,0%	319,0%
11.	95	4							99
%	95,0%	4,0%							99,0%
12.	28	69							97
%	28,0%	69,0%							97,0%
13.	3	96							99
%	3,0%	96,0%							99,0%
14.	3	9	14	74					100
%	3,0%	9,0%	14,0%	74,0%					100,0%
15.	17	34	0						51
%	17,0%	34,0%	0,0%						51,0%
16.	15	13	5	1	3				37
%	15,0%	13,0%	5,0%	1,0%	3,0%				37,0%
17.	15	9	4	7					35
%	15,0%	9,0%	4,0%	7,0%					35,0%
18.	35	7							42
%	35,0%	7,0%							42,0%
19.	16	23							39
%	16,0%	23,0%							39,0%

ČESKÉ BUDĚJOVICE
KUBATOVA = 36 respondentů

Otázka číslo	A	B	C	D	E	F	G	H	Celkem
1.	17	19							36
%	47,2%	52,8%							100%
2.	15	22	14	21	29	11	3		115
%	41,7%	61,1%	38,9%	58,3%	80,6%	30,6%	8,3%		319,5%
3.	14	10	12						36
%	38,9%	27,8%	33,3%						100,0%
4.	3	13	6	31	2				55
%	8,3%	36,1%	16,7%	86,1%	5,6%				152,8%
5.	7	6	35	0					48
%	19,4%	16,7%	97,2%	0,0%					133,3%
6.	2	4	10	20					36
%	5,6%	11,1%	27,8%	55,5%					100,0%
7.	32	4							36
%	88,9%	11,1%							100,0%
8.	34	2							36
%	94,4%	5,6%							100,0%
9.	25	4	7						36
%	69,4%	11,1%	19,4%						99,9%
10.	26	30	14	32	13	17	1	2	135
%	72,2%	83,3%	38,9%	88,9%	36,1%	47,2%	2,8%	5,6%	375,0%
11.	34	2							36
%	94,4%	5,6%							100,0%
12.	14	22							36
%	38,9%	61,1%							100,0%
13.	2	34							36
%	5,6%	94,4%							100,0%
14.	2	6	5	23					36
%	5,6%	16,7%	13,9%	63,8%					100,0%
15.	5	17	0						22
%	13,9%	47,2%	0,0%						61,1%
16.	3	8	1	2	1				15
%	8,3%	22,2%	2,8%	5,6%	2,8%				41,7%
17.	3	2	1	9					15
%	8,3%	5,6%	2,8%	25,0%					41,7%
18.	18	4							22
%	50,0%	11,1%							61,1%
19.	14	7							21
%	38,9%	19,4%							58,3%

ČESKÉ BUDĚJOVICE
DUKELSKÁ = 31 respondentů

Otázka číslo	A	B	C	D	E	F	G	H	Celkem
1.	21	10							31
%	67,7%	32,3%							100%
2.	14	22	13	12	26	9	1		97
%	45,2%	71,0%	41,9%	38,7%	83,9%	29,0%	3,2%		312,9%
3.	7	7	17						31
%	22,6%	22,6%	54,8%						100,0%
4.	6	14	4	16	1				41
%	19,4%	45,2%	12,9%	51,6%	3,2%				132,3%
5.	0	15	16	0					31
%	0,0%	48,4%	51,6%	0,0%					100,0%
6.	0	1	2	28					31
%	0,0%	3,2%	6,5%	90,3%					100,0%
7.	30	1							31
%	96,8%	3,2%							100,0%
8.	29	2							31
%	93,5%	6,5%							100,0%
9.	21	0	10						31
%	67,7%	0,0%	32,3%						100,0%
10.	22	24	4	26	13	4	0	1	94
%	71,0%	77,4%	12,9%	83,9%	41,9%	12,9%	0,0%	3,2%	303,2%
11.	31	0							31
%	100,0%	0,0%							100,0%
12.	5	26							31
%	16,1%	83,9%							100,0%
13.	4	27							31
%	12,9%	87,1%							100,0%
14.	1	1	5	23					30
%	3,2%	3,2%	16,1%	74,2%					96,7%
15.	1	10	0						11
%	3,2%	32,3%	0,0%						35,5%
16.	1	1	3	2	0				7
%	3,2%	3,2%	9,7%	6,5%	0,0%				22,6%
17.	5	1	1	2					9
%	16,1%	3,2%	3,2%	6,5%					29,0%
18.	9	3							12
%	29,0%	9,7%							38,7%
19.	5	3							8
%	16,1%	9,7%							25,8%

ČESKÉ BUDĚJOVICE
ROŽNOV = 33 respondentů

Otázka číslo	A	B	C	D	E	F	G	H	Celkem
1.	17	16							33
%	51,5%	48,5%							100%
2.	11	16	6	7	15	5	2		62
%	33,3%	48,5%	18,2%	21,2%	45,5%	15,2%	6,1%		188,0%
3.	6	18	9						33
%	18,2%	54,5%	27,3%						100,0%
4.	2	7	1	18	10				38
%	6,1%	21,2%	3,0%	54,5%	30,3%				115,1%
5.	2	7	24	1					34
%	6,1%	21,2%	72,7%	3,0%					103,0%
6.	0	3	6	24					33
%	0,0%	9,1%	18,2%	72,7%					100,0%
7.	32	1							33
%	97,0%	3,0%							100,0%
8.	29	4							33
%	87,9%	12,1%							100,0%
9.	20	4	9						33
%	60,6%	12,1%	27,3%						100,0%
10.	16	18	4	18	6	4	1	0	67
%	48,5%	54,5%	12,1%	54,5%	18,2%	12,1%	3,0%	0,0%	202,9%
11.	30	3							33
%	90,9%	9,1%							100,0%
12.	13	20							33
%	39,4%	60,6%							100,0%
13.	1	32							33
%	3,0%	97,0%							100,0%
14.	2	4	2	25					33
%	6,1%	12,1%	6,1%	75,7%					100,0%
15.	12	8	0						20
%	36,4%	24,2%	0,0%						60,6%
16.	4	3	1	2	0				10
%	12,1%	9,1%	3,0%	6,1%	0,0%				30,3%
17.	5	3	2	1					11
%	15,2%	9,1%	6,1%	3,0%					33,4%
18.	8	11							19
%	24,2%	33,3%							57,5%
19.	7	9							16
%	21,2%	27,3%							48,5%

VELKÁ MĚSTA = 100 respondentů

Otázka číslo	A	B	C	D	E	F	G	H	Celkem
1.	55	45							100
%	55,0%	45,0%							100%
2.	40	60	33	40	70	25	6		274
%	40,0%	60,0%	33,0%	40,0%	70,0%	25,0%	6,0%		274,0%
3.	27	35	38						100
%	27,0%	35,0%	38,0%						100,0%
4.	11	34	11	65	13				134
%	11,0%	34,0%	11,0%	65,0%	13,0%				134,0%
5.	9	28	75	1					113
%	9,0%	28,0%	75,0%	1,0%					113,0%
6.	2	8	18	72					100
%	2,0%	8,0%	18,0%	72,0%					100,0%
7.	94	6							100
%	94,0%	6,0%							100,0%
8.	92	8							100
%	92,0%	8,0%							100,0%
9.	66	8	26						100
%	66,0%	8,0%	26,0%						100,0%
10.	64	72	22	76	32	25	2	3	296
%	64,0%	72,0%	22,0%	76,0%	32,0%	25,0%	2,0%	3,0%	296,0%
11.	95	5							100
%	95,0%	5,0%							100,0%
12.	32	68							100
%	32,0%	68,0%							100,0%
13.	7	93							100
%	7,0%	93,0%							100,0%
14.	5	11	12	71					99
%	5,0%	11,0%	12,0%	71,0%					99,0%
15.	18	35	0						53
%	18,0%	35,0%	0,0%						53,0%
16.	8	12	5	6	1				32
%	8,0%	12,0%	5,0%	6,0%	1,0%				32,0%
17.	13	6	4	12					35
%	13,0%	6,0%	4,0%	12,0%					35,0%
18.	35	18							53
%	35,0%	18,0%							53,0%
19.	26	19							45
%	26,0%	19,0%							45,0%

Celkem = 200 respondentů

Otázka číslo	A	B	C	D	E	F	G	H	Celkem
1.	107	93							200
%	53,5%	46,5%							100%
2.	78	114	65	79	148	60	14		558
%	39,0%	57,0%	32,5%	39,5%	74,0%	30,0%	7,0%		279,0%
3.	45	69	89						203
%	22,5%	34,5%	44,5%						101,5%
4.	33	60	24	123	25				265
%	16,5%	30,0%	12,0%	61,5%	12,5%				132,5%
5.	17	71	133	7					228
%	8,5%	35,5%	66,5%	3,5%					114,0%
6.	4	22	37	136					199
%	2,0%	11,0%	18,5%	68,0%					99,5%
7.	181	16							197
%	90,5%	8,0%							98,5%
8.	189	11							200
%	94,5%	5,5%							100,0%
9.	133	17	50						200
%	66,5%	8,5%	25,0%						100,0%
10.	133	149	41	151	74	53	5	9	615
%	66,5%	74,5%	20,5%	75,5%	37,0%	26,5%	2,5%	4,5%	307,5%
11.	190	9							199
%	95,0%	4,5%							99,5%
12.	60	137							197
%	30,0%	68,5%							98,5%
13.	10	189							199
%	5,0%	94,5%							99,5%
14.	8	20	26	145					199
%	4,0%	10,0%	13,0%	72,5%					99,5%
15.	35	69	0						104
%	17,5%	34,5%	0,0%						52,0%
16.	23	25	10	7	4				69
%	11,5%	12,5%	5,0%	3,5%	2,0%				34,5%
17.	28	15	8	19					70
%	14,0%	7,5%	4,0%	9,4%					34,9%
18.	70	25							95
%	32,0%	12,5%							44,5%
19.	42	42							84
%	21,0%	21,0%							42,0%

5. 6. VYHODNOCENÍ JEDNOTLIVÝCH OTÁZEK

1.) Jsem:

a) chlapec

b) dívka

Z dotazovaných 200 respondentů bylo 107 chlapců a 93 dívek.

2.) Které z následujících projevů považuješ za šikanování?

a) nadávání

e) vymáhání peněz

b) uhození

f) vymáhání svačiny

c) zesměšňování

g) něco jiného

d) poškozování věcí

Co?.....

V této otázce žáci nejvíce zakroužkovali odpověď e), tj. vymáhání peněz. Druhým nejčastějším projevem bylo uhození. Pokud žáci zakroužkovali odpověď g), uváděli vydírání, znásilnění, vyhrožování, shazování, spiknutí proti slabšímu, mlácení klackem, provokování...

3.) Setkal(a) jsi se se šikanou na vaší škole?

a) osobně

c) nesetkal(a)

b) slyšel(a) jsem o ní od spolužáků

Se šikanou na škole se 44,5% žáků nesetkalo, naopak setkalo se s ní osobně 22,5% dotazovaných žáků 5. tříd základních škol.

4.) Kde se šikana nejvíce vyskytuje?

a) ve třídě

d) cestou do (ze) školy

b) na záchodě

e) jinde

c) na chodbě

Kde?.....

Nejvíce žáků si myslí, že se šikana vyskytuje nejčastěji cestou do (ze) školy. Odpovědělo tak 123 dotazovaných, tj. 61,5%. V odpovědi e) se nejčastěji vyskytovalo místo v jídelně, dále pak v parku, v areálu školy, venku, v lese, kde nejsou svědci atd.

5.) Kdy se šikana nejvíce vyskytuje?

a) před vyučováním

d) jindy

b) o přestávce

Kdy?

c) po vyučování

Nejčastější dobou šikany se stává čas po vyučování. Myslí si to 66,5% respondentů.

Odpověď b) o přestávce zakroužkovalo 35,5% žáků.

6.) Byl(a) jsi u toho, když někoho šikanovali?

- a) ano, často c) ano, jen jednou
b) ano, občas d) ne, nikdy

2% dotazovaných žáků přiznávají, že se vyskytovali často, když někoho šikanovali.

Naopak 68% žáků nikdy u šikany nebylo.

7.) Pomohl(a) bys mu?

- a) ano
- b) ne
- Proč?

Prevažná väčšina respondentů by oběti šikany pomohla. Učinilo by tak 90,5% žáků.

Možnost otázky Proč? mnoho dotazovaných nevyužilo. Pokud se tak stalo a žáci

odpověděli a) ano, odpověď byla: Je správné pomoci. Že si to oběť nezaslouží.

Protože se šikanovat nemá. Kamarádům se pomáhá. Aj. Šikanovanému by

nepomohlo 8% dotazovaných především z těchto důvodů: Zapletl(a) bych se do

problémů. Agresor by mi mohl také ublížit. Bál(a) bych se. Aj.

8.) Věděl(a) bys, komu to máš ohlásit?

- a) ano b) ne

Komu?.....

94,5% dětí by vědělo, komu šikanu ohlásit. V doplňující otázce Komu? respondenti nejčastěji uváděli rodiče, kamarády, učitele, policii, ředitele, kohokoliv dospělého, linku důvěry atd.

9.) Kdybys byl(a) ty sám(a) někdy šikanován(a), věděl(a) bys, co máš dělat?

- a) ano c) nevím
b) ne
Pokud ano, co?

66,5% dotazovaných žáků 5. tříd základních škol by vědělo co má dělat, když by se jich šikana přímo dotýkala. Nejčastěji by to oznámili někomu dospělému. Ostatní by křičeli, volali o pomoc, utekli, někteří by se dokonce bránili.

10.) Komu bys o šikanování řekl(a)?

a) otci	f) kamarádovi
b) matce	g) nikomu
c) sourozenci	h) někomu jinému
d) učiteli	Komu?
e) řediteli	

Se šikanou by se žáci nejčastěji svěřili učiteli – 75,5%; 74,5% dětí by se svěřilo své matce a 66,5% by se svěřilo otci. Žáci v této odpovědi kroužkovali ve většině případů více než jednu odpověď, někteří by dokonce o šikaně řekli všem. V odpovědi h) se vyskytovala policie, linka důvěry a prarodiče.

11.) Myslíš, že je dobré požádat o pomoc učitele?

a) ano	b) ne

Zde je potvrzeno mínění dětí z předchozí otázky. 95% z nich si myslí, že je dobré požádat o pomoc učitele. Je zde potvrzeno, že žáci mají ke svému učiteli důvěru.

12.) Pomohl jsi někdy někomu, koho šikanovali?

a) ano	Jak?
b) ne	Proč?

68,5% žáků nikdy nepomohli šikanovanému. Jako důvod bylo uvedeno převážně to, že se s tím nesetkali. Dalším důvodem bylo to, že se respondenti báli. 30% žáků odpovědělo kladně. Pomohli tak, že přivolali pomoc, oběť bránili nebo to ohlásili.

13.) Stalo se ti, že jsi někdy nešel(a) do školy, protože jsi se bál(a), že budeš šikanován(a)?

a) ano	b) ne

189 dotazovaných ze vzorku 200 respondentů, tj. 94,5%, se nikdy nebálo jít do školy z důvodu šikany.

14.) Byl(a) jsi ty sám(a) někdy šikanován(a)?

a) ano, často	c) ano, jen jednou
b) ano, občas	d) ne, nikdy

72,5% žáků nebylo nikdy šikanováno. Šikanu přiznalo 54 respondentů, zahrnuji zde odpovědi a), b), c). Podle lokality se šikana vyskytuje více ve městě nad 10 000 obyvatel. Rozdíl ale není výrazný. Žáci škol z měst do 10 000 obyvatel přiznali šikanu 26x. Žáci škol z města nad 10 000 obyvatel přiznali šikanu 28x.

15.) Kdo šikanoval?

a) spolužáci ze třídy	c) žáci nižších ročníků
b) žáci vyšších ročníků	

Nikdo z dotazovaných si nemyslí, že šikanují žáci nižších ročníků. Naopak nejvíce odpovědí bylo u písmene b) – 34,5%.

16.) Ten, kdo ti ubližuje, je:

a) jeden chlapec	d) skupina dívek
b) skupina chlapců	e) skupina dívek a chlapců
c) jedna dívka	

Nejčastěji žákům ubližuje skupina chlapců, dále potom jeden chlapec. Nejméně početná je skupina dívek a chlapců. V této odpovědi často záleželo na pohlaví respondenta. Dívky většinou odpovídaly, že je šikanuje jedna nebo skupina dívek, naopak chlapci odpovídali, že je šikanují jeden nebo skupina chlapců.

17.) Kolik je těch, kteří ti ubližují?

a) jeden	c) tři
b) dva	d) více než tři

Co se četnosti agresorů týče, nejvíce ubližuje pouze jeden agresor. Dále je to potom více než tři. Nejméně ubližují agresori ve trojicích.

18.) Zkusil(a) jsi se bránit?

a) ano	b) ne

32% šikanovaných se zkusilo bránit. Naopak 12,5% se o to nepokusilo.

19.) Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

a) ano

b) ne

Tato odpověď je velmi vyrovnaná. U obou odpovědí odpověděl stejný počet dotazovaných, tj 21% žáků.

20.) Jak bys potrestal(a) šikanu?

V této volné odpovědi byl velmi pestrý výběr potrestání šikany. Mezi nejčastější patřila poznámka, snížená známka z chování, důtky – třídní i ředitelská, ohlášení policii, umístění do polepšovny, zvláštní školy, pasťáku, diagnostického ústavu, vězení, na psychiatrii, někteří by agresory poslali na vyšetření, nebo je vyloučili ze školy... Někteří by potrestali šikanu pouze domluvou, jiní zase razí heslo: Oko za oko, zub za zub.

21.) Co by podle tebe mohlo pomoci odstranit šikanování ve vaší škole?

V této poslední otázce se překvapivě nejčastěji vyskytoval kamerový systém ve škole. Jiní si myslí, že by stačilo šikanu vždy potrestat a zpřísnit tresty. Objevil se i názor hlídky starších spolužáků, kteří by dohlíželi na ty mladší. Někteří by zase uvítali policii přímo ve škole. Objevili se jedinci, co by zrušili školu. Podle jiného respondenta by zase pomohlo, kdyby se všichni skamarádili.

5. 7. OVĚŘOVÁNÍ PLATNOSTI HYPOTÉZ

H1

Předpokládám, že většina žáků 5. třídy ZŠ považuje za projev šikanování nejčastěji uhození.

Tato hypotéza se nepotvrdila. Z výzkumu vyplývá, že žáci považují za nejčastější projev šikanování vymáhání peněz. Odpovědělo tak 74% respondentů.

H2

Předpokládám, že žáci z lokality nad 10 000 obyvatel byli alespoň jednou šikanováni více než žáci z lokality pod 10 000 obyvatel.

Tato hypotéza se částečně potvrdila. Respondenti navštěvující základní školu ve městě nad 10 000 obyvatel byli alespoň jednou šikanováni více než žáci z měst s obyvateli do 10 000 obyvatel. Tento rozdíl však nebyl příliš výrazný. Žáci z větších měst přiznali šikanu 28x, zatímco žáci z malých měst přiznali šikanu 26x. Rozdíl je tedy pouze o dva žáky.

H3

Předpokládám, že se šikana vyskytuje nejčastěji cestou do (ze) školy.

Tato hypotéza se potvrdila. Nejvíce dotazovaných si myslí, že se šikana vyskytuje nejčastěji cestou do (ze) školy. Odpovědělo tak 61,5% respondentů.

H4

Předpokládám, že se šikana vyskytuje nejčastěji po vyučování.

Tato hypotéza se potvrdila a potvrzuje také hypotézu H3.

H5

Předpokládám, že žáci převážně nebyli přímo u toho, když někoho šikanovali.

Hypotéza se potvrdila. 68% žáků tvrdí, že nikdy nebyli u toho, když někoho šikanovali.

H6

Předpokládám, že většina žáků by oběti šikany pomohla.

Hypotéza se potvrdila. Převážná většina žáků by pomohla oběti šikany, kdyby se děla v jeho přítomnosti. Většinou by pomohli z přesvědčení, že šikana je špatná věc.

H7

Předpokládám, že většina žáků si myslí, že je dobré požádat o pomoc učitele.

Hypotéza se potvrdila. 95% žáků by se se šikanou svěřilo učiteli. Je zde jasné, že žáci mají většinou ke svému učiteli důvěru.

H8

Předpokládám, že nejčastěji šikanují žáci vyšších ročníků.

Hypotéza se potvrdila. 34,5% respondentů jsou přesvědčeni o tom, že šikanu provozují nejčastěji žáci vyšších ročníků.

H9

Předpokládám, že převážně šikanuje skupina chlapců.

Hypotéza se potvrdila. 12,5% dotázaných si myslí, že nejvíce šikanují skupiny chlapců, v těsném rozdílu je na druhém místě agresora jeden chlapec.

H10

Předpokládám, že nejčastěji byl agresor potrestán.

Tato hypotéza se potvrdila částečně. 21% žáků tvrdí, že agresor byl potrestán a 21% žáků tvrdí, že agresor potrestán nebyl. Svědčí o tom i odpovědi z posledních dvou otázek, kde vyplývá, že žáci by přivítali přísnější tresty pro agresory.

5. 8. ZÁVĚR

Myslím si, že agresivita a šikana dětí na základních školách je dnes tak rozšířeným jevem, že by mělo pro každého učitele být samozřejmostí se o tento vážný problém nejen zajímat, ale také si umět všimnout jakýchkoliv náznaků toho, že se „něco děje“ a okamžitě zasáhnout. Nejdůležitější je prevence. Měli bychom s dětmi o šikaně mluvit a nepovažovat toto téma za tabu s domněním, že se v naší škole přece nemůže něco takového odehrávat.

Myslím si, že zpracování této diplomové práce bylo pro mě velmi přínosné a pro mé budoucí povolání velmi důležité. Protože jsem přečetla mnoho literatury našich i zahraničních autorů, které máme na trhu nepřeberné množství, myslím si, že jsem teoreticky připravená na řešení tohoto problému.

6. LITERATURA

- 1.) Edwige Antier: Agresivita dětí, Portál, Praha, 2004
- 2.) Šimanovský, Z., Mertin, V.: Hry pomáhají s problémy, Portál, Praha, 1996
- 3.) Erb, H., H.: Násilí ve škole a jak mu čelit, Amulet, Praha, 2000
- 4.) Vágnerová, M.: Základy psychologie, Karolinum, Praha, 2004
- 5.) Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie, Academia, Praha, 1997
- 6.) Hartl, P.: Psychologický slovník, Jiří Budka, Praha, 1993
- 7.) Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J.: Pedagogický slovník, Portál, Praha, 1995
- 8.) Akademický slovník cizích slov, Academia, Praha, 1998
- 9.) Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995
- 10.) Kolář, M.: Bolest šikanování, Portál, Praha, 2001
- 11.) Černoch, F., a kol., Šikaně stop!, AVIS, 1997
- 12.) Goldmanová, J.: Jak si nenechat ublížit (Bezpečnostní průvodce životem pro – náctileté), Portál, Praha, 1996
- 13.) Lovasová, L.: Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005
- 14.) Kolář, M.: Skrytý svět šikanování, Portál, Praha, 1997
- 15.) Webster-Doyle, T.: Proč mě pořád někdo šikanuje (Rady, jak zvládat malé tyrany), Pragma, Praha, 2002
- 16.) Elliottová, M.: Jak ochránit své dítě, Portál, Praha, 1995
- 17.) Mohrig, W.: Zlý jako zvíře, Horizont, Praha, 1987
- 18.) Hamer, D., Coperland, P.: Geny a osobnost, Portál, Praha, 2003
- 19.) Tomáš Novák, Věra Capponi, Sám proti agresi, Grada, Praha, 1996
- 20.) Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, G plus G, Praha, 1999
- 21.) Erkert, A.: Hry pro usměrňování agresivity, Portál, Praha, 2004
- 22.) Šulová, L., a kol.: Problémové dítě a hra, Raabe, Praha, 2004
- 23.) Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Pedagogické centrum Plzeň, Plzeň, 1997
- 24.) Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole, ISV, Praha, 2003

ČASOPISY

časopis Psychologie, Prevence sociálně nežádoucích jevů, 12/2004, III. ročník,
strana 13

INTERNET

- 1.) http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html
- 2.) <http://www.pppor.zlín.edu.cz>
- 3.) <http://www.vseved.cz/>

DOTAZNÍK ŠIKANOVÁNÍ

7. PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. 1
DOTAZNÍK ŠIKANOVÁNÍ

Škola:

Třída:

Věk:

1.) Jsem:

a) chlapec

b) dívka

2.) Které z následujících projevů považuješ za šikanování?

a) nadávání

e) vymáhání peněz

b) uhození

f) vymáhání svačiny

c) zesměšňování

g) něco jiného

d) poškozování věcí

Co?.....

3.) Setkal(a) jsi se se šikanou na vaší škole?

a) osobně

c) nesetkal(a)

b) slyšel(a) jsem o ní od spolužáků

4.) Kde se šikana nejvíce vyskytuje?

a) ve třídě

d) cestou do (ze) školy

b) na záchodě

e) jinde

c) na chodbě

Kde?.....

5.) Kdy se šikana nejvíce vyskytuje?

a) před vyučováním

d) jindy

b) o přestávce

Kdy?

c) po vyučování

6.) Byl(a) jsi u toho, když někoho šikanovali?

a) ano, často

c) ano, jen jednou

b) ano, občas

d) ne, nikdy

7.) Pomohl(a) bys mu?

a) ano

b) ne

Proč?

8.) Věděl(a) bys, komu to máš ohlásit?

a) ano

b) ne

Komu.....

9.) Kdybys byl(a) ty sám(a) někdy šikanován(a), věděl(a) bys, co máš dělat?

a) ano

c) nevím

b) ne

Pokud ano, co?

10.) Komu bys o šikanování řekl(a)?

a) otci

f) kamarádovi

b) matce

g) nikomu

c) sourozenci

h) někomu jinému

d) učiteli

Komu?

e) řediteli

11.) Myslíš, že je dobré požádat o pomoc učitele?

a) ano

b) ne

12.) Pomohl jsi někdy někomu, koho šikanovali?

a) ano Jak?

b) ne Proč?

13.) Stalo se ti, že jsi někdy nešel(a) do školy, protože jsi se bál(a), že budeš šikanován(a)?

a) ano

b) ne

14.) Byl(a) jsi ty sám(a) někdy šikanován(a)?

a) ano, často

c) ano, jen jednou

b) ano, občas

d) ne, nikdy

15.) Kdo šikanoval?

a) spolužáci ze třídy

c) žáci nižších ročníků

b) žáci vyšších ročníků

16.) Ten, kdo ti ubližuje, je:

a) jeden chlapec

d) skupina dívek

b) skupina chlapců

e) skupina dívek a chlapců

c) jedna dívka

17.) Kolik je těch, kteří ti ubližují?

a) jeden

c) tři

b) dva

d) více než tři

18.) Zkusil(a) jsi se bránit?

a) ano

b) ne

19.) Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

a) ano

b) ne

20.) Jak bys potrestal(a) šikanu?

.....
.....
.....

21.) Co by podle tebe mohlo pomoci odstranit šikanování ve vaší škole?

.....
.....
.....

PŘÍLOHA Č. 2
DOTAZNÍK ŠIKANOVÁNÍ

Škola: ZŠ Dukelská
Třída: 5. B
Věk: 11 let

1.) Jsem:

a) chlapec

☒ b) dívka

2.) Které z následujících projevů považuješ za šikanování?

a) nadávání

e) vymáhání peněz

b) uhození

f) vymáhání svačiny

c) zesměšňování

☒ g) něco jiného

d) poškozování věcí

Co? vše dohromady je to vytrouzení

3.) Setkal(a) jsi se se šikanou na vaší škole?

☒ a) osobně

c) nesetkal(a)

b) slyšel(a) jsem o ní od spolužáků

4.) Kde se šikana nejvíce vyskytuje?

a) ve třídě

☒ d) cestou do (ze) školy

b) na záchodě

e) jinde

c) na chodbě

Kde?

5.) Kdy se šikana nejvíce vyskytuje?

a) před vyučováním

☒ d) jindy

b) o přestávce

Kdy? ze školy cestou

c) po vyučování

6.) Byl(a) jsi u toho, když někoho šikanovali?

a) ano, často

c) ano, jen jednou

b) ano, občas

☒ d) ne, nikdy

7.) Pomohl(a) bys mu?

☒ a) ano

b) ne

Proč?

8.) Věděl(a) bys, komu to máš ohlásit?

☒ a) ano

b) ne

Komu? p. ředitelce nebo p. učitelce

9.) Kdybys byl(a) ty sám(a) někdy šikanován(a), věděl(a) bys, co máš dělat?

☒ a) ano

c) nevím

b) ne

Pokud ano, co? začala bych křičet, aby mě někdo uslyšel

10.) Komu bys o šikanování řekl(a)?

☒ a) otci

f) kamarádovi

☒ b) matce

g) nikomu

c) sourozenci

☒ h) někomu jinému

☒ d) učiteli

Komu? a babičce

e) řediteli

11.) Myslíš, že je dobré požádat o pomoc učitele?

☒ a) ano

☐ b) ne

12.) Pomohl jsi někdy někomu, koho šikanovali?

a) ano Jak?

☒ b) ne Proč? *Nikoho takového jsem neposkaloval.*

13.) Stalo se ti, že jsi někdy nešel(a) do školy, protože jsi se bál(a), že budeš šikanován(a)?

a) ano

☒ b) ne

14.) Byl(a) jsi ty sám(a) někdy šikanován(a)?

a) ano, často

☒ c) ano, jen jednou

b) ano, občas

d) ne, nikdy

15.) Kdo šikanoval?

a) spolužáci ze třídy

c) žáci nižších ročníků

☒ b) žáci vyšších ročníků

16.) Ten, kdo ti ubližuje, je:

a) jeden chlapec

d) skupina dívek

b) skupina chlapců

e) skupina dívek a chlapců

☒ c) jedna dívka

17.) Kolik je těch, kteří ti ubližují?

☒ a) jeden

c) tři

b) dva

d) více než tři

18.) Zkusil(a) jsi se bránit?

☒ a) ano

b) ne

19.) Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

a) ano

☒ b) ne

20.) Jak bys potrestal(a) šikanu?

podmínka: každý den 3h po škole

21.) Co by podle tebe mohlo pomoci odstranit šikanování ve vaší škole?

nápravné zařízení, nejvíce aby vůbec nebyla

Informační leták pro děti ZŠ

Nepřehlédni, trápíš-li se kvůli šikaně

Pomohu ti!

Jmenuji se: _____

Najdeš mě: _____

Návštěvní hodiny mám: _____

Telefon: _____

Vím, že je to moc těžké. Cítíš se sám, je ti smutno, máš strach a nevíš, co máš dělat. Přečti si proto následující řádky.

Co to je šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým.

Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí.

Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepríjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Proč jsi šikanován?

Není to proto, že jsi špatný, nebo proto, že si to nějak zasloužíš. Chyba není v tobě, ale ve špatných vztazích mezi žáky vaší třídy nebo školy. Převládá v nich bezohlednost a násilí. Pamatuj si, že nikdo ti nemá právo ubližovat!

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl:

„Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“

Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- **Obrať se na mě jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.**
- **Svěř se svým rodičům.**
- **V případě, že nenajdeš odvahu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0606 55555 (nula šest, nula šest a pětkrát pět). Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, kdo se takto trápí.**

Informační leták pro mládež

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

- Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.
- Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

PŘEKONEJ STRACH A ZAJDI ZA VÝCHOVNÝM PORADCEM.

Jmenuje se: _____

Najdeš ho: _____

Návštěvní hodiny má: _____

Telefon: _____

Co to je šikanování?

Za šikanování se považuje, když silnější žák nebo žáci pro vlastní potěšení, často opakovaně, ubližují druhým.

V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legráček a "testíků" (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života obětí stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí).

Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Oběti mohou následky šikanování na těle i duši nést po celý svůj život.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi spolužáky, v kterých převládá bezohlednost a násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“

Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Ať už jsi oběť nebo svědek, nevzdávej to a udělej následující:

- **Obrať se na výchovného poradce. Může ti nejlépe pomoci, bude ti věřit a neprozradí tě.**
- **Svěř se svým rodičům.**
- **V případě, že nenajdeš odvahu svěřit se výchovnému poradci ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0606 55555 (nula šest, nula šest a pětkrát pět). Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.**

Depistážní dotazník

(pro zachycení alarmujících signálů šikanování)

Varianta A (výpověď žáka o sobě)

1. Ublížoval ti někdo ze třídy?
2. Ublížoval ti někdo ze školy?
3. Stalo se to víckrát? Pokud ano, kolikrát?
4. Jak ti bylo ubližováno?
5. Kdy se to stalo?
6. Kde se to stalo?
7. Cítil(a) ses z toho nešťastný(á), vystrašený(á)?
8. Jsi chlapec, nebo dívka?
9. Ten, kdo ti ublížil, byl chlapec, nebo dívka?
10. Řekl jsi o tom někomu? Pokud ano, komu?

Převzato a upraveno z Parry, J. / Carrington, G.: Čelíme šikanování. Sborník metod. Metodický materiál Institutu PPP ČR, 1995 (Překlad z angličtiny)

Varianta B (pohled žáka na druhé)

1. Kdo ubližuje slabším?
2. Kdo zastrašuje a ponižuje spolužáky?
3. Kdo používá násilí proti druhým?
4. Kdo zesměšňuje spolužáky?
5. Kdo nejvíc pošťuchuje?
6. Kdo se nejvíc pere?
7. Kdo se stává terčem různých vtipů a legrací?
8. Kdo má strach z nějakého spolužáka?
9. Kdo je ostatními přehlížen a odmítán?
10. Kdo je fyzicky napadán a neumí se bránit?

Nejllepší je tyto otázky rozšířit o další, aby nebyly tolik nápadné. Uvedu příklady z celkového šetření situace:

Kdo je přátelský a kamarádský?

Kdo se zastává slabších?

Kdo se umí ze spolužáků nejlépe prát?

Koho považuješ za nejchytřejšího?

Komu to myslí a má dobré nápady?

S kým je největší legrace?

Kdo je odvážný a nebojí se?

Kdo nejvíc žaluje?

Koho mají rádi učitelé?

Kdo se nejslušněji chová k pedagogům?

Koho bys chtěl za předsedu třídy a proč?

...